

VETENSKAP BILDNING TRADITION

AXESS

AXESS MAGASIN NR 2 MARS 2014 PRIS: 89:-

En smartare stat

Hur sköter politiken sin kärnverksamhet?

HG WESSBERG, MATS SVEGFORS, BENGT JACOBSSON, TOMMY MÖLLER
och PJ ANDERS LINDER om statsmaktens ansvar, ledning och förmåga.

FRIZON

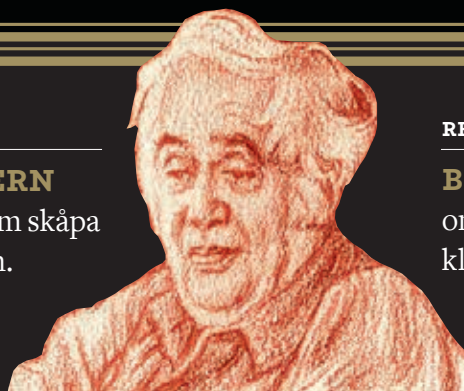
MATS BURSTRÖM
beskriver kalla krigets
undre värld.

INTERVJU

CARINA WAERN
hör Harold Bloom skåpa
ut modernismen.

RECENSION

BJØRN LOMBORG
om William Nordhaus och
klimatfrågans ekonomi.

INTERPRESS 2804-02

7 388280 408901

RETURVECKA V 18

[illegible]

j o

Alla pratar om jobben. Men hur får vi fler jobb?
Jobb uppstår inte ur tomma intet - de skapas av
företagsamma människor. Om nu jobben är den
viktigaste frågan måste vi börja ställa den rätt:

**Hur gör vi det enklare och tryggare
för företagare att anställa fler?**

SVENSKT NÄRINGSLIV

www.svensktnaringsliv.se

Och om det hettar till redan i morgon?

PJ Anders Linder

Om politiken ligger fast kommer vi alltså, kanske, att långt in i framtiden ha ett försvar som klarar av en uppgift som är mindre än att försvara oss på ett ställe i en vecka.

Enveckasförsvar var ett av orden på Språknämndens nyordslista i fjol. Vägen dit gick via en SvD-intervju med överbefälhavare Sverker Göranson (2/1 2013), där ÖB klargjorde att Sverige kan försvara sig mot ett begränsat angrepp på en plats i en vecka. "Sedan är våra resurser nedkörda på sådant sätt att motståndskraften inte är så stor längre."

Detta klarspråk ljöd som ett gonggongslag genom ett cocktailsorl. Mina damer och herrar, sanningen är serverad!

En försvarsdebatt som länge haft svårt att bryta igenom det allmänna bruset väckte plötsligt intresse på mycket bredare front, och uppmärksamheten skärptes än mer när det blev känt att ryskt flyg övat anfall mot Sverige utan att det svenska flygvapnet ens lämnat marken. Att de ansvariga politikerna blev arga – inte över att beredskapen var bristfällig, utan över att detta blev känt – gjorde inte saken bättre.

I mitten av januari 2014 kom ett kvitto. Då presenterade Myndigheten för Samhällsskydd och Beredskap sin senaste mätning av opinionen i försvars- och säkerhetsfrågor. Där visar det sig att förtroendet kollapsat för svensk försvarspolitik. Endast 26 procent av de tillfrågade har mycket eller ganska bra förtroende, medan precis dubbelt så många har mycket eller ganska dåligt förtroende. Dels är det dåliga siffror i sig, dels visar de på en kraftig försvagning. Så sent som två år tidigare var det svag övervikt för dem som hyste förtroende. Det var innan folk visste.

Då är det ändå inte säkert att människor fullt ut har uppfattat vad ÖB tillstod i den där intervjun. Där beskrev han nämligen inte läget på nyåret 2012/13 utan hur det skulle bli den dag då den nya försvarsorganisationen IO14 är på plats. Av namnet att döma borde det vara i år, och så var det också tänkt när beslutet fattades, men som utvecklingen ser ut pekar allt på att det kommer att ta bortåt tio år till. Ifall det över huvud taget kommer att ske. Enligt Riksrevisionens färskas granskning "Försvarsmaktens förmåga till uthålliga insatser" (RIR 2013:22) kan det visserligen tänkas att en organisation kommer på plats, men den kommer då inte att leva upp till de krav som regeringen och riksdagen beslutat.

Om politiken ligger fast kommer vi alltså, kanske, att långt in i framtiden ha ett försvar som klarar av en uppgift som är mindre än att försvara oss på ett ställe i en vecka.

Vilket detta ställe i värsta fall blir är skrivet i stjärnorna. Men Stockholm, där riksledningen finns, är högst prioriterat, enligt vad ÖB uppger till SvD:s Mikael Holmström (11/1 2014). Aha,

säger då den elakt sinnade: Det är alltså därför vårt flyg finns i Luleå och Ronneby, vår flotta i Karlskrona, vårt artilleri i Boden och vårt luftvärn i Halmstad!?

Men så är det förstås inte. Att just dessa förband finns kvar beror på att försvaret av huvudstaden, eller ens Sverige, inte prioriterades speciellt högt när besluten fattades. Då var det "försvaret av Sverige börjar i Afghanistan"-linjen som gällde, och det här med nationell försvarsförmåga kändes gammalt och passé. Sedan dess har stämningsläget hunnit slå om, inte minst under intryck av Georgienkriget 2008, men den svenska icke-förmågan beskrivs ändå ofta som ett icke-problem, eftersom det saknas akut hotbild mot Sverige. Vi behöver inte vara så bekymrade över att bara ha ett halvfärdigt enveckasförsvar, heter det, vi kommer ändå inte att behöva använda det. I alla fall inte här hemma.

Den som snällt har svält sådana lugnande piller gör klokt i att ägna en stund åt Johan Wiktorins *Korridoren till Kaliningrad* (Kungl. Krigsvetenskapsakademien, 2013). Det är ingen väldig volym som underrättelseexperten Wiktorin har skrivit, den begränsar sig till 88 sidor, men det räcker bra för att sätta fart på tankeverksamheten.

Wiktorin tar skönlitteraturen till hjälp och tecknar ett scenario, där det hettar till på andra sidan Östersjön: Ryssland lutar sig tungt mot Litauen, läget trappas upp, USA vill få operera med flyg från svenska baser, Gotland ligger oförsvarat och i slutänden tvingas Sverige till förödmjukande eftergifter. Det hela bär inte nödvändigtvis sannolikhetens prägel, men däremot trovärdighetens. Ungefär så här skulle det kunna gå. Inte någon gång i en avlägsen framtid. I morgon.

Nej, i skrivande stund finns inget akut hot om storinvasion. Men storinvasion är inte det enda tänkbara hotet, och det är drömmier att, som i den nuvarande säkerhetspolitiken, utgå från att utländsk hjälp ska dyka upp på den plats och under de villkor vi önskar oss ifall läget blir skarpt. Sverige blir aldrig en militär stormakt, men vi behöver en säkerhetspolitik värd namnet och betydligt bättre förmåga att hävda vår integritet. Det måste bli slut på nonchalansen som så länge har präglat försvarspolitikern.

PJ Anders Linder

"Listen, everyone is entitled to my opinion."

Madonna

Behåll skärpan - läs Fokus varje vecka.

Behåll FOKUS och skärpta åsikter 2014 med en helårsprenumeration på Årets smartaste tidskrift. Vi går på djupet. Med ett nyanserat perspektiv förklarar, analyserar och sammanfattar vi veckans viktigaste händelser. Tecknar du nu, får du ett nytt vasst nummer varje fredag. Plus en digital Fokusprenumeration helt gratis.

Passa på!

Teckna en helårsprenumeration på Fokus med 41 nr/år för endast 1 095 kr (värde 2 009 kr) och få vår digitala prenumeration på köpet (värde 1 558 kr).

Du sparar hela 2 472 kr! Eller beställ 12 nr för bara 325 kr så sparar du 363 kr jämfört med lösnummerpriset (588 kr).

Årets tidskrift!

"Fokus är en tidning som brinner för en enda sak, att göra sin läsare smartare utan att de märker det."

JURYNS MOTIVERING

Teckna din prenumerationen på Fokus hemsida:

För helårsprenumeration gå in på: www.fokus.se/prenumerera och fyll i **AXESS41**.

För 12 nummer gå in på www.fokus.se/prenumerera och fyll i **AXESS12**.

Erbjudandet gäller endast prenumerationer inom Sverige och t o m 140630. Prenumerationsservice tel 0770-45 71 15.

10 SAMHÄLLE

- Skola* Hanna Enefalk om att skolan inte förmedlar kunskap **10**
Sociologi Ann Tiberg analyserar en eventuell regeringskoalition S-M **12**
Politik Anders Mathlein begrundar kollektiva sorgemanifestationer **14**
Företagshistoria Anders Johnson fascineras av lyckosamma misslyckanden **16**
EU Mats Hellström slår ett slag för euron **18**
Krönika Eva Cooper tycker att kvinnor ska kunna leva på sin lön **19**
Inspel Wilhelm Behrman tar sig an gentrifieringens komplikationer **19**

20 FRIZON

- Rutger Palmstierna uppmärksammar arvet efter kristna förvaltningskulturer **20**
 Thomas Gür granskar premiärminister Erdogans maktspel **24**
 Mats Burström besöker kalla kriget-monumentet Elefanten **28**

32 OPINION

- Mikael Sandberg gör upp med ideologiserade valforskare

TEMA: GÅR STATEN ATT STYRA?

36 ”Staten mår ganska väl”

Ett samtal med HG Wessberg om vad staten ska och inte ska göra.

Av PJ Anders Linder

40 Den misskötta staten

Allianspartierna har visat sig ointresserade av en effektiv statlig verksamhet. De är på väg att förlora valet därför att människor ser att de inte kan sköta staten.

Av Mats Svegfors

45 Mer socialt ingenjörskap

I årtionden har svenska regeringar styrt genom att samla till sig så mycket makt som möjligt. En mer framsynt hållning vore välkommen. **Av Bengt Jacobsson**

50 Staten – det är vi

Staten har gjort oss mindre beroende av varandra. Men när det gäller möjligheter till självförverkligande ska vi nog ställa våra förhoppningar till oss själva.

Av Tommy Möller

”

Statens kärnfunktion är att genom lagstiftning ge regler för människors samverkan i samhället.

Mats Svegfors, sid 43

54 INTERVJU

Carina Waern samtalar med Harold Bloom

58 TRADITION

Conny Svensson om upplysningsfilosofen d'Holbach

62 CIVILISATION

- Litteratur* Kristoffer Leandoer läser Flaubert 62
Universitet Svante Nordin om humaniora 64
Film/Psykiatri Erik W Larsson om sjukdom på film 66
Litteratur Per Klingberg om Gustav Meyrink 68
Ghana Ellinor Skagegård om svensk slavhandel 70
Krönika Marika Formgren om den lilla världen 71
Notis Det romantiska kärleksidealet 71

72 RECENSIONER

- Håkan Arvidsson månar om samhällets överblivna och utstötta 73
Lennart Berntson ser bara dåliga och riktigt dåliga alternativ i förhandlingarna om Irans kärnenergiprogram 77
Carl Cederström lär sig att tjuvkoppla inspirationsmotorn 80
Mark Brolin firar en vacker vänskap över partigränserna 82
Bjørn Lomborg talar för lagom mycket minskade koldioxidutsläpp 84
Carl Rudbeck granskar hoten mot och styrkorna hos demokratin 85
Håkan Tribell gläder sig åt att veta allt 88
Thomas Gür begrundar mångfaldens utmaningar 90
Martin Lagerholm roar sig kungligt 92
Eli Göndör blir en god människa 94
Ruth Lötmarker hittar nyckeln till det franska i litteraturen 96

98 VÄRLDENS GÅNG

Johan Hakelius funderar över tecken i tiden.

AXESS

Chefredaktör och vd:

PJ Anders Linder

Redaktörer: David Andersson,
Jan Söderqvist och Mats Wiklund

Redaktionsråd: Niklas Ekdal,
Peter Elmlund, Thomas Gür,
Peter Luthersson, Nathan Shachar
och Isabella Thomas

Korrektur: Karlerik Nordqvist

Axess Magasin är en tidskrift inom humaniora och samhällsvetenskap och utges av Axess Publishing AB.

Redigering: J Losciale/P Carnhagen

Bildredaktör: Ellinor Carlsson

Ansvarig utgivare: Peter Elmlund

Nästa nummer: 14 april 2014

Annonser: redaktionen@axess.se

Material: Redaktionen tar inte ansvar för insänt obeställt material. Den som skickar material till Axess anses medge elektronisk lagring och publicering.

Ekonomiansvarig: Linda Bengtsson

Postadress: Jakobsbergsgatan 2, 5 tr.
111 44 Stockholm

E-post: redaktionen@axess.se

Telefon: 08-788 50 50

Omslagsbild: Janerik Henriksson/
TT Nyhetsbyrå

Prenumerationsärenden:

Helår 9 nummer: 674 kr.

Kontakta Pressdata: tfn 08-799 63 31,
e-post: axess@pressdata.se

Typsnitt: Freight (Display,
Sans, Text & Big), Archer

ISSN: 1651-0941

Repro och tryck: Allduplo

Håkan Arvidsson
Författare och historiker

Wilhelm Behrman
Leg psykolog och
manusförfattare

Lennart Berntson
Lektor i historia,
Roskilde universitet

Mark Brolin
Författare och
nationalekonom

Mats Burström
Professor i arkeologi
Stockholms universitet

Sara Cederberg
Frilansskribent

Carl Cederström
Fil dr i Informatik och lektor
i företagsekonomi,
Stockholms universitet

Eva Cooper
Politisk redaktör för
tidningarna i Hälsingland

Hanna Enefalk
Fil dr och universitetslektor
vid historiska institutionen,
Uppsala universitet

Marika Formgren
Journalist och krönikör

Thomas Gür
Företagare och skribent.
Ingår i Axess redaktionsråd.

Eli Göndör
Fil dr i religionshistoria med
inriktning på islamologi och
Mellanöstern

Johan Hakelius
Skribent

Mats Hellström
Tidigare utrikeshandels-
minister och jordbruks-
minister

Bengt Jacobsson
Professor i företagsekonomi,
Södertörns högskola

Anders Johnson
Skriftställare

Per Klingberg
Frilansskribent

Martin Lagerholm
Litteraturkritiker och
kulturskribent

Erik W Larsson
Läkare och frilansskribent

Kristoffer Leandroer
Författare

PJ Anders Linder
Chefredaktör i Axess

Bjørn Lomborg
Miljödebattör och författare

Ruth Lötmarker
Fri skribent och fd lektor i
franska, Stockholms
universitet

Tommy Möller
Professor i statsvetenskap,
Stockholms universitet

Svante Nordin
Professor i idé- och
lärdoms historia,
Lunds universitet

Rutger Palmstierna
Vd för Macro Intelligence

Carl Rudbeck
Fil dr i litteraturvetenskap

Mikael Sandberg
Professor i statsvetenskap,
Högskolan i Halmstad

Ellinor Skagegård
Kulturjournalist

Mats Svegfors
Fd vd Sveriges radio

Conny Svensson
Professor emeritus i
litteraturvetenskap

Ann Tiberg
Politisk reporter på TV 4

Håkan Tribell
Chef för idéverksamheten
på Timbro

Carina Waern
Journalist

Temat i Axess 1/2014, "Från idyll till idéer", följdes upp med ett seminarium i Engelsberg. Här ett axplock av kommentarer från skribenter som var med.

Ideologierna lever

"Partierna söker sig mot mitten, tar över motståndarnas argument och gör dem till sina. De är fast i trianguleringens tyranni. Åter talas det om idéernas död. När ordet ideolog används är det ofta i negativa termer: "Utförsäljningen av lägenheter sker helt på ideologisk grund".

Kommer återigen motreaktionen?

Statsvetaren Tommy Möller uppmärksammar att det inom de mindre partierna finns ett levande ideologiskt arv. Civilisationskritiken lever inom de gröna. Marxismen återfinns i Vänsterpartiet och en variant av värdekonserverismen inom Kristdemokratin. Och lägg till nationalismen i Sverigedemokraterna. Håkan Juholt nämndes som en av de senaste idéburna partiledarna vid sidan av Alf Svensson. "Man såg hur ögonen tårades hos ombuden när Håkan Juholt höll sitt första partiledartal", mindes Möller."

Martin Tunström i Barometern

Det vände snabbt

Fördelen för Alliansen är att väljarnas betyg av regeringsinsatsen räknas när det blir val. Därför är omvärldens bekräftelse av regeringens politik viktig. Men det är något som saknas. Det lär också ha varit Tage Erlanders kritik mot Kjell-Olof Feldt som la om den socialdemokratiska politiken under 1980-talet. Överge bara inte retoriken.

Seminariedagen på Engelsberg uppehöll sig vid idéernas betydelse. Perspektivet sträckte sig till de gyllene åren efter andra världskriget fram till 1970-talet, med stabil och hög tillväxttakt samt en mycket hög sysselsättningsgrad. 1966 gav Herbert Tingsten ut boken *Från idéer till idyll*, en ordkombination som arrangörerna kastat om för att illustrera hur profetian om ideologiernas död vändes i det som kallats det galna kvartsseklet. Två år efter Tingstens bok infann sig som bekant det revolutionära 68.

Att jämföra 2010-talet med 1960-talet är förstås svårt. Men det vi kan lära oss av utvecklingen är att genomgripande idémässiga förändringar kan ske snabbt i ett samhälle.

Marcus Svensson i Smålandsposten

Farlig exaltering

"Egentligen är de stora ideologierna, visionerna, i sig ganska ointressanta. När de är nykläckta och

bara omhuldas av stjärnögda akademiker och avantgardistiska debattörer saknar de konkret betydelse. Det viktiga är vad som finns kvar när de filtrerats genom partier och vanligt folk. Det är först i sin urvattnade form som de faktiskt påverkar samhället.

Stillsam pragmatism snarare än vildsint idéstrid tycks vara den svenska lagomkulturens modell. Men höjer man blicken över gränsen står de stora ideologiska striderna fortsatt tydliga. Fascismen och andra typer av totalitarism växer sig starkare i vårt absoluta närområde. Den auktoritära kinesiska modellen är så ekonomiskt framgångsrik att många väljer att se mellan fingrarna med dess diktatoriska praktik. Jihadismen förtrycker människor i ett brett bälte från Pakistan till Mauretanien.

Ideologier är bra som klangbotten, som grundnäring till lösandet av praktiska problem i samhället. Men faran med att för exalterat ropa efter mer och större visioner är att man blir bönhörd."

Erik Helmersson i Dagens Nyheter

Vakuum inte långlivade

Herbert Tingstens slutsats var inte särskilt märklig. Vid 1960-talets mitt stod rekordåren efter andra världskriget i något av sitt zenit. Västlandet steg år för år och politiska tvister med ideologiska bottnar var sällsynta. Socialdemokratin hade haft hand om regeringen i 34 år. Visst pyrd missnöjet här och där ute i folkhemmet. Men som sagt. Vare sig regering eller opposition slog varandra i huvudet med ideologiosande argument. I centrum stod i stället olika förslag på tekniska lösningar.

Vakuum i politiken blir dock aldrig särskilt långlivade. Ett par år efter det att Tingsten släppt sin idyllbok så brakade vänsterrörelsen loss i stora delar av den industrialiserade världen. Det brändes bilar, ockuperades hus och demonstrerades mot makt, kapitalism, USA och sossar så det stod härliga till. Några år senare var det dags för Thorbjörn Fälldin att ta ledningen för en decentralistisk väg som svepte bort Socialdemokraterna från makten.

/...

Kort sagt; decennierna efter Tingstens bok präglades definitivt mer av idéer än av idyll.

Widar Andersson i Folkbladet

SKOLA

Vad säger vi till eleverna?

Skolans misslyckande förklaras med en rad faktorer. Men i debatten nämns sällan eleverna och deras behov av kunskaper och intellektuell utveckling, skriver **Hanna Enefalk**.

HANDSTIL, STAVNING, ORDFÖRRÅD, förmågan att föra ett skriftligt resonemang över huvud taget – allt låg på mellanstadienivå. Men tentan jag satt och rättade var dessvärre inte skriven av en mellanstadieelev utan av en ung vuxen som studerade historia vid Uppsala universitet. Och det var inte något enstaka fall det handlade om. När jag började räkna hur många av tentorna framför mig som var språkligt problematiska visade det sig att bara en handfull studenter lyckats skriva texter utan felsyftningar, missförstådda ord och förväxlade prepositioner.

Som vikarierande lektor nyss återkommen från ett par års forskning på heltid var mötet med 90-talisternas språk en chock. Vad var det som hänt? Var det här normalt för dagens studenter? Lärarkollegorna i fikarummet bara suckade igenkännande. Det verkade som om de flesta accepterat att vi varje ny termin antar ett stort antal studenter som inte kan tillgodogöra sig undervisning på högskolenivå.

Jag kunde inte acceptera läget. Att en elev inte kan använda ord som ”därmed”, ”dylikt” eller ”andel” korrekt efter tolv års skolgång är inte okej. Men att slå larm och ge sig in i en offentlig debatt är ingen självklarhet för universitetsanställda. Som lärare vill man inte hänga ut sina studenter, och många forskare ogillar av princip att framträda. Ofta krockar vårt framställningssätt med medielogiken: forskaren vill lyfta fram intrikata, komplexa och motstridiga fenomen medan journalisten vill berätta en historia.

TROTS DETTA VAR JAG OCH flera av mina kollegor beredda att gå ut i medierna. Det är nu drygt ett år sedan vårt nödrop publicerades: ”Våra studenter kan inte svenska” (*Uppsala Nya Tidning*, 2/1 2013). Den arga debattartikeln fick mer uppmärksamhet än min forskning någonsin fått. Kollegor från andra läro-

säten och andra discipliner var glada att någon äntligen orkat sätta ner foten. Ett antal personer med barn i skolåldern kontaktade mig och berättade om missförhållanden i skolan. Men det som verkligen förvånade mig var hur många högstadie- och gymnasielärare som hörde av sig: ”Jag grät när jag läste er artikel... fick ÄNTLIGEN bekräftat från högre utbildningsnivå det jag hjälplöst iakttagit under de år jag verkat som lärare.” ”Vad bra att du talar ut om den här elefanten i vårt utbildningssystem!”

Debattartikeln publicerades dessutom strax efter att internationella mätningar visat att svenska skolelevers läsförmåga sjunkit. Det var egentligen ingen nyhet – lärarfacken hade viftat med varningsflaggorna i åratals – men nu tog debatten plötsligt fart. Medierna var på hugget och alla som yttrade sig var överens: skolan håller inte måttet; något måste göras. De journalister som i traditionell stil ville presentera nyheten som en motsättning mellan två olika läger hade all möda i världen att hitta någon som var beredd att säga att svenska elever *inte* har bristande kunskaper.

I DET STORA HELA VAR DET egentligen först när det gällde den svenska skolkollapsens orsaker som åsikterna varierat, i medierna och bland alla dem som hörde av sig till mig. Bland syndabockarna återfinns vi såväl Göran Persson, kommunpolitikerna och lärarutbildningen som den borgerliga skolpolitiken, internet och ungdomen nu för tiden. Anhängarna av den sistnämnda förklaringen menar oftast att felet med unga människor är att de inte har vett att anstränga sig. En person delgav mig emellertid den något mer kuriösa uppfattningen att 90-talisterna blivit hjärnskadade av att ha vuxit upp med så många gifter i närmiljön.

På senare tid har vissa debattörer dess-

S+M = (nog ändå inte) sant

12 Ann Tiberger analyserar regeringsfrågan

Gråten är min när du gråter

14 Anders Mathlein begrundar kollektiva sorgemanifestationer

Slumpens skördar

16 Anders Johnson noterar de lyckade misslyckandena

Krönika

19 Eva Cooper vill att kvinnor ska kunna leva på sin lön

Inspel

19 Wilhelm Behrman tar sig an gentrifieringen

Aktiv kunskapsinhämtning.

FOTO: MYLOUPE/GETTY IMAGES

utom börjat tala om invandringen som en orsak till skolans problem. På högskolenivå är det emellertid svårt att se någon tydlig skillnad i svenskkunskaperna mellan studenter av utländsk härkomst och studenter med svenska namn. De nyinvandrade kan naturligtvis mindre svenska men kompenseras ofta med bättre teoretiska grammatikkunskaper och ambitiösare arbetsinsatser.

Om vi ska försöka hitta några faktorer som har präglat dagens skola finns det några uppenbara kandidater. 1990-talets kommunalisering är en. Kommunpolitikerna och -tjänstemännen har ingen rimlig möjlighet att upprätthålla den pedagogiska expertis som uppdraget kräver. På många håll saknas även den goda viljan. Många kommuner har visserligen lagt mer, inte mindre pengar på skolan, men när jag på-

pekade detta för en insatt person fick jag en nedslående förklaring till att resultaten ändå uteblir. "De internfakturerar", sa hon. Kommunen hyr alltså ut sina egna lokaler till skolverksamheten, och genom att höja lokalkostnaderna kan skolpengen slussas över till – ja, vad det nu är kommunpolitiker gör med pengar.

VI KAN INTE AVSKRIVA det fria skolvalet från listan över misstänkta. Hos många liberala debattörer har kärleken till valfrihet som etisk princip blivit till en skyggslapp, som gör att de inte vill ifrågasätta en reform som skett i valfrihetens namn. Likväl vet vi att "dåliga" skolor som lockar färre elever får mindre pengar att röra sig med. Att de elever som blir kvar får en sämre utbildning är inte någon långsökt slutsats. Allt fler lärare har också larmat om att skolledarna upp-

Vad var det som hänt? Var det här normalt för dagens studenter? Kollegerna i lärarrummet bara suckade igenkännande.

muntrar (eller i värsta fall pressar) sina lärare att sätta överbetyg i syfte att inte få sin skola klassad som dålig. Effekterna av det fria skolvalet måste utvärderas.

En tredje uppenbar faktor att ta itu med är lärarnas situation. Läraryrkets status >>

har sjunkit, lönerna är usla i förhållande till de intensiva arbetsinsatser som krävs, och söktrycket till lärarutbildningen har under många år varit lågt. Det har sagts förut och jag upprepar det här: läraryrket måste uppvärderas.

Alla dessa faktorer har stötts och blötts under året som gått. Våldigt lite har dock skrivits och sagts om den grupp som hela skolfrågan egentligen handlar om: eleverna. De har i debatten närmast framstått som en passiv materia, som man med olika verktyg ska bearbeta för att sedan kunna extrahera önskade resultat. Ytterst få har uppmärksammat att den där amorfa elevklumpen har ögon och öron. Barn och ungdomar tar in information om det omkringliggande samhället, och utifrån den informationen gör de sina individuella bedömningar av vad som verkar lönt att satsa på.

SÅ VAD ÄR DET FÖR information vi egentligen förmedlar till medborgare i skoldern? Av allt att döma är det två budskap vi ger. Å ena sidan signalerar samhället att flexibilitet och social kompetens värderas högre än kunskap. Dessa egenskaper framstår ofta som den viktigaste försäkringen mot arbetslöshet och statusförlust. Sällan eller aldrig hör man i medierna om någon framgångsrik person som nått sin position tack vare omfattande kunskaper. Begåvning, kontakter och karisma verkar vara viktigare.

Å andra sidan pressas högstadies- och gymnasieelever att allt tidigare göra val som är avgörande för hela deras framtid. Här är budskapet att om du misslyckas med en enda gymnasiekurs eller väljer fel kurser, har du redan stängt dörrar till framtiden.

Det som förenar dessa båda strategier är att ingen av dem har någonting att göra med intellektuell utveckling eller inhämtning av kunskaper. Det handlar om att kamma hem sociala poäng – eller gymnasiepoäng. Målet är att rankas högt, inte att lära sig något. För att komplicera situationen ytterligare verkar det dessutom som om pojarna i högre grad anammar endast strategi ett. Flickorna försöker förtvivlat lyckas med båda strategierna samtidigt, med stressrelaterade hälsoproblem som följd.

OM UNGDOMAR SKA SATSA på kunskap måste vuxenvärlden övertyga dem om att det finns en framtid och att den blir bättre om man vet mer, förstår mer och kan uttrycka sig bättre. Vad som behövs är svårare att åstadkomma än några skolreformer: känslan av att leva i en förutsägbär och meningsfull värld, förvisningen om att vara behövd och vetskapen om att långsiktig intellektuell utveckling har ett eget värde som mer än väl uppväger några missade sms. ✨

POLITIK

S+M = (nog ändå inte) sant

En koalition mellan socialdemokrater och moderater har hittills betecknats som otänkbar. Men i årets val kan ett nytt och ohanterligt parlamentariskt läge göra det omöjliga möjligt, skriver **Ann Tiberg**.

INFÖR HÖSTENS VAL ÄR DET svenska politiska landskapet oklarare än på mycket länge. Av åtta riksdagspartier riskerar två att åka ut och två har möjlighet att få en vågmästarroll.

I ett sådant läge är det långt ifrån givet att den regeringskonstellation som varit tänkbar före valet är genomförbar efter det – och många ställer sig nu en fråga som varit omöjlig i hela vår moderna

Fångade av blockpolitiken.

FOTO: URBAN ANDERSSON/IBL BILDBYRÅ

politiska historia: Kan Socialdemokraterna bilda regering med Moderaterna?

Scenariot är redan vardagsmat vid de politiskt intresserade middagsborden, och det tecknar en valutgång som varken ger Socialdemokraterna eller de borgerliga möjlighet att bilda en majoritetsregering – och där läget är så låst att inga andra kombinationer blir möjliga.

OM MIDDAGSGÄSTERNA LÄGGER ut alla korten i det politiska läggspelet ser de en bild där inga borgerliga småpartier kan tänka sig att samarbeta med något vänsterblock för att släppa fram Stefan Löfven som statsminister i minoritet – eller för den delen själva vara med i en S-ledd majoritetsregering. Miljöpartiet kan på samma sätt svårligen stödja en borgerlig allians, och ingen av sidorna vill veta av Sverigedemokraterna.

En lösning undviker alla fallgropar och ger två partier egen majoritet. Det är två partier som ofta sägs stå nära varandra politiskt och som till stora delar har en likartad politik vad gäller till exempel skatter, skola och arbetsrätt. I många andra europeiska länder skulle de kanske till och med historiskt ha haft erfarenhet av regeringssamverkan. Men inte i Sverige. Här ses en koalition med just socialdemokrater och moderater som politiskt otänkbar.

Det är i och för sig inte så att de två partierna aldrig någonsin har samarbetat. Många av Sveriges stora politiska förändringar har partierna varit eniga om, som pensionsuppgörelsen och EU-medlemskapet. Socialdemokrater och moderater har också samarbetat i kristider, i samlingsregeringen under andra världskriget och i krisuppgörelsen i början på 1990-talet.

MEN ETT ORGANISERAT regeringssamarbete utanför kristid är något annat. Något som uppenbarligen är fullt möjligt i Finland, Tyskland, Österrike, just nu till och med i Italien. Vad hindrar att det händer också i Sverige? Svaret på den frågan brukar röra vid politiska kulturer och vid rädslan för att demokratin urholkas om det inte finns en stark samlad opposition.

Men det handlar också om politisk tradition – och den svenska traditionen skiljer sig från den i många andra länder. I till exempel Holland, Island, Finland och Österrike finns en föreställning om att det enda rimliga och demokratiska utfallet av ett val är att det blir en majoritetsregering. Därför måste partierna bilda koalitioner och inte sällan över det som vi i Sverige ser som skarpa blockgränser. Finland styrs därför just nu av moderater, socialdemokrater, miljöpartister, vänsterpartister och några partier till. Österrike har en stabil koalition av socialdemokrater och konservativa.

På det här området skiljer de skandinaviska länderna ut sig, för i såväl Norge som

Danmark och Sverige är minoritetsregeringar snarare regel än undantag. Och det finns ett skäl till att det blivit så, enligt Torbjörn Bergman, som är professor i statsvetenskap vid Umeå universitet.

”Det visar sig i all forskning att antalet partier och hur stora partierna är har stor betydelse för utfallet vid regeringsbildningar. Finns det ett parti som är större än alla andra tenderar det att bli minoritetsregeringar.”

TORBJÖRN BERGMAN MENAR att det här hänger ihop med den historiskt sett starka socialdemokratin och att de skandinaviska länderna haft en tradition av polarisering i partipolitiken, ett höger-vänstertänk som dominerar inte minst i Sverige. Men han jämför också med Storbritannien, där tra-

Många av Sveriges stora politiska förändringar har partierna varit eniga om, som pensionsuppgörelsen och EU-medlemskapet.

ditionen med ett starkt Labourparti lett till en liknande polarisering.

Så den skandinaviska modellens starka socialdemokrati har lett till en sådan polarisering att samarbete över blockgränserna blivit närmast otänkbart här? Eller är det tvärtom så att det var polariseringen i samhället som skapade den starka socialdemokratin?

”Ja”, säger Torbjörn Bergman, ”Det kan ju vara både orsak och konsekvens, i meningen att bägge bidragit till att skapa ett historiskt mönster som skiljer sig lite från övriga Europa.”

Intressant är att den här polariseringen blir svagare när man kommer längre söderut. Torbjörn Bergman tycker att Sverige har likheter med Tyskland i det politiska blocktänkandet men menar att i många andra länder finns andra konflikter som påverkar politiken – och skiljelinjen kanske inte ens ligger mellan höger och vänster.

”I Belgien har du till exempel språkfrågan som delar partierna. Och i Central- och Östeuropa byter politiker oftare mellan höger och vänster, partiföreläggningarna är lösare.”

Sedan finns det också annat som särskiljer de politiska landskapen i Europa. Inte minst historien: andra världskriget och det efterföljande kalla kriget har i hög grad präglat de olika partikulturerna. I Italien

var länge alla regeringskoalitioner möjliga så länge de höll kommunistpartiet borta från makten. I Tyskland har socialdemokraterna aldrig velat samarbeta med det gamla östtyska kommunistpartiet – och när liberalerna åkt ur parlamentet blir ett samarbete med kristdemokratiska CDU det enda återstående alternativet.

Magnus Hagevi, som är statsvetare vid Linnéuniversitetet med inriktning på politiskt beteende, tror att en liknande mekanism kan driva svenska socialdemokrater i armarna på Moderaterna.

”Om ingen vill samarbeta med Sverigedemokraterna och inget block får egen majoritet kanske det här läggspelet till sist blir just att Socialdemokraterna samarbetar med Moderaterna.”

MAGNUS HAGEVI DELAR bilden att Sverige skiljer ut sig med sin starka polarisering höger-vänster. Men det som händer just nu i Europa är att blockpolitiken blir starkare överallt på bekostnad av identifikationen med enskilda partier. Magnus Hagevis forskning visar att svenska väljare tydligen än väljare i andra länder placerar in sig på en höger-vänsterskala. Här finns också historiska skäl kopplade till ett långt socialdemokratiskt maktinnehav.

”Tanken på att man måste ha en borgerlig regering skapade en stark borgerlig identitet. Vilket parti man röstar på i det blocket är sekundärt. Och undersökningar visar att många fler uppfattar sig som anhängare av Alliansen än som anhängare av ett borgerligt parti”, säger han.

Det här är starka identiteter, och det finns nästan en lika stark identifikation med det vänstra blocket. Vilket kan tyckas paradoxalt i en tid när partierna närmar sig varandra och alla slåss om medelklassens röster.

Torbjörn Bergman tror ändå inte att höger-vänsteruppdelningen är på väg att försvinna.

”Partierna, partiföreträdarna och väljarna, de flesta älskar den. Den gör politiken lättare”, säger han.

Och kanske det är här någonstans den viktigaste förklaringen finns till att Sverige fortsätter vara ett land där både partier och väljare tydligt väljer politisk sida: det skapar en konflikt som gör politiken enkel och tydlig och som motiverar folk att gå och rösta. Rädslan för det onda andra är lika stark som förtjusningen i det goda egna.

FÖR MIDDAGSGÄSTERNA som diskuterar valscenariot stannar väl diskussionen just där, i förvissningen om att politiken har allt att vinna på en fortsatt tydlig uppdelning. Och eftersom det är ett politiskt läggspel vi pratar om kanske man också håller fast vid att konflikten, till skillnad från samförståndet, gör det hela mycket roligare att följa. ✨

Gråten är min när du

gråter

FOTO: ÅKE ERICSON/IBL BILDBYRÅ

Kollektiva sorgemanifestationer blir allt vanligare. Men kan vi verkligen sörja människor som vi aldrig känt, undrar **Anders Mathlein**.

KANSKE GÅR DET INTE ATT SKRIVA OM det här utan att uppfattas som emotionellt avtrubbad och med ett hjärta av gråsten, men vad är det egentligen som uttrycks genom den kollektiva, offentliga sorgen vid uppseendeväckande olyckor, naturkatastrofer och kända personers död?

Mordet på Olof Palme förändrade vårt sätt att visa deltagande. Förr var det i huvudsak kungligheters (och Strindbergs och Gösta Ekman d.ä:s) död som utlöste stora sorgemanifestationer. Nu driver såväl olyckor som våldsdåd, självmord och naturkatastrofer människor att strömma till med blommor, ljus och kramdjur, och till minnessidor på nätet.

Diskoteksbranden i Göteborg, "Estonias" förlisning, tsunamin och mordet på Anna Lindh är några exempel på händelser som utlöst massiva, kollektiva sorgemanifestationer.

Men vad betyder "sorg" i de här sammanhangen? Sorgen hör till det mest privata i livet. Kan vi sörja människor vars existens vi inte kände till innan den upphörde? Att vi tycker oss vara bekanta med publika gestalter som vi aldrig råkat i verkligheten är förståeligt, men deras hädanfärd lämnar oss knappast i det mörker och vakuum som uppstår vid förlusten av en nära och älskad. Man kan fråga sig vad andra än anhöriga och vänner har på "minnesstunder" att göra. Vad innebär det att "hedra offren" för en olycka?

ATT SAMLAS EFTER TRAGISKA händelser kan vara ett sätt att visa deltagande och få utlopp för ett slags vanmakt, men finns där inte också en längtan efter stora, mäktiga känslor? Vi lever i en dokusåpatid av offentlig utlevelse, och att sörja öppet medför en känslomässig genomblåsning besläktad med att gråta ut på bio. Den kollektiva sorgen rör verkliga händelser men utan den personliga förlustens ensamhet, saknad och smärta.

Rollen som åskådare har "ett tvetydigt, lätt parasitär drag över sig", skriver Kerstin Vinterhed i "Yvs icke, död. En essä om kollektiv sorg". "Att sörja är också lustfyllt – som alla starka känslor – särskilt om det inte handlar om en förlust för en själv." Ivar Arpi var inne på samma spår i Axess 3/2011 då han skrev om "en känslomässig kappfyllning":

"Genom att visa sig överdrivet känslomässigt uppmärksamheten tillbaka till den egna personen, bort från dem som verkli-

gen lider." Han misstänker att uttrycken är ett sätt att "marknadsföra sig själv som en ädel person" och undrar om det är känslomässigheten eller sentimentaliteten som ökar i samhället.

MEDIERNA HAR EN VIKTIG och starkt pådrivande roll i den här förändringen och sentimentaliserings av sorgemanifestationer. Att kända personers död och spektakulära olyckor får stor uppmärksamhet förvånar inte, men också nyhetsrapporteringen kantrar inte sällan i utstuderad sentimentalitet eller rent av sorgeporr. MarieLouise Samuelsson belyste detta i Axess 8/2013, där hon ifrågasatte den prioritering av privata

I medierna är det som om tragiken i varje enskild svensks död växer med det inträffades totala omfattning.

känslor framför analys som blivit allt vanligare i nyhetsprogrammen i SR och SVT. Hon påpekade att "kollektiv sorgbearbetning" vid exceptionella och känsloladdade händelser knappast ingår i public service-mediernas granskande uppdrag, och dessutom blir den geografiska provinsialism som präglar graden av medkännande mycket tydlig. Fyra hundra omkomna pakistanter blir en notis, men om svenskar är inblandade får en svår olycka eller en naturkatastrof monumentala proportioner.

I medierna är det som om tragiken i varje enskild svensks död växer med det inträffades totala omfattning. Offer för tsunamin kom hem i kistor svepta i svenska flaggan, som vore de stupade hjältar i rikets tjänst. Vid en minnesstund då offren skulle "hedras" drog sig prästen Lennart Koskinen inte för formuleringar som att "himlen gråter med oss i dag". Men för anhöriga som har att bära en djupt personlig och privat förlust och förtvivlan har det kanske inte så stor betydelse om döden kom i skepnad av en spektakulär och ur mediedramaturgiskt perspektiv tacksam våg eller som ett rattfylllo utanför närbutiken. Tomrummet är där, en älskad människa har upphört. Det är en smärta som bara gradvis kommer att mildras och

>>

kanske aldrig försvinna, men de som bara är åskådare kan gå hem och äta middag och diskutera det förfärliga som hänt.

OCKSÅ ENSKILDA PERSONERS död kan utlösa massiva mediepådrag liknande dem som uppstår efter omfattande olyckor eller naturkatastrofer. Ett par särskilt uppseendeväckande exempel på den oreflektade eller utstuderade exploateringen av uppmärksammade tragiska händelser är SVT:s direktsändningar från jordfästningarna av såväl Lady Diana som den mördade tioåriga flickan Engla. Att kvälls- och skvallerpressen utnyttjar det faktum att starka känslor säljer tidningar är vi vana vid, men vad motiverar public service att jaga tittarsiffror på den arenan?

”Det är förmågan att känna kollektiv sorg och glädje som gör oss till sanna människor”, hävdade dåvarande biskopen Martin Lönnebo i en intervju angående sorgemanifestationer i samband med kända personers död. Han tyckte inte att det var fråga om hyenementalitet, men han berörde inte det irrationella och selektiva i vår inlevelse och medkänsla.

Kollektiva glädjeyttringar efter exempelvis svenska framgångar i sportsammanhang synes mer oproblematiske men har också drag av irrationalitet – är det verkligen ”vi” som har vunnit?

Vårt förändrade sätt att förhålla oss till stora olyckor och naturkatastrofer har också påverkat kyrkans roll. Professorn i praktisk filosofi Torbjörn Tännsjö ifrågasatte varför präster i allt större omfattning tar sig rollen som terapeuter i stället för att verkligen förmedla den tro vars avlönade tjänare de är. Men det skulle förmodligen uppfattas som skandalöst om en företrädare för kyrkan förklarade att förlusten för de anhängiga visserligen kan kännas svår just nu, men att jordelivet ju är ett intet mot den evighet de småningom ska få tillbringa med sina kära hädangångna. Denna kärnpunkt i den kristna tron nämns inte över huvud taget i sammanhang då kollektiv sorg manifesteras, utan förefaller vara ett slags Svarte Petter som det likt teodicéproblemet gäller att till varje pris hålla utom synhåll eftersom den kan verka stötande och så tvivel.

DET KAN TYCKAS HARMLÖST att uttrycka medkänsla med anhängiga, även om man inte kände den som gått bort. Men man kan ju fundera på hur man själv skulle uppfatta det om en vilt främmande människa dyker upp på till exempel ens mors begravning och som vid förfrågan visar sig aldrig ha haft med henne att göra.

Många borde begrunda den rad som brukar sägas vara Gunnar Ekelöfs sista: ”En annan människas smärta kan du aldrig förstå.” ✨

FÖRETAGSHISTORIA

Slumpens skördar

Bakom de flesta upptäckter ligger inte bara hårt och uthålligt arbete.

Inte sällan kan de förklaras med tillfälligheternas spel, konstaterar **Anders Johnson**.

EN VANLIG BILD AV DEN geniale upptäckaren – det må vara en uppfinnare, forskare, entreprenör eller någonting annat – är en person som hittar ett problem, genomför experiment på experiment tills hen har löst problemet.

Mitt favoritexempel på en svensk uppfinnare av denna typ är ”Mått-Johansson”, alltså Carl Edvard Johansson. Han skapade metoder för precisionsmätning som revolutionerade den internationella verkstadsindustrin. Det tog tio år från det att han fick sin idé 1894 tills han fick svenskt patent på sin måttsats. Sedan fortsatte han hela sitt liv med precisionsmätningens problem.

Carl Edvard Johansson påverkade faktiskt första världskrigets förlopp. USA skulle aldrig ha kunnat genomföra en så snabb expansion inom rustningsindustrin om inte de amerikanska myndigheterna 1915 hade beslutat att alla leverantörer av krigsmateriel skulle använda ”Jo Blocks”. Inget annat företag i världen än CE Johansson i Eskilstuna kunde vid denna tidpunkt tillverka dessa måttsatser.

Men den tekniska, ekonomiska eller vetenskapliga utvecklingen följer inte alltid en linjär utveckling problem-experiment-lösning. Många geniala upptäckter har tillkommit genom en slump. Det finns ett särskilt begrepp för detta, ”serendipitet”, vilket ungefär betyder ”en oavsiktlig upptäckt som man sedan kan utveckla något värdefullt av”.

ORDET HAR SITT URSPRUNG i en persisk saga, *Tre prinsar från Serendip*. Prinsarna fick en förstklassig uppfostran av fadern, som var kung i Serendip (persiskt namn på Sri Lanka), varefter de kastades ut ur landet för att klara sig på egen hand. Under sina resor kunde sedan prinsarna göra fantastiska upptäckter, baserade på slumpmässiga tillfälligheter.

Sagan blev känd i Europa efter att Michele Tramezzino hade givit ut den på italienska i Venedig 1557. Sedan gick det nästan 200 år innan den brittiske författaren Horace Walpole i ett brev 1754 myntade begreppet ”serendipitet” för när någon genom tillfälligheter och skarpsinne upptäcker sådant de inte var ute efter.

Det klassiska exemplet på serendipitet är när Alexander Fleming 1928 efter återkomsten från en semester upptäckte att mögel hade förorenat en bakterieodling i laboratoriet. Han noterade att bakterierna hade dödats och upplösts kring mögelkolonin. Detta ledde sedan fram till penicillinet.

Läkemedelsföretaget Pharmacias första internationella framgångar grundades på ett samarbete med forskare vid Uppsala universitet som inledes 1943. De analyserade innehållet i sockerbetor för Sockerbolagets räk-

FOTO: SHUTTERSTOCK

ning och fick då idén att använda dextran som blodersättningsmedel. Vägen till en färdig produkt var fylld av "lyckliga misslag". En gång glömde en tankspridd forskare att vid ett experiment slå på strömmen till en av apparaterna, vilket medförde att nya kunskaper vanns. Vissa prover var förorenade, vilket ledde fram till att dextran bildades. Man försökte injicera dex-

teripity Innovations grundades 2004 av Saeid Esmailzadeh och Ashkan Puoya. Namnet kommer från en upptäckt som Esmailzadeh gjorde som forskare vid Stockholms universitet 2002. Han höll på att undersöka egenskaperna hos kiselnitrid när det med vissa tillsatser kylades långsamt. Vid ett tillfälle blev det fel på utrustningen, varför kylningen gick mycket snabbare än avsett. Saeid Esmailzadeh fann ett material med mycket intressanta egenskaper, vilket ledde fram till världens hårdaste glas.

Kanthal är en legering som utexperimenterades av och fick namn efter Hans von Kantzow i Hallstahammar. Genom sin värmetålighet används materialet bland annat i elektriska ugnar för industriändamål och i hushållsapparater som brödrostar, hårtorkar och kokplattor.

VON KANTZOW FICK IDÉN 1916 då han som driftsingenjör vid Degerfors järnverk glömde kvar provstavar i en stålugn och sedan fann att de hade klarat den höga temperaturen. Flera år senare, när han var ledare för Bulten i Hallstahammar, kunde han gå vidare med att undersöka varför provstavarna hade klarat den höga värmen. 1926 sökte von Kantzow patent och fem år senare grundade han AB Kanthal.

Ett exempel på när "lösningen" föregick "problemet" är det stora kluster för vintertestning av fordon och fordonskomponen-

ten föll i glömska. Ett år senare städade hon förrådet och upptäckte där att ostmassan hade förvandlats till något som hon sedermera utvecklade till västerbottensost.

Vi har nog alla råkat ut för tillfälligheter – i hemmet, på jobbet eller under fritiden – som hade kunnat utvecklas till något värdefullt om vi hade varit mer begåvade. Man bör helst ha fått en furstlig utbildning som de tre prinsarna från Serendip eller vara en skicklig yrkesmänniska som Ulrika Eleonora Lindström för att dra nytta av slumpen. "Tillfälligheterna gynnar den förberedda hjärnan", som Louis Pasteur konstaterade.

Hur ser då det samhälle ut som förmår att dra nytta av tillfälligheterna? Här är tre viktiga faktorer: Ett utbildningsväsende som premierar breda kompetenser och kreativitet. En politik som främjar fri etablering och konkurrens. En organisationskultur i företag, förvaltningar och andra organisationer som uppmuntrar tänkande och experiment i andra banor än den avledningen utstakade huvudriktningen.

Ett företag som har blivit berömt för sin öppna attityd till spontana experiment är 3M. En forskare på företaget, Spencer Silver, råkade 1968 få fram ett klistert med underliga egenskaper. Det fäste inte ordentligt och tycktes aldrig torka. Varken han eller någon annan i företaget kunde dock komma på någon användning för detta klistert.

Men den tekniska, ekonomiska eller vetenskapliga utvecklingen följer inte alltid en linjär utveckling problem-experiment-lösning."

tran i kaniner för att få fram ett antikropp-reagens. Men försöket misslyckades, vilket ledde till insikten att dextran kanske skulle kunna fungera som blodersättningsmedel.

HELT NYLIGEN UPPTÄCKTE forskare vid Ängströmlaboratoriet i Uppsala ett nytt ämne som fick namnet upsalite. Det har en oöverträffad förmåga att absorbera vatten. Upptäckten byggde på det som hände efter att forskarna hade glömt ett synteskärl när de tog helg.

Flera läkemedel har upptäckts genom att man iakttagit deras biverkningar. När kinin användes mot malaria upptäcktes att patienterna fick mindre besvär med hjärtklappning. Silendafil är en substans som utprovades som läkemedel mot vissa hjärtproblem. Problemet var bara att manliga patienter fick erektion. Nu är substansen mer känd under handelsnamnet Viagra.

Det svenska investeringsföretaget Se-

ter som har etablerats i Arjeplog. Det hela startade 1972 då några representanter för Opel frågade om de fick låna en upplagd landningsbana på Hornavans is för att testa bilbromsar. Per-Axel Andersson och David Sundström, som hade anlagt landningsbanan för sin flygverksamhet, gav ok till Opel. Men det viktigaste var att de insåg att det här fanns en affärsmöjlighet. De började anlägga isbanor och erbjuda annan service för biltestare genom sitt bolag Ice-makers.

ETT ANNAT SVENSKT exempel på serendipitet är när mejerskan Ulrika Eleonora Lindström på Gammelbyns Mejeri i Burträsk uppfann västerbottensost 1872. Enligt traditionen ska hon under en jäktig arbetsdag ha varit tvungen att flera gånger avbryta omrörningen i ett ostkar för att sköta andra uppgifter. Vid dagens slut insåg hon att ostmassan var förstörd och ställde in den i ett förråd där

FOTO: NORRMEJERIER

NÄR EN ANNAN MEDARBETARE i företaget, Art Fry, fem år senare deltog i en övning med sin kyrkokör, irriterades han av att de bokmärken han hade satt i notböckerna hela tiden ramlade ur. Han kom då att tänka på det klistert som Silver hade fått fram. Dagen efter började han experimentera med klistret. Han beströk bara en liten kant av papperet med lim, så att den del av bokmärket som stack ut ur notboken inte skulle bli kladdig. Efter ett tag började anställda på 3M använda lapparna för att skriva noteringar på och sätta fast i olika dokument. Nu hade man hittat ett problem som passade till Silvers lösning. Sju år senare kunde Post-it lanseras 1980. 🌸

Euro utan full fiskal union

I Europavalet lär frågan om återföring av beslut till nationalstaten dominera. Istället borde politikerna försvara en bestående monetär union med likartad finanspolitik, skriver **Mats Hellström**.

DEN MEST SVIDANDE och omfattande kritiken av EU-politiken hargällt "austerity", där EU-kommissionen och stora aktörer som Tyskland anses ha påtvingat EU:s sydländer och Irland en åtstramningspolitik med massarbetslöshet, en förlorad ungdomsgeneration och raserad social välfärd i spåren.

Kritikerna kan ha rätt i att åtstramningens "timing" kunde ha varit bättre. Man kunde ha väntat med åtstramningarna. Men den breda vägens lockelse är stark – att skjuta framför sig de svåra besluten (smärtsamma brukar det heta) så länge att de inte alls blir av och får en positiv effekt. Någon gång måste man dock bita huvudet av skam.

Nu har man i stället bitit av ordentligt mitt i den finansiella turbulensen. Trots allt ekonomiskt elände är det då givetvis glädjande att sydländernas underskott redan minskat och exporten ökat. En effekt med viss konvergens kan skönjas. Gapet mellan syd och nord minskar.

NU FINNS UTRYMME för investeringar i infrastruktur med tillväxt också i syd och i nord skäl att minska överskotten – inte bara i Tyskland utan även i ett land som Sverige som sitter i samma välutrustade båt som den tyska.

En mer offensiv politik behövs när den akuta finansiella krisen är bemästrad. Ett scenario med ett "japanskt" årtionde med deflation och bristande ekonomiska incitament måste och kan undvikas.

"Vart är vi på väg?" Inför Europavalet har "renationalisering" blivit ett populärt begrepp – inte bara i Storbritannien.

Kommer frågan om återföring av beslut till nationalstaten att dominera i valrörelsen inför valet i maj? En varning är befogad. Debatten rör sig i en grumlig begreppsvärld. Visst kan det låta rimligt att "vardagsfrågor" liksom den uppblåsta jordbrukspolitiken beslutas hemma. Här finns emellertid en paradox:

Varken Storbritannien eller Sverige önskar ett federalt EU. Samtidigt synes det som om det som såväl EU-kritiker som anhängare uppskattar mest är den gemensamma marknaden. Men på just detta område har vi ju utan att knota givit upp betyd-

ligt mer av suveränitet än på andra håll – därför att denna marknad ska vara lätt tillgänglig för alla företag utan trösklar och hinder. Men i "The Single Market" gömmer sig ofta de vardagsfrågor där man gärna häcklar Brysselbyråkraternas klåfingrighet.

BESLUTEN I EUROPEISKA rådet kring årsskiftet om *bankunionen* har setts som ett lackmustest på frågan om vi går mot mer av mellanstatliga beslut eller fastare federala strukturer. *Bankunionen* har blivit en symbolfråga men är också viktig för den ekonomiska tillväxten. Europas företag är betydligt mer beroende av finansiering via bankerna än till exempel deras amerikanska konkurrenter.

På klassiskt vis har man åstadkommit en kompromiss av gemenskapliga och mellanstatliga beslut om övervakning, stöd – och om nödvändigt upplösning – av banker i Europas tyvår ganska så skakiga kreditvärld. Rörigt ja, men ett första steg i något som längre fram i tiden mycket väl kan komma att ses som en självklarhet. Ett svar på frågan om EU:s institutionella inriktning har vi emellertid knappast fått.

I debatten inför valet skulle jag våga påstå att de möjliga framgångsvägarna för EU med den monetära unionen faktiskt inte är så ogenomträngligt svåra och ödesmättade som det kan synas.

BEHÖVS EN HEL FISKAL, finanspolitisk union med EU-budget för att den monetära unionen med euron ska fungera långsiktigt? Här förenas federalister och EU-motståndare i en som jag ser det ohelig allians (*les extrêmes se touchent*).

Att uppnå en så stark federal europeisk stat verkar inte möjligt – men är det verkligen nödvändigt? I debatten tas för givet – utan mycken analys – att en monetär union inte kan stå på egna ben.

Utan någon gemensam ekonomisk buffert och utan en samordnad ekonomisk politik mellan länderna blir påfrestningarna givetvis stora. Det visar om inte annat konvulsionerna inom eurozonen under det senaste decenniet. Men man har också dragit lärdomar under krisen.

FOTO:ECB

Varken Storbritannien eller Sverige önskar ett federalt EU.

En betydligt kraftfullare samordning genomförs nu av politiken i medlemsländernas finansdepartement. Detta är i och för sig inte alltid lätt att genomskåda i den besynnerliga interna begreppsvärld som har "six-pack" och "European semester" som rubriker för samordningsinstrumenten. Men denna är påtaglig och Europeiska rådet har tänder. Desto viktigare för övrigt – av demokratiska skäl – att en gemensam europeisk valkampanj kommer att handla också om detta.

EN BESTÅENDE MONETÄR union med likartad finanspolitik i medlemsländerna bör sålunda kunna utvecklas enklare och mer pragmatiskt än i federalisternas idealstat. Då kanske också ängsliga svenska politiker av olika schatteringar skulle våga förespråka vad våra grannar på Östersjöns motsatta strand redan åstadkommit, det vill säga att vi ansluter oss till eurovalutan.

I stället för att skåpa ut Bryssel i vårens valrörelse kunde vi vända blicken. Det europeiska projektet kan skapa historiskt unika värden för medborgarna i vår del av världen. 🌱

"Bra tv" ger inte jämställdhet

Ett förhållande på dekis. Ett jobb hon vantrivs på. Men gå då?! Sannolikheten är stor att hon inte har råd.

För mest troligt är att det är en kvinna. Och att hon nog inte ens har råd att fixa diskmaskinen om den går sönder. Fyra av tio kvinnor i Sverige kan inte försörja sig på sin arbetsinkomst, utan är beroende av partnerns lön och deras gemensamma ekonomi. Bristen på "dra-åt-pip-svängen-pengar" är därför en rent feministisk fråga. Det är en politisk kamp som många gånger saknas i politiken, inte minst bland borgerligheten.

Liberalen Anna Whitlock (1852–1930), känd från SVT-serien "Fröken Frimans krig", var utbildningsreformator, kooperatör – vilket gestaltades i serien – politiker i Stockholm och profilerad rösträttsledare. Det var en lång och utdragen kamp hon och många andra förde för att kvinnor skulle få rösträtt.

I BÖRJAN AV 1900-TALET FÖRESLOGS EN RÖSTRÄTTSREFORM som bland annat innebar att gifta män och män över 40 år skulle få två röster. Männen ansågs representera hela familjen, inklusive hustrun. Kvinnor är ändå som sina makar och kan företrädas i politiska sammanhang av dessa.

Absurt, förstås. Men samma argument hördes så sent som på 1960-talet i Sverige. Och i vissa delar av Schweiz var inte gifta kvinnor tillåtna att rösta så sent som på 1990-talet. Deras makar skulle ju föra deras talan! Politiker som Whitlock gick i bräsch för många av de reformer som på allvar förbättrat situationen för kvinnor, till exempel den allmänna folkskolan, kvinnlig rösträtt och allmän folkpension.

Den här historien är intressant i skenet av många andra feministiska diskussioner. Eller jämställdhetsditen. Många drar sig för att kalla sig för feminist, kanske av okunskap, kanske av oförståelse för många av de stora snackisarna med feministiska förtecken. Personligen tycker jag att "hen" är ett praktiskt ord istället för hon eller han, en skribent med begränsat antal tecken till godo gillar förstås smarta effektiviseringar. Men för andra blir hen en kamp för ett könslöst samhälle. Eller så missförstås det så.

Och bara bröst-kampanjer blir till klickvänliga artiklar. Men att låta rampljusdiskussionerna diktera villkoren för jämställdhetsdebatten är ren idioti. Särskilt inom borgerligheten, där snarast antifeminism blir ett lockande alternativ för en del. Tragiskt, då det finns goda argument för att borgerliga partier kan vara minst lika relevanta i framtiden som man varit historiskt.

BRISTEN PÅ BUFFERTAR ÄR ETT EXEMPEL. Ett av världens högsta skattetryck har omöjliggjort sparande för många. Skattetrycket har följts av löften om en generös välfärdsstat som tar hand om oss. Den starka tilltron till att statens trygghetssystem ska finnas till hands har dessutom lett till att sparande inte setts som så viktigt. Och även låginkomsttagare bör kunna leva på sin lön.

Eller valfrihet inom välfärden, vilket gör att väldigt många kvinnor som tidigare inte haft möjlighet att byta arbetsgivare eller kunna bli sin egen chef, nu fått chansen. Listan kan göras lång. Och där finns självklart även våld inom relationer, hedersfrågor och sämre skolresultat för pojkar än för flickor, med mera, med.

Det blir inte lika läckert mediefokus när inte bröstet hamnar i fokus. Men "bra tv" kan inte vara utgångspunkten för en jämställdhetskamp värd namnet. ✨

Eva Cooper
är politisk
redaktör för
tidningarna i
Hälsingland.

I korthet

INSPEL

Varje 20-årig ryggsäcksluffare vet vad det går ut på: Att hitta det där orörda burmesiska fiskeläget där det inte finns några andra idéhistoriestudenter med obskyra bandnamn på sina t-shirts. Man jagar det jungfruliga, genuina, utan att tänka på att där faktiskt sitter en rödfnasig svenne med svindyra hörlurar och förorenar orördheten, nämligen man själv.

En liknande förljugenhet råder

på bostadsmarknaden, där

"gentrifiering" är det mest

föraktliga av allt. En stads-

dels lagbundna utveckling

inleds med glömska och

förfall, därpå en smygande

återupptäckt inom ett

exklusivt avantgarde som

börjar återställa funktionsbalkonger

och fraternisera med de pittoreska

invånarna. Och det är nu det vidriga

inträffar. Det börjar bli trendigt.

Avantgardet drar till sig efterföljare,

först likasinnade epigoner, men

snart även den del av medelklassen

som med avsmak kallas medelklas-

sen av resten av medelklassen, med

andra ord folk som jobbar på kon-

tor. Gentrifieringen går nu in i sin

mest elakartade fas, när gallerior

och MQ-butiker etablerar sig, lä-

genhetspriserna stiger och den pit-

toreska ursprungsbefolkningen (de

riktiga människorna) på något vis

drivs iväg av dessa själlösa koloni-

satörer.

Så vart ska den spetälska, ocoola

medelklassen förvisas för att hejda

gentrifieringens smittspridning?

Bör den isolera sig inom sina redan

avgenuiniserade ockuperade zoner,

försjunka i sin andefattiga konsum-

mism och lämna de riktiga männis-

korna i fred i fortsättningen? Skulle

inte tro det. Det finns nämligen ett

annat ord som gentrifieringsmot-

ståndarna spottar ur sig med sär-

skilt stor avsky: "segregering". Som

alla vet berodde kravallerna i Hus-

by på att medelklassen hade "läm-

nat förorterna i sticket" genom att

inte bo där, vilket tvingade invåna-

na att sätta eld på varandras bilar.

Man har alltså att välja mellan att

med sin närvaro förgifta eller med

sin frånvaro förråda de ännu oför-

störda förorterna. Damned if you

do, damned if you don't.

Wilhelm Behrman

Av Rutger Palmstierna

1

Rutger Palmstierna
är vd för Macro
Intelligence.

Vem tar ansvar för Europa?

Den demokratiska principen att utkräva ansvar av makthavare går tillbaka till de allra tidigaste kristna församlingarna. Skillnaderna i redovisningskultur mellan EU-länder är en viktig orsak till eurons kris.

Krafsar man på den europeiska fasaden, börjar man ana att den är en rappning som lagts på sedan mitten på 1950-talet och kompletterats i olika omgångar på 1970-, 80- och 90-talen för att dölja det faktum att byggnaden består av flera hus med mycket olika grundläggning och byggnadssätt. När den försågs med ett gemensamt vattensystem, skapade sättningar i grunden i olika hus läckor i vattensystemet, som medförde så stora skador på fasaden att detta blev uppenbart: detta är vad eurokrisen egentligen handlar om.

Självfallet är det inte hus i egentlig mening jag avser, utan den konstitutionella struktur med vilken land ska byggas, som det stod redan i Upplandslagen på 1200-talet, och den ansvarighet inför lagen som detta ytterst handlar om. I sin bok *The Origins of Political Order* (2011) kommer Francis Fukuyama, den amerikanske statsvetaren, fram till vad som får demokratin att fungera:

”...a state that is strong and able to enforce laws on its own territory, and a society that is strong and cohesive and able to impose accountability on the state. It is the balance between a strong state and a strong society that makes democracy work...”

Många av Fukuyamas tankar kretsar just kring detta sista ord: ansvarighet, den västerländska anomalin. Mig veterligen är redovisnings- och ansvarighetskultur en ovanlig företeelse i världen. Varken i den islamiska (jfr min artikel ”Så stärker islam klansamhället, Axess 3/2009”), konfucianska eller buddistiska kulturen har jag kunnat hitta former i vilka samhället kan utkräva redovisning och ansvar av makthavarna.

Att maktens utövare är ansvariga för sina gärningar inför dem de utövar makten över och att dessa kan utkräva deras ansvar – verkar inte vara något av naturen givet utan en mänsklig skapelse. Inte heller ser man den i världens religioner, som bör vara all etiks moder men väl snarare talar om Herrens allmakt och underkastelse under gudomens majestät än om maktens ansvar inför sina undersåtar.

Ändå är det i religionen, om också inte i dess budskap, som vi först kan skymta detta begrepp, fast då i hur den sköter sina praktiska angelägenheter. Och det är alltså inte heller i alla religioner man lutat sig mot praktiska lösningar som givit sådana resultat. Det började i en fattig liten sekt inom judendomen, med anhängare som förenades i att flertalet inte besatt vare sig makt eller stora rikedomar, en del var till och med daglönare, men en sekt som kom att bli världens mest omfattande religion – kristendomen.

Till en början ska ”urkyrkan” ha tillämpat egendomsgemenskap, men gradvis blev det alltmer frivilliga bidrag. Tiondet, ett judiskt bruk, kom först långt senare. När medlemmarna avstod några av sina tillgångar till präst, kultlokal och församlingskassa, var det för ett bättre liv åtminstone hinsides, och åtminstone för dem, inte för prästen och församlingens ledare som de gjorde det. Och om pengarna försvann i något svart församlingshåll, försvann församlingsmedlemmarna åt annat håll. Därför utvecklades redan under det första århundradet en tillsynsfunktion inom församlingarna, som enligt Edward Gibbon (*Romers rikets nedgång och fall*, band 1, ”Kristendomens segertåg”) förutom att övervaka församlingens religiösa budskap och aktiviteter också skulle vaka över församlingens medel: biskopen (av grekiskans *episkopein*, att granska), vid sidan av presbytern – en av ”de äldste” och förtroendemän i de urkristna församlingarna, som återkommer senare i historien.

Kyrkan växte, och vid utgången av tvåhundra-talet hade biskopen blivit den själskrivne förvaltare av kyrkans gemensamma egendom, utan redovisningsskyldighet inför församlingen men däremot underkastad de förvaltningsregler som under ett antal biskopssynoder utvecklades till den kanoniska rätten.

Detta område (liksom för övrigt ämnet ”tempelfinansiering” över huvud taget) är outforskat: det är som om tanken att religionen behöver pengar är en syndig tanke. Ändå är religionen en central institution i alla traditionella samhällen (och en del moderna); hur den får ihop resurser till sin

Statssubventionerad.

FOTO: MUSA AL-SHAER/TT NYHETSBYRÅN

verksamhet blir alltså normerande. Det finns få böcker (om ens några) i ämnet. Mycket av den information jag grävt fram har jag funnit på internet och inte minst Wikipedia, i en del äldre uppslagsverk eller hos till exempel Edward Gibbon. Mitt tillvägagångssätt har varit som tidigare diplomat och landriskanalytiker – att ur ett osäkert underlag få fram en bild som i huvudsak stämmer med den verklighet vi uppfattar samt har att förhålla och anpassa oss till. För att slutligt sätta denna bild vore dock källkritisk grundforskning välkommen.

Men nu närmar vi oss den kanske mest omvälvande tiden i kristenhetens förvaltningshistoria – när kristendomen blev statsreligion första gången.

Detta skedde i två steg: det första togs 312–313 när Konstantin den store och hans medkejsare proklamerade religionsfrihet, att förföljelsen av de kristna skulle upphöra och att kristen egendom som beslagtogs skulle återlämnas. Det andra och förvaltningsmässigt mest omvälvande var att kristendomen av kejsar Theodosius den store förklarades vara statsreligion. Därmed blev kyrkoverksamheten en statsangelägenhet, och kyrkan blev, förutom med donationer, också finansierad med statsmedel.

Därmed var de enskilda medlemmarnas bidrag inte längre av avgörande betydelse för att hålla i gång kyrkan, utan kyrkan började uppgå i symbios med staten i något som statsvetare kallar caesaropapism – begrepp som enligt Wikipedia ”präglats på 1700-talet och betecknar föreningen av den högsta kyrkliga och världsliga makten hos den världslige härskaren”. Detta förhållande spreds norrut av östkyrkans främsta missionärer, bröderna Kyrillos och Metodius, som utvecklade den första slaviska skriften. Uttrycket caesaropapism används nämligen ”särskilt om förhållandena i det bysantinska riket och i Ryssland under tsarväldet”.

Man kan förmoda att detta gäller huvuddelen av de kyrkor som räknas till de ortodoxa. När det gäller den kyrkliga egendomen kom den att bli just – kyrklig. Föga hade församlingarna att säga till om när intäkterna och därmed makten över dem kom uppifrån, och biskoparna verkar ha varit många och svaga. Ett gemensamt drag för östkyrkans domäner är att de inte utmärks av god redovisnings- och ansvarsutkrävande.

Det bysantinska riket föll slutligen med den turkiska erövringen av Konstantinopel 1453, men dess ordning för den ortodoxa kyrkan kom att bestå mycket längre – exempelvis har den grekiska staten betalat prästernas löner sedan Grekland frigjorde sig från det ottomanska väldet år 1833. I Ryssland har man inte minst helt nyligen kunnat se synbarliga, om också retuscherade tecken på en kraftig förmögenhetskoncentration till den kyrkliga ledningen...

En föga from men i sammanhanget parentetisk förmodan är att dessa omständigheter – det bysantinska kejsardömet fall och dess kyrkliga ledares kontroll över kyrkans stora egendomar – var ett inte oväsentligt skäl till att ett antal av östkyrkans regionala grenar sedermera lösgjorde sig från

>>

underordningen under patriarken av Konstantinopel och gjorde sig "autokefala", det vill säga "självhövdade", och därmed själva kunde ta kontroll över de kyrkliga egendomarna inom dess domäner.

Utvecklingen i Västom gick däremot i en helt annan riktning. Under 400-talet försvagades den västromerska staten alltmer, och därmed torde den statliga kyrkofinansieringen ha sinat för att till slut helt upphöra. För den västliga kristenheten återstod bara att återgå till ursprungsmodellen med församlingarnas självfinansiering och egenförvaltning. Detta skedde dock med ett intressant tillägg: egendomen förvaltades inte längre av biskopen – församlingarna började på 500-talet utse den av församlingen valda kyrkvärden till att förvalta församlingsegendomen.

Jag har sett uppgifter om att kyrkvärden på 500-talet bara valdes för en mandatperiod och därefter inte kunde omväljas. Men också uppgifter, om också från senare tid, att kyrkvärden kunde omväljas efter att ha avlagt verksamhetsberättelse och bokslut till församlingen, och att denna sedan kunde välja om honom om han (någon gång hon) ansågs ha förvaltats sitt ansvar väl. Om detta stämmer, började inom västkyrkan under denna, den mörkaste medeltiden det koncept för makten ansvarighet växa fram som Francis Fukuyama anser vara en av demokratis tre hörnstenar – att makthavare kan ställas till svars för sina handlingar ('accountability').

Men utvecklingen är sällan rätlinjig. Ungefär samtidigt återupptäcker man inom västkyrkan bruket att uppbära det tionde som den tidiga kyrkan ansåg för präglad av sitt judiska ursprung (är den kristna antisemitismen ännu en produkt av dessa skilsmässokonflikter som blir bestående genom generationer eller, i detta fall, årtusenden?). Bruket spred sig, jag antar eftersom det underlätade finansieringen av en kyrka som växte också som korporation – även biskopen fick ju en del av tiondet. År 787 var tiondet så pass etablerat att det formaliserades av påven.

Parallellt med detta verkar förvaltningsansvaret inom de regioner där västkyrkan var väletablerad ha centraliserats till stiftet och biskopen: i dag är det stiftet – i varje fall i Italien och Polen, har jag kunnat notera – som är ägare av vad som hos oss är församlingarnas egendom, inklusive församlingskyrkorna. Därmed förändrades kyrkvårdens roll inom dessa domäner – att döma av franska nutida författningar har kyrkvårdens roll inom katolska kyrkan förändrats sedan högmedeltiden från "purserns" på 500-talet till "flygvärdinnans" nu: han förvaltar inte längre kyrkoegendomen utan servar kyrkorummet.

Utvecklingen verkar däremot ha tagit en annan riktning inom de områden där västkyrkan inte var lika väletablerad eller ens etablerad vid denna tid:

- Till England kom visserligen kristendomen under romartiden men på allvar först under 600–700-talet, liksom till Skottland. En egenhet för England var att stiften där var färre och större än på kontinenten. Och tiondet formaliserades ju först ett århundrade senare i England än på kontinenten. Detta kan kanske för-

klara den självständighet församlingarna behöll även när kungamakten lierade sig med kyrkan, och fortfarande har.

- Till Norden kom kristendomen via Danmark där kung Harald Blåtand år 960 insåg de både fiskala och personliga fördelar en dansk övergång till kristendomen skulle ge, även om inte alla danskar gjort det förrän vid 1000-talets mitt. I Norge genomdrev kungen Olav Tryggvason kristnandet omkring år 1000, det år också Islands allting fattade beslut om övergång till kristendomen.
- I Sverige spred sig kristendomen långsammare. Liksom för övriga nordiska länder började processen under tidigt 800-tal, troligen först på individplanet, vartefter varje enskilt ting fattade beslut om övergång. Landets första biskop – i Östergötland – kom 1060 och Uppsala konverterade först 1087. Först därefter skedde en formell sockenbildning, till stor del kopplad till införandet av tiondet, men man kan förmoda att där fanns församlingar i de gamla bygderna redan innan dess.

Den nordiska kyrksocken motsvarar den kanoniska rättens parochia, den kristna kyrkans grundläggande organisatoriska enhet. I Sverige – givetvis också i Finland som en del av Sverige till 1809, men i mindre grad i Sveriges tidigare danska landskap – fick socknen och dess invånare en självständighet av ett slag som var okänd i den kanoniska rätten. I landskapslagarnas kyrkobalkar var prästen och sockenborna två parter med ömsesidiga rättigheter och skyldigheter – dessa parter möttes i sockenstämman som gradvis fick fler uppgifter, bland annat från tinget. Redan på medeltiden fick socknen också funktioner som inte direkt hade med kyrkan att göra. Denna församlingssjälvständighet – med rätt att välja sin präst och själv förvalta sin egendom – har bevarats in i modern tid.

Motsvarande självständighet – och lokala demokrati – sedan medeltiden kan noteras också inom den engelska kyrkan. Där svarade sockenstämman – the 'vestry meeting' – för förvaltningen av församlingens egendom, fattigvård, ordning och samfärd. Eftersom en icke oväsentlig del av statsintäkterna utbetalades från sockenkassorna, kom socknarna att få ett betydande samhällsinflytande. På samma sätt kan man fråga sig om inte svenska folkets urgamla rätt att sig självt beskatta, liksom bondeståndets medverkan i ständsriksdagen, uppstod ur socknarnas uppbörd av tiondet och vidarebefordran av en del av det till först biskopen, sedermera kronan.

Det intressanta är dock inte att det var socknen som ägde och förvaltede sin kyrka och att sockenmedlemmarna krävde räkenskaper för denna förvaltning, utan att denna redovisningskultur också kom att präglade det övriga samhället, och då inte bara det svenska.

Reformationen kom att stärka församlingarnas ställning gentemot biskoparna inom såväl de luterska områdena i Norden och Nordtyskland som inom de kalvinistiska delarna av Europa, främst i Holland och vissa kanton i Schweiz; där kom för övrigt stiftets eller församlingens valda "äldste" att ta över dess förvaltning

”

Ett gemensamt drag för östkyrkans domäner är att de inte utmärks av god redovisningssed och ansvarsutkrävande.

Mosaik i Hagia Sofia föreställande Konstantin med modell av Istanbul.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

från biskoparna – urkyrkans presbyterer gjorde sin historiska återkomst...

Därmed kom den redovisningskultur som tidigare funnits i främst England och Sverige-Finland att också utvecklas i dessa delar av Europa. Ur detta perspektiv är det inte överraskande att det kalvinistiska Genève blev bankcentrum eller att franska kalvinister – hugenotter – aktivt bidrog till framväxten av bland annat det franska banksystemet.

Och än mer anmärkningsvärt är hur församlingskonceptet – ”stämma/styrelse/ redovisningsskyldighet” – blev grundvalen för en sekulär, civil, borgerlig institution för mobilisering av stora privata resurser till omfattande företag: aktiebolaget. Visserligen hade det funnits olika former av korporationer under medeltiden, som ständer, skrän, gillen och ordnar. Stora Kopparbergs gruvbrytning i Falun – under medeltiden världens största – anses vara världens äldsta bestående företag men kan knappast ses som ett aktiebolag i modern bemärkelse. Vad som däremot kom till i slutet av 1500-talet – och alltså i kölvattnet på reformationen – resulterade i vad som anses vara världens första aktiebolag (åtminstone i modern tid): de engelska och holländska ostindiska kompanierna (grundade 1600 respektive 1602). Genom att emittera aktier till privatpersoner mobiliserade dessa bolag kapital, som förvaltades av en styrelse som i sin tur valts på en årlig bolagsstämma av aktieägarna. Och styrelsen måste på nästa bolagsstämma redovisa sin förvaltning och få ansvarsfrihet innan den kunde väljas om. Dessa båda ostindiekompanier följdes av flera andra, men de hade det gemensamt att de som aktiebolag använde sig av församlingskonceptet för att mobilisera de resurser som krävdes för att genomföra vad de sedermera gjorde.

Som ett exempel uppträcktes vad som i dag kallas Australien av det holländska ostindiekompani-

et, som först kom att utforska stora delar av den ö. Vad alltså Kinas kejserliga finanser inte klarade längre än ett kvartssekel – Zheng Hes ”skattepseppsexpeditioner” för att utsträcka Kinas handelsvägar över Indiska oceanen på 1400-talet, med dubbelt så stora fartyg som ostindiefararna – klarade alltså nordeuropeiska borgare av med hjälp av församlingsmodellen och goda vinster. Men försättningen var både en struktur och en procedur som möjliggjorde långvarig, uthållig förvaltning och utveckling av gemensamma resurser. Och utan ansvarighet och redovisningsskyldighet hade detta inte gått. I takt med att civilsamhällets institutioner stärkte samhällets förmåga att utkräva ansvar av maktens utövare blev ansvarighet och redovisningskultur allt viktigare inom allt större delar av den ursprungliga västkyrkans domäner – åtminstone inom dess nordligare delar.

Vad denna rapsodi över utvecklingen av Europas olika former av kristendom vill visa är inte bara hur mycket av vårt samhälleliga arv som ligger i en organisationsmodell från urkyrka och medeltid. Den vill också, och än mer, visa att deras förvaltningstraditioner kommit att utvecklas i olika riktningar, och därmed hur de skillnader i ansvarighet och redovisningskultur uppstått som präglar dagens Europa.

Vi har alltså inom samma valutaunion länder med synnerligen skiljaktiga ansvars- och redovisningskulturer. Bakom dessa skillnader skymtar också hinder att vidta relevanta åtgärder för att höja landets exportförmåga och därigenom eliminera dess handels- och budgetunderskott; sådana åtgärder skulle beröva privilegierade deras privilegier (exempelvis regleringar som skyddar grekisk transportnäring eller Italiens advokatskrå), vilka fördyrar produktionen, försvagar konkurrenskraften samt därmed försämrar handelsbalansen, liksom skattekraften. Så länge man kunde devalvera valutan kunde man balansera allt detta, men med euron blev det omöjligt.

Att agerandet kan förekomma, och rentav tolereras, ställer också PIGS-länderna (Portugal, Italien, Grekland och Spanien) i skarp kontrast till euroländer som Finland, Nederländerna och Tyskland: efter exempelvis avslöjanden 1999 att förbundskansler Helmut Kohls parti CDU erhållit ”hemliga donationer” på kanske 40 miljoner DM i strid med tysk lag, inleddes förundersökningar och Kohl avgick. Ingen grekisk politiker verkar ha blivit avsatt för att ha ljugit om det grekiska budgetunderskottet.

Kort sagt är det den stora skillnaden mellan Europas olika förvaltningstraditioner som till slut kan knäcka euron – om de olika europeiska samhällena har, eller kan utveckla, en förmåga att ställa makthavarna till ansvar för det de ansvarar för.

Frågan är om de europeiska staterna kan hitta den lösning på detta dilemma som förbättrar rappningen på åtminstone den fasad som vetter mot marknaden, medan man förstärker grunden i de bräckligare husen. Eller om vi kommer att se fortsatta sättningar följa på utebliven produktivitetsutveckling, vilket i sin tur kan leda till nya läckage ur vattensystemet, som till slut underminerar hela byggnaden. ✨

”

Att maktens utövare är ansvariga för sina gärningar inför dem de utövar makten över och att dessa kan utkräva deras ansvar – verkar inte vara något av naturen givet utan en mänsklig skapelse

Av Thomas
Gür

Turkiskt maktspel

Bakom premiärminister Erdogans repressiva metoder döljer sig en komplicerad dagordning för att bevara makt och inflytande. För att nå sina mål söker han en allians med det kurdiska BDP-partiet.

En viktig aktör i turkisk politik var inte på scenen vare sig under de regeringsfientliga protesterna i Istanbul i somras eller i det politiska tumult som uppstått efter den korruptionshärvan som utlöstes i december 2013, och de omfattande utrensningarna i den turkiska rättsapparaten och polisväsendet därefter. Dess frånvaro var avsiktlig.

Den frånvarande spelaren var det kurdiska par-

tiet BDP – *Baris ve demokrasi partisi* – Freds- och demokratipartiet (och det kurdiska PKK, vilken BDP i viss mån kan sägas vara en legal gren av). BDP deltog inte i demonstrationerna mot regeringen Erdogan under sommaren och har varit återhållsamt och avvaktande i sina kommentarer angående korruptionshärvan och utrensningarna.

BDP:s agerande är en nyckel till bättre förståelse av vad som händer i Turkiet, relativt den gängse rapporteringen om en premiärminister, Recep Tayyip Erdogan, som blir allt egenmäktigare och

Recep Tayyip Erdogan:
allt egenmäktigare.
FOTO: SESKIM/WENN.COM/
ALLOVERPRESS

2

Thomas Gür
är företagare och
skribent.

som har fått stora delar av befolkningen emot sig och som därför tillgriper alltmer icke-demokratiska medel för att bli kvar vid makten. Den rapporteringen är inte osann, men ofullständig.

Erdogan tror så till den grad på sin outhärlighet för Turkiet att han vill fortsätta spela en avgörande roll i turkisk politik i ett decennium till. En mycket stor del av den turkiska väljarkåren står fortfarande bakom den politiska kraft som lett landet i över tio år, som fördubblat befolkningens levnadsstandard och gett Anatoliens befolkning makt över politiken i Ankara och inflytande över näringslivet i Istanbul.

Men det finns ett aber för Erdogans planer. Hans partis stadgar hindrar honom från att inneha ett politiskt ämbete i mer än tre mandatperioder. Den tredje mandatperioden tar slut senast sommaren 2015 och nationella val måste hållas innan dess. Men redan sommaren 2014 hålls det presidentval – och för första gången får väljarna bestämma vem som ska bli president; inte parlamentet. Erdogan vill bli Turkiets första folkvalda president och fortsätta inneha politisk makt utan att bryta mot den princip om begränsat antal ämbetsperioder som han använt som retoriskt slagträ för att framhålla sitt partis dygdighet framför andra.

Men det turkiska presidentämbetet av idag har inte de maktmedel som skulle behövas för att kunna råda över landets styre och framtid. Därför vill Erdogan genomföra ändringar i författningen så att den folkvalda presidenten får så stor makt över den dagliga politiken att de amerikanska eller franska presidenternas befogenheter kommer i jämförelse att likna dem som en regent har i en konstitutionell monarki.

Dock saknar Erdogans AKP den nödvändiga kvalificerade majoriteten för att genomföra sådana författningsändringar på egen hand genom beslut i parlamentet. Partiet saknar även möjligheten att på egen hand genomdriva ett beslut i parlamentet om folkomröstning om författningsändringar.

Alltså måste beslut om sådana ändringar tas i koalition med ett annat parlamentariskt parti. De två stora oppositionspartierna, det kemalistiska och (vänster)nationalistiska Republikanska folkpartiet – CHP – och det postfascistiska och (höger)nationalistiska Nationella handlingspartiet – MHP ("De grå vargarna") – är emellertid inte det minsta intresserade av att bidra till författningsändringar som skulle ge sådana maktbefogenheter som Erdogan vill utrusta presidenten – det vill säga sig själv – med. Återstår det kurdiska BDP som möjlig allierad.

Priset för att BDP alls skall stödja en rörelseriktning åt det håll som Erdogan önskar, är att AKP-regeringen vidtar omfattande reformer som kan bidra till att lösa den kurdiska frågan i Turkiet. Det handlar om krav på modersmålsundervisning på kurdiska, obegränsad rätt till kulturella uttryck, omfattande decentralisering av det administrativa systemet så att lokala och regionala etniska särdrag också kan manifestera sig i politik och samhällsliv.

Ett närmande mellan AKP och BDP/PKK är givetvis anatema för de två nationalistiska partierna i parlamentet. I deras läger anser många att AKP

ägnar sig åt landsförräderi. Republiken bygger på idén om en enhetlig turkisk nationalstat där alla medborgare skall vara "turkar" oavsett etnicitet och där varje försök att ge en annan etnisk grupp rätten att manifesteras sin identitet, uppfattas som uppmuntran av separatism. (Det var ju på det sättet som Osmanska imperiet föll samman.)

Men det främsta hindret för att finna en lösning på Turkiets kurdiska knut har varit krigsmakten, som sett sig själv som republikens väktare. Såväl AKP:s förankring i anatolisk islam som dess beredvillighet att ytterst också närma sig PKK har av militären setts med den djupaste skepsis.

Regeringen Erdogan hade förmodligen hoppats på att gradvis söka tränga tillbaka militären, men när den 2007 stod inför hot om militärens intervention och partiets stängning, blev en uppgörelse oundviklig.

I de omfattande rättegångar som därefter inleddes mot såväl tidigare som aktiva officerare från de olika försvarsgrenarnas generalstab, kom regeringen att ha en allierad i de åklagare, domare och polischefer som sympatiserade med den så kallade Gülenrörelsen och som utgjorde en motvikt i statsapparaten mot de offentliga tjänstemän som är anhängare av den kemalism och sekularism som varit den turkiska byråkratiens ledstjärna.

Gülenrörelsen, som själv kallar sig för De frivilligas rörelse (*Gönüllüler hareketi*) och ibland för *Hizmet* ("Att tjäna någon eller något"), har som andlig ledare Fethullah Gülen (född 1941). Han är en i många stycken självlärd imam som residerar i USA, Pennsylvania, formellt av hälsoskäl och i realiteten i självexil. *Hizmet* är en andlig väckelserörelse inom ramen för den turkisk-anatoliska fromma sunnimuslimska tradition som i drygt 100 år medvetet strävat efter att förena islam med modernitet, främst tekniska och naturvetenskapliga framsteg, och där en portalfigur var teologen och Koran-kommentatorn Bediüzzaman Said Nursî (1877–1960).

Gülen, som tydligt inspirerats av Nursî, bildade embryot till detta omfattande nätverk redan på 1970-talet. Det var betecknande nog en kedja av studenthem och dormitorier som erbjöd härbärge till begåvade studenter från fattiga anatoliska hushåll, som kommit in på attraktiva universitet men inte hade råd att bo i storstäderna. *Hizmet*-rörelsen av idag är offentligt känd som en pacifistisk, fromhetsivrande, missionerande och tväreligöst eklektisk internationell islamisk rörelse med en tydlig turkisk identitet, som tar avstånd från våld och terror. Sålunda tog Gülen inte bara avstånd från då den 11 september 2001 utan också från "Ship to Gaza" 2010, som AKP-regeringen indirekt stödde. Under "huvudduksförbudet" vid turkiska universitet och högskolor, förkunnade Gülen att det var viktigare för unga kvinnor att skaffa sig utbildning än att till varje pris ha huvudduk.

Gülenrörelsen har betecknats som alltifrån en elitinriktad ideell rörelse i det civila samhället till en hemlig sekt med den dolda agendan att införa en islamistisk regim i Turkiet. Det finns inga säkra siffror på hur många som sympatiserar med den (det är ingen organisation som bygger på medlem- >>

skap eller stadgar), men uppskattningar talar om cirka två miljoner anhängare och ytterligare två miljoner sympatisörer. Rörelsen har en omfattande bas av skolor på olika nivåer, affärssammanslutningar, olika stiftelser och yrkesorganisationer och publikationer, tidningar, nyhetsbyråer, tidskrifter och tv-kanaler.

Eftersom denna sunnimuslimska rörelse för förnyelse, trots sitt bejakande av moderniteten, sågs som en farlig exponent för islam utom statsmaktens kontroll, kom den att förföljas av den sekulära turkiska statsmakten. Delvis också därför att den, genom sitt bejakande av modernitet, teknik och naturvetenskap, sågs som den kanske farligaste utmanaren av den officiella turkiska berättelsen om att nationen endast kunde moderniseras och bli framgångsrik genom att lämna ett förment religiöst påtvingat medeltidsmörker bakom sig.

För att få ökad handlings- och rörelsefrihet arbetade Gülenrörelsen från mitten av 1980-talet och framåt medvetet för att få sina unga (manliga) anhängare att ta plats i den turkiska rätts- och våldssapparatusens olika grenar. Från sekulärt håll, och främst från militärens sida, kom detta att uppfattas och betecknas som infiltration eller försök till infiltration.

Den turkiska krigsmakten, med egna kadett-skolor från gymnasienivå och uppåt, kunde framgångsrikt hindra Gülenrörelsen att rekrytera blivande officerare. Desto framgångsrikare var Gülenrörelsen i att såväl placera som rekrytera personer inom delar av rättsapparaten, framför allt inom åklagarmyndigheterna och den yngre domarkåren samt inom de civila delarna av våldssapparaten, alltså polisväsendet och underrättelsetjänsterna. Antal personer och andelar av personal är oerhört svårt att ange, men det handlade om mindre grupper av kadrer inom de olika offentliga institutionerna – dock ofta individer i nyckelställning.

Det var på grundval av rörelsens positioner inom rättsväsendet och polismakten som ett kompanjonskap mellan AKP och Gülenrörelsen kom att uppstå. En del ledande AKP-företrädare var kända som sympatiskt inställda till Gülenrörelsen, men att partiordföranden Erdogan hade sina reservationer var känt sedan tidigare. I en rapport från december 2009, som återfinns i Wikileaks, skriver USA:s dåvarande ambassadör i Ankara, James Jeffrey: "Till yttermera visso har en del av våra kontakter hävdade att Erdogan är så utanför Gülenlägret, att Gülenlojalister ser honom som en belastning." Att AKP hamnade i regeringsställning innebar likväl att Gülenrörelsen kunde få ett större inflytande i de centrala åklagarämbetena och i de lokala polisinstanserna i viktiga provinser som Istanbul, Ankara, Izmir och Adana.

Koalitionen mellan de *Hizmet*-anhängare som fanns inom polis-, åklagar- och domstolsmyndigheterna och AKP-regeringen fungerade väl, så länge som det fanns ett gemensamt mål i att minska militärens inflytande över turkisk politik och samhällsliv; något som kom till uttryck i de stora rättegångar mot aktiva och pensionerade högre militärer vilka började hållas från 2010 och framåt. Detta skeende fick också stöd från många andra samhälleliga el-

ler politiska krafter i Turkiet, vilka också ville kringskära militärens politiska inflytande.

Efter de omfattande och från ett rättssäkerhetsperspektiv tvivelaktiga rättegångarna mot ett stort antal också aktiva officerare (vilket hittills inte skådats i turkiskt civilt rättsväsende), befäste slutligen regeringen Erdogan sin makt över den turkiska generalstaben. Regeringen kunde nu ignorera militärledningens egna befodringsplaner (också ett hittills tidigare oskådat fenomen i turkisk politik) och utnämna generalstabschef och försvarsgrenschefer som var lojala mot den.

I och med att AKP-Gülenkoalitionen uppfyllde sitt huvudsyfte, försvann också regeringen Erdogans huvudmotiv att vidmakthålla den.

AKP-regeringen har sedan något år tillbaka gradvis försökt rensa ut Gülenrörelsens anhängare från polis- och rättsväsende. Redan tidigare hade motsättningar mellan AKP-regeringen och Gülenrörelsen angående viktiga hållningar och vägval i såväl turkisk inrikes- som utrikespolitik kommit upp till ytan. Tydligast framkom detta när åklagarmyndigheten i Istanbul i februari 2012 inkallade generaldirektören för Nationella säkerhetstjänsten (MIT) – som lyder direkt under premiärministerns kansli – till förhör för misstanke om brott mot lagen om samröre med terrorister. Detta efter att det uppdagades att en trio från Nationella säkerhetstjänsten, inkluderande generaldirektören själv, i hemlighet haft överläggningar under hösten 2011 i Oslo med representanter för PKK:s europeiska gren angående formerna för ett närmande kring och en lösning i kurdfrågan.

Det lika viktiga skäl för regeringen att söka minska Gülenrörelsens makt inom rättsväsende, polis och civil underrättelsetjänst är att ingen regering i längden kan ha en parallell maktkonstellation inom statsförvaltningen som har en egen dagordning och inte alltid följer regeringens agenda.

AKP-regeringens olika reformsteg under 2013 har därför också tjänat som åtgärder som syftat till att undergräva Gülenrörelsens och andra muslimska rörelers maktbaser i det turkiska samhället. Det nya obligatoriska undervisningssystemet, där ett antal religiösa tillvalskurser också skall finnas tillgängliga, siktar på att dra den religiösa fostran som sker inom olika muslimska rörelser, in under statsmaktens hägn. Regeringen har inlett en omfattande utbyggnad av studentdormitorier i universitetsstäderna för att bryta Gülenrörelsens rekryteringsbas. Förslaget att förbjuda privata undervisningsinstitut som förberett gymnasieelever för inträdesproven till universitetet och där *Hizmet* har haft en mycket stor marknadsandel, var den senaste av dessa åtgärder.

I denna kontext kan därför den förundersökning om korruption som i december 2013 inleddes av åklagarmyndigheterna i Istanbul och Ankara också ses som att krafter som sympatiserar med Gülenrörelsen inom rätts- och polisväsendet försökte demonstrera sin styrka visavi regeringen Erdogan. Det betyder inte att korruptionsanklagelserna saknar grund. Men det är signifikativt att korruptionshärvan nystas upp under en makt-

”

Rörelsen har en omfattande bas av skolor på olika nivåer, affärssammanslutningar, olika stiftelser och yrkesorganisationer och publikationer, tidningar, nyhetsbyråer, tidskrifter och tv-kanaler.

Demonstration i Istanbul i december förra året. På plakatet med bild på Erdogan och Gülen står att läsa "Vi ska få er på fall!".
FOTO: BULENT KILIC/TT NYHETSBYRÅN

kamp mellan två tidigare allierade och att förundersökningen initierats av ett antal ledande åklagare som haft viktiga nyckelpositioner i rättegångarna mot de ledande militärerna.

Erdogans svar har varit väldigt "Erdoganskt" – bombastiskt och utan att hålla tand för tunga vad gäller retoriken mot sina tidigare allierade. Han har svarat med att ombilda regeringen och på så sätt försöka distansera sig från korruptionsanklagelserna. Han har också gått till motangrepp genom att omplacera uppåt 5 000 personer inom åklagar- och polismyndigheterna, vilka man kan anta att regeringen misstänker står Gülenrörelsen nära, inklusive de ledande åklagarna. Samtidigt har Erdogan, som under Geziprotesterna åter anklagat utländska och inhemska mörka krafter och öppet även Gülenrörelsen för att på detta sätt vilja undergräva Turkiets position i dess närområde och i världen.

I detta perspektiv kan man se utrensningarna som att Erdogan nu finner styrka nog att göra sig av med en parallell maktstruktur inom statsapparaten. Det som väcker berättigad oro är att det just är regeringen Erdogan det handlar om – en regering som genom sina framgångar blivit alltmer självsvåldig och där allt större makt har samlats i just premiärministerns person.

Kan Erdogan politiskt överleva "korruptions-skandalen" och angreppen från Gülenrörelsen? Ett första test sker den 30 mars 2014, då lokala och regionala val ska hållas. Mycket tyder på att AKP även därefter kommer att behålla sin absoluta dominans över turkisk politik.

Opinionsundersökningar angående korruptionshärvan, utrensningarna och regeringens kon-

flikt med Gülenrörelsen visar att väljarnas partisympatier inte nämnvärt påverkats av dessa händelser. Andra undersökningar pekar på att stora delar, i vissa undersökningar en majoritet, av väljarna synes anse att det finns en annan agenda bakom korruptionsanklagelserna än att bara ta itu med mutsystem och bestickning, att avsikten är att komma åt premiärministern och regeringen, att Gülenrörelsen är inblandad, att denna rörelse har nästlat sig in i statsapparaten, att detta är ett försök att sätta käppar i hjulet för Turkiet att inta sin rättmätiga plats bland de inflytelserika länderna i världen och att internationella krafter står bakom händelseutvecklingen.

AKP:s väljarbas, uppåt hälften av Turkiets befolkning, har under det senaste decenniet varit med om påtagliga ekonomiska och sociala framgångar. Dessa väljare ser inte några andra realistiska alternativ för egen del i turkisk politik idag. Och Erdogans retorik kring händelseutvecklingen sedan den 17 december 2013 har funnit en jordmån hos stora delar av den turkiska väljarkåren.

På ett sätt påminner detta om efterspelet till Geziparkprotesterna i Istanbul i somras. De demonstrationerna kom att förena oppositionen i Istanbul mot Erdogan. Men de innebar inte en överströmning av Erdogananhängare till oppositionspartierna. Över huvud taget är väljarströmmarna mellan de två stora partierna AKP och CHP utomordentligt små. Undersökningar som gjordes på partisympatierna i Istanbul efter Gezi visar att såväl AKP som CHP kom att öka sina väljarsympatier med några procentenheter – vilket bekräftar bilden av tilltagande polarisering av turkisk politik.

Inom ramen för denna polarisering sker samtidigt det märkliga att två starka politiska rörelser med god förankring bland Turkiets konservativa sunnimuslimer å ena sidan och landets kurdiska minoritet å den andra, nu närmar sig varandra i egenintresse men med en dagordning som kanske kan få slut på en 90-årig förnekelse av medborgerska rättigheter för landets största minoritet och avsluta ett blodigt, utdraget och lågintensivt inbördeskrig som skördat så många som 40 000 liv.

Man kan i och för sig ifrågasätta ifall AKP har den politiska mognaden att genomföra en så omfattande förändring av turkisk politik och samhällsliv. Man kan också ifrågasätta om tanken på en starkt centraliserad presidentmakt (utöver frågan om den är lämplig för ett land med Turkiets sociala och ekonomiska strukturer) verkligen går att förena med ett decentraliserat system med stor autonomi för olika etniska provinser. Slutligen kan man också vara tveksam till om det är så bra för den fortsatta utvecklingen att den kurdiska frågans "lösning" i Turkiet ska vara avhängig ett AKP som blir alltmer toppstyrt och öppet för Erdogans nycker och ett BDP som är så beroende av PKK – en totalitär organisation med ett så blodigt förflutet.

Angående det sistnämnda kan man framhålla att de som sluter fred och avslutar gamla konflikter och får blodspillan att upphöra, inte alltid är de mest sympatiska aktörerna på scenen. Man kan erinra sig freden mellan Israel och Egypten 1979 och att parterna hette Menachem Begin och Anwar Sadat. ✿

>>

”

AKP:s väljarbas, uppåt hälften av Turkiets befolkning, har under senaste decenniet varit med om påtagliga ekonomiska och sociala framgångar.

Bergtagna – om kriget kom

Bergrummet Elefanten, byggt i allra största hemlighet, skulle vara ledningscentral för civilförsvaret i händelse av krig. Det är ett fascinerande monument över det kalla kriget och svensk 1970-talsinredning.

Av Mats
Burström

Bilden av Sverige under kalla kriget har förändrats genom avslöjanden av sådant som tidigare var hemligt. Vi vet nu att det bakom den officiella politikens tal om "alliansfrihet i fred syftande till neutralitet i krig" dölde sig en helt annan verklighet. Sverige hade i själva verket ett nära samarbete med militäralliansen Nato. Detta samarbete har kartlagts av bland andra forskaren Wilhelm Agrell (1991, *Den stora lögnen. Ett säkerhetspolitiskt spel i alltför många akter*) och av Svenska Dagbladets säkerhetspolitiske reporter Mikael Holmström (2011, *Den doldas alliansen. Sveriges hemliga Nato-förbindelser*). De har övertygande visat att det fanns långtgående svenska förberedelser för att kunna ta emot militär hjälp från väst. Så var till exempel svenska flygfält anpassade för att kunna ta emot amerikanska bombplan som enligt Natos krigsplanering skulle angripa mål i Sovjetunionen, och i Storbritannien fanns ett förberett högkvarter dit Sveriges kungahus, regering och högsta militärledning skulle bege sig vid en sovjetisk ockupation. Sveriges samarbete med västmakterna var väl känt i öst men hölls hemligt för det svenska folket. Här hemma hade endast ett fåtal nyckelpersoner full överblick över samarbetets omfattning.

Den nya, reviderade kunskapen om Sverige under kalla kriget bygger i huvudsak på intervjuer med personer som på olika sätt själva var med när det begav sig samt på tidigare hemligstämplade dokument. Ett problem i sammanhanget är dock att mycket aldrig sattes på pränt. Den fyrstjärnige amerikanske generalen John W. Vessey, tidigare chef för USA:s högsta militärledning, har uttryckt saken: "When it comes to Sweden, there was only one rule: Nothing on paper." Orsaken till denna försiktighet var att det faktiska svenska samarbetet med Nato inte var förenligt med Sveriges officiella politik. Ett avslöjande hade därför kunnat få stora politiska konsekvenser.

Framtida forskning om Sverige under kalla kriget står således inför ett par källmässiga svårigheter. Dels kommer de som har egna minnen att berätta med tiden att försvinna, dels vet vi att mycket aldrig dokumenterades i skrift. Detta innebär att bergrum och andra fysiska lämningar blir viktiga som kunskapskällor. Kvarlämnad materiel och tekniska lösningar kan vittna om sådant som andra källor förtiger. Bergrummen blir till samtidsarkeologiska fyndplatser.

Att bygga i berg utvecklades under kalla kriget till något av en svensk specialitet, den tekniska kunskapen blev till och med en framgångsrik ex-

3

Mats Burström
är professor i arkeologi
vid Stockholms
universitet.

Matsalen med en noga
genomtänkt färgsättning.

FOTO: MATS BURSTRÖM

Beredda på stötvågen från en atombomb.

FOTO: MATS BURSTRÖM

portprodukt. Såväl civila som militära anläggningar anlades långt inne i urberget för att erhålla maximalt skydd. Det rörde sig bland annat om skyddsrum, ledningscentraler och bränsledepåer. De viktigaste anläggningarna byggdes för att kunna stå emot en atombomb av Hiroshimabombens storlek. För att klara detta krävdes att bergrummen hade uppemot 40 meter fast berg över sig. Numera har de flesta av dessa bergrum fått andra funktioner, några används som garage eller som hallar för dataservrar, andra har fyllts igen eller plomberats.

Ett unikt välbevarat bergrum är Elefanten strax norr om Stockholm. Denna anläggning byggdes i största hemlighet 1972–77 och var avsedd som ledningscentral för civilförsvaret. Anläggningen som rymmer 200 personer skulle i händelse av krig fungera som skyddsrum för Stockholms stads och Sollentunas kommunledningar. Härifrån skulle arbetet med evakueringar och räddningsinsatser ledas. Anläggningen placerades utanför själva stadskärnan för att minska risken för att den skulle bli utslagen vid en attack mot huvudstaden. En närmast identisk anläggning, Vargen, byggdes som reserv i Huddinge söder om Stockholm. Denna reservanläggning är idag uttyrd för annan verksamhet och dess ursprungliga utrustning är skingrad. Elefanten togs

ur bruk 1998 och dess framtid är nu osäker; sedan några år tillbaka utreder länsstyrelsen en eventuell byggnadsminnesförklaring.

Vad som gör Elefanten unik är att den lämnats närmast orörd med all sin utrustning och sin bjärt färgade 1970-talsinredning intakt. Som tidskapsel framstår den på samma gång som både främmande och märkvärdigt välbekant. Främmande därför att den mycket konkret visar hur reellt krigshotet den gången uppfattades och omfattningen av de skyddsåtgärder som därför vidtogs. Här finns ingångsslussen med utrustning för sanering av biologiska och kemiska stridsmedel, här finns ordersalen med översiktskartan över Storstockholm centralt upphängd på väggen, här finns studiorummet för Sveriges Radio där en välkänd röst via lokalradio skulle förmedla viktig information till medborgarna. Enligt uppgift var tv-profilen Arne Weise en av de tilltänkta för detta uppdrag. Och under bergrummets tre byggnadskroppar sitter de kraftiga stålfjädrarna, dimensionerade för att ta emot stötvågen från en atombomb. För att undvika att dörrar och annan utrustning skulle slås ut av den elektromagnetiska pulsen från en kärnvapenexplosion styrs de av tryckluft istället för av elektricitet. Anläggningen är också utrustad med ett reservkraftaggregat för elproduktion och en egen brunn.

>>

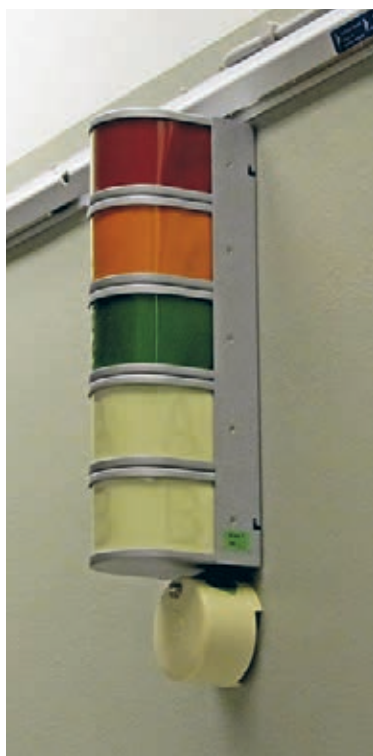

”

I Storbritannien fanns ett förberett högkvarter dit Sveriges kungahus, regering och högsta militärledning skulle bege sig vid en sovjetisk ockupation.

Ingången.

FOTO: MATS BURSTRÖM

Lampor signalerar olika larmnivåer. Sällsamt rummet: som hämtat ur en Ikea-katalog från 1970-talet.

FOTO: MATS BURSTRÖM

”

Vad som gör
Elefanten unik är
att den lämnats
närmast orörd
med all sin utrust-
ning och sin bjärt
färgade 1970-tals-
inredning intakt.
Som tidskapsel
framstår den på
samma gång som
både främmande
och märkvärdigt
välbekant.

O m alla dessa förberedelser för det otänkbara – kärnvapenkriget – idag känns främmande så ter sig inredningen desto mer välbekant. Elefantens möblemang liknar mest en Ikea-katalog från mitten av 1970-talet med mängder av orangea stålrörsstolar, bord med vita laminatskivor samt modernt formgivna gula metall-lampor. I sällsкаpsrummet står karmstolar av trä, klädda i grönt och orange tyg. Där finns också en svart-vit bokhylla med barskåp, plats för stereo och särskilda fack för lp-skivor. Givetvis finns det också ett köksskåp fyllt med kaffemuggar i hårdplast – fikapausen blir inte mindre viktig under krig. All inredning är lätt igenkännlig för en besökare med egna minnen från 1970-talet, men som helhet ger dess tidsmässiga enhetlighet ändå ett överkligt intryck; till skillnad från de flesta andra miljöer finns här inga överlappande tidsskikt, allt är 1970-tal, allt vittnar om den precisa tidpunkt när bergrummet inreddes. I sovalkoverna står gula trevåningssängar och där ligger de inplastade madrasserna och kuddarna ännu ouppackade.

I en rapport utgiven av Stockholms läns museum har Martina Berglund och Helena Lundgren dokumenterat Elefanten inför en eventuell byggnadsminnesförklaring. De fäster berättigad uppmärksamhet vid det mycket medvetna valet av färger i anläggningen. Den situation som Elefanten var tänkt att komma till användning i var extrem: Sverige skulle befinna sig i krig och Stockholm eventuellt vara angripet med kärnvapen. I den situationen skulle ett par hundra personer vara instängda här, djupt nere i berget, utan dagsljus och avskilda från sina familjer. Det fanns all anledning att bekymra sig över deras fysiska och psykiska välbefinnande och därmed också deras förmåga att fullgöra sina uppgifter. Och det är här färgsättningen kommer in. Den flitiga användningen av orange förklaras av att den färgen ansågs ha en allmänt lugnande effekt. I andra rum har man strävat efter att ge de inneslutna en känsla av den natur som finns utanför berggrummets ingångstunnel och dess tunga ståldörrar. Så har väggarna i en matsal målats med grön färg nederst och blå färg överst för att på så vis skapa en känsla av grönskande mark och blå himmel. De gula lamporna kan där med lite god vilja tyckas påminna om solar. Väggarna i rum och korridorer är återkommande målade i två horisontella färgband. I rum där man mestadels skulle vistas stående lades horisontlinjen högre än i de rum där man mest skulle sitta. Avsikten var att rummen härigenom skulle uppfattas som större och att man i någon mån skulle kompensera för avsaknaden av fönster.

Fysiska lämningar är viktiga för att nå kunskap om sådana sakförhållanden under kalla kriget som inte är dokumenterade på annat sätt. Men detta är inte deras enda eller kanske ens deras viktigaste betydelse. När det gäller bergrummen så är det trots allt möjligt att utifrån arkivmaterial till stor del skapa sig en bild av deras utrustning och utformning. Bland de skriftliga dokument som rör Elefanten finns det till exempel ett särskilt ”Färgsättningsschema” som noggrant redovisar avsedd kulör för de olika rummens tak, väggar, golv och dörrar. Vad som däremot inte går att ersätta med

I sovalkoverna ligger kuddar och madrasser ännu ouppackade.

FOTO: MATS BURSTRÖM

någonting annat är själva upplevelsen av att befinna sig i ett av dessa bergrum. Därinne förstår man rent kroppsligen hur stort ett 3 300 kvadratmeter stort bergrum verkligen är, den siffermässiga måttuppgiften förvandlas till upplevd erfarenhet. Och man erfår med alla sina sinnen hur det är att vara helt omsluten av berg, man känner urbergets kyla mot huden och man hör ekot av vatten som droppar. Man ser med egna ögon resultatet av all den planering och alla de ingenjörsmässiga vedermödor som lagts ner för att skapa skydd mot det mest extrema av hot. På väggen möter blicken en vertikal rad med lampor avsedd att signalera olika larmnivåer, över den gröna och gula nivån vilar en hotfullt röd nivå. Sammantaget leder alla intryck till ett slags ordlös förståelse, väsensskild från den som det går att läsa sig till. Inne i berget råder det ingen tvekan om att kalla kriget i högsta grad var på allvar. Det är med en suck av lättnad över att Elefanten aldrig behövde användas till vad den var avsedd som man lämnar bergrummet och stiger ut i det fria.

Elefanten är normalt stängd för besökare, men i samband med Stockholms läns museums utställning ”Atombomb över Stockholm” (visas till och med 6 april 2014) har det ordnats några guidade turer. Dessa blev genast fulltecknade. Ett besök i bergets innandöme väcker minnen av ett nära förflutet som de flesta av oss som levde då inte var fullt ut medvetna om medan det pågick. Det är en upplevelse som fördjupar den historiska förståelsen men som svårligen låter sig översättas till text. Och kanske är det just detta som är själva poängen med att bevara historiska miljöer: de förstår genom sin materialitet tillföra en besökare någonting utöver det som det går att läsa sig till. ✨

”

Men statsvetenskapen är också politiserad på ett systemplan. Det innebär att ämnet vidmakthållit och optimerat staten som samhällsorganisation.

Statsvetenskapen i Sverige är partipolitiserad, med slagsida åt Socialdemokraterna. Resultatet är bland annat att vissa demokratiteorier ignoreras.

Politiserade valforskare

Av Mikael Sandberg

Vårt lands statsvetenskap är politiserad på åtminstone tre sätt. Tydligast är partipolitiseringen, där exempelvis Ulf Bjereld och Stig-Björn Ljunggren debatterar under öppen partiflagg (S). Vi kan kalla det politisering typ I. Att statsvetarkåren är socialdemokratiskt dominerad är välkänt (Berggren, Jordahl, Stern 2007). Bästa exemplet är kanske förrförr professor i Göteborg, Jörgen Westerståhl, som var barnbarn till Hjalmar Branting, och förr professor Bo Särilvik, som var en av Erlanders "gossar".

Men statsvetenskapen är också politiserad på ett systemplan. Det innebär att ämnet vidmakthållit och optimerat staten som samhällsorganisation. Statsrättsliga traditioner inom ämnet är sekellånga och modern förvaltningsutbildning är uttryck för detta idag. Westerståhl ledde den kommunala förvaltningsforskningen och deltog i författningsutredningen på 1970-talet. Låt oss kalla denna institutionsbyggande statsvetenskap exempel på politisering typ II: att modernisera samhället, folkhemmet, och idag välfärdstaten.

POLITISERING TYP III ÄR lömskare. Den handlar om forskarens roll. Där är statsvetenskapen forskningspatriotiskt självtillräcklig på en alltmer bräcklig grund ju mer internationell vetenskaplig forskning avancerar. Politisering typ III är ett slags utslagningsmekanism bland vetenskapliga teorier för att bevara den lokala särart man själv politiskt står för. Politisering typ III innebär självförsvaret och akademisk protektionism.

Några exempel på politisering typ III. Naturvetenskapare har sedan åtminstone Darwin forskat mycket framgångsrikt om förändringens principer inom den organis-

ka världen liksom om betydelsen och effekterna av "könsurval". Under den moderna beteckningen "sexuell selektion" är det ett fascinerande forskningsområde inom biologin. Inom ekonomin har det fått utlöpare i signaleringsteorin, och amerikanen Spence fick ekonomipriset till Nobels minne 1991 för sin forskning i den riktningen. Men inom svensk statsvetenskap står teoriutveckling inom biologi inte högt i kurs, ens på områden där den verkligen är adekvat (eller "relevant", som man relativistiskt och sektmässigt ofta uttrycker sig eftersom man vill utdefiniera det politiskt oönskade som "irrelevant"). Ett exempel är Bo Rothstein (1993):

Teorierna om könsmaktsordningen är självklart närmast oändligt många, alltifrån biologiska till ekonomiska, maktpolitiska och kulturella. Det skulle givetvis föra alltför långt att gå in ens på mindre del av dem här (...). Jag skall här lämna de biologiska teorierna utanför diskussionen och koncentrera mig på de tre senare typerna av förklaringar (min kursiv).

JAHA. I ETT ÄMNESOMRÅDE med stark biologisk anknytning skall man alltså utdefiniera biologin oprövad. Denna tredje typ av utdefinierande politisering är inte resultat av någon intern socialdemokratisk eller folkhemsk sammansvärjning, utan bottnar i naturvetenskaplig okunskap, politiserad förståelse och därmed oförståelse för naturvetenskapligt grundad samhällsforskning. En matematisk formel eller en referens till en biolog, och statsvetaren slutar läsa. (Hade det drabbat en feminist, hade det kallats härskarteknik: att ignorera existensen av något man inte vill förstå.)

Alla tre typerna av politisering rör även valforskningen, som uppmuntrades av Erlander och initierades av "gossarna" Olof

S-märkt. Ulf Bjereld är professor i statsvetenskap vid Göteborgs universitet.

FOTO: GÖTEBORGS UNIVERSITET

Palme och Bo Särnvik. Jörgen Westerståhl fick finansiering att starta valet 1956. Forskningen är dels politiserad typ I, det vill säga påverkad av socialdemokratisk problemformulering. En av frågorna Erlander ställde sig var om medborgarna skulle bli borgerliga av att få det bättre. Särnvik hittade då på att ställa frågor i valforskningsenkäten om föräldrars partival och om man hade det bättre än sina föräldrar ekonomiskt. Genom att kombinera svaren fick man då möjlighet att se om röstandet på SAP skilde sig bland de uppåt- och nedåtmobila.

Valforskningen som institution är dessutom politiserad typ II: solklar del av apparaten. Sören Holmberg på valkvällen var lika folkhemska som Gunnar Sträng när denne, iförd hängslen, redovisade statsverkspropositionen i tv:s enda svartvita kanal. Varje valrapport i bokform kommer med Holmbergs avslutande hyllning till den ”svenska” demokratin.

Men valforskningen uppvisar också exempel på politisering av typ III: politiskt mo-

tiverad uteslutning av viss teori. Valforskningsprogrammets bok är officiös (officiell + pompös) i redovisningen av varför valet gick som det gick. Självbilden beror kanske på Olof Palmes handpåläggning hösten 1984: ”Jag upplever forskarnas insatser som oerhört stimulerande och som en god hjälp för vårt framtida arbete.” Men valforskningsanalysen ignorerar klassisk demokratiteori. Holmberg har helt sonika underlåtit att mäta nivån på svensk demokrati på det sätt som man normalt gör internationellt.

SEDAN JOSEPH SCHUMPETER på 1940-talet definierade demokratin som en metod att utse en regering genom val mellan regeringsalternativ har det ansetts som en demokratisk förutsättning att det också skall finnas minst två reella sådana. Demokratiteorins nestor Robert Dahl anger också politisk konkurrens och deltagande som demokratis huvudsakliga dimensioner. Därför skapade den finske statsvetaren Tatu Vanhanen ett demokratiindex

som definieras av andelen röstande av hela befolkningen gånger andelen röster som inte tillföll det största partiet i ett val. Men denna mätning av demokratin i Sverige har Holmberg aldrig gjort. Han hade då nämligen upptäckt att demokratin hotades under den socialdemokratiska hegemonin. Eftersom Holmberg pensionerat sig utan att göra mätningen av den svenska demokratin trots stora statliga anslag sedan valet 1979, presenterar jag den här.

Demokratin tog ett stort steg framåt 1921 med kvinnlig rösträtt. Därefter ökar deltagandet i valen fram till slutet av 1980-talet, men samtidigt minskade konkurrensen på grund av Socialdemokraternas allt större dominans. Först de senaste två valen, med två mer jämstarka regeringsalternativ, når vi de nuvarande hittills högsta demokrativärdena. Svensk demokrati är alltså nu på topp. Utan politiseringen av statsvetenskapen i Sverige hade vi redan vetat det.

Mikael Sandberg är professor i statsvetenskap vid Högskolan i Halmstad.

TEMA

GÅR STATEN ATT STYRA?

Förtroendet för svenska staten är stort. Förväntningarna är höga. Ibland orimligt höga.

Men oavsett storlek, hur bör staten i det moderna samhället styras och organiseras? De frågorna har ägnats begränsat intresse.

”Staten mår ganska väl”

HG Wessberg är liberalen som tycker det är fint att tjäna staten. I tre år verkade han i dess innersta kärna som statsministerns statssekreterare. Här samtalar han med **PJ Anders Linder** om förbättrad rekrytering, vikten av offentlig utvärdering, skepsis mot att myndigheter ska låta som företag och att Socialdemokraterna först var med på noterna vad gällde propositionen om FRA.

Från oktober 2006 till strax efter valet 2010 var HG Wessberg statssekreterare, de tre sista åren i statsministerns kansli, och vi träffas för att tala om hans tankar om staten efter denna tid i dess innersta. Närmast innan Wessberg började i regeringskansliet var han generaldirektör i Bolagsverket och dessförinnan bland annat talesman hos ÖB, chef för Industriförbundet och informationschef i byggbolaget Siab, så han har gedigen erfarenhet av staten från både insidan och utsidan. Sedan juni 2011 är han ledamot av EU:s revisionsrätt.

Tiden på Bolagsverket fick ett abrupt slut. Telefonen ringde och i andra änden var den nye försvarsministern Mikael Odenberg. Han fattade sig kort: ”Du ska bli statssekreterare.” ”Men jag är ju generaldirektör”, svarade Wessberg. ”Nu ja”, sade Odenberg. Därmed var rekryteringsprocessen avslutad, och hux flux satt Wessberg på gd-rummet i Sundsvall och läste budgettexter om försvarets personalförsörjning i stället för rapporter om hur det gick med uppdraget att korta Bolagsverkets köer.

PJ Anders Linder (PJAL): Du hade inte haft några planer på att återvända till politiken, men plötsligt var du där. Hur kändes det?

HG Wessberg (HWG): Kim Jong-il brände av sin atombomb precis när jag börjat. Jag vaknade och hörde nyheten och tänkte vad ska jag göra nu, och hur gick det här till egentligen? Det var ju bara häromdagen som jag höll på med företagsregistreringar!

PJAL: En hel del sköjde över dig snabbt?

HWG: Det tog i alla fall inte lång tid förrän försvarsdepartemen-

tets expeditionschef kom med en surdeg som förra regeringen lämnat efter sig, och jag förstod att de hade gjort det med ganska lätt hjärta. Det gällde signalspaningen. Vi hade en väldigt värdefull tillgång i denna kunskapsinhämtning, men jag kom snabbt till slutsatsen att FRA skulle förtvina om de inte fick möjlighet att följa med trafiken när den flyttade från radio till kabel. Mikael resonerade likadant. Så han stämde av med sin socialdemokratiska motpart Ulrica Messing, som var ordförande i Försvarsutskottet. Han ville veta om Socialdemokraterna skulle stödja en proposition, som utgick från det praktiskt taget färdiga förslag som hade tagits fram under S-regeringen. Ulrica Messing svarade ja. Sedan togs frågan upp i deras riksdagsgrupp, och Thomas Bodström fick dem att svänga, men då var processen redan i gång.

PJAL: Och du hann lämna försvarsdepartementet innan den var till ända. I september 2007 avgick Mikael Odenberg, och det innebar automatiskt att du fick sluta.

HWG: Det hade hettat till redan på sommaren när Anders Borg var i Almedalen och började tala om stora besparingar på materiel, men försvars- och finansdepartementen lyckades reda ut det där och komma överens om en minskning som var mindre än den som Anders hade föreslagit. Fast ganska kort tid därefter kom det texter till finansplanen, där det förutskickades ännu större nedskärningar, och det gick inte att ändra. Då ville Mikael inte vara med längre.

Jag satt på ett plan över Teheran på väg från Indien till USA när jag fick veta att han skulle avgå, och när han höll sin presskonferens stod jag i talarstolen på Internationella pressklubben i Washington. »

GÅR STATEN ATT STYRA?

HG Wessberg var stats-
sekreterare 2006–2010.
FOTO: HÅKAN FLANK

Jag var statssekreterare när jag klev upp och inledde mitt anförande, men när jag hade talat färdigt återstod bara formalia innan jag skulle bli före detta.

PJAL: Sedan var du på utrikesdepartementet helt kort innan du efterträdde Ulrika Schenström som statsministerns statssekreterare, och där stannade du till efter valet 2010.

HGW: Jobbet i statsrådsberedningen är det roligaste arbete jag har haft, och att lämna det var bland det svåraste jag gjort. Det var en del organisatoriskt stök i början, som gick ut på att skapa bättre struktur och rutiner. Men ganska snart kunde jag flytta fokus till själva politiken, och jag kände verkligen att vi gjorde reell och viktig skillnad. Jag såg till att alltid finnas på plats och vara tillgänglig och det blev förstås också ett aber: jag kunde känna mig instängd i Rosenbad, men jag såg till att hålla några andningshål öppna och var ute och talade på partimöten runt om i landet.

PJAL: Så varför slutade du?

HGW: Det fanns två skäl. Dels tyckte jag att statsministern hade rätt att utgå ifrån att hans statssekreterare skulle vara med på resan genom hela mandatperioden, och jag ville inte göra ett åtagande ända till och med 2014. Det året skulle jag fylla 62 år och vad skulle jag då kunna få för jobb? Jag har ingen, och hade ingen, lust att gå i tidig pension. Dels misstänkte jag att jag inte skulle ha tålamodet som krävdes för fyra år till.

PJAL: Och hur ser du på svenska staten efter att ha tillbringat de här åren i dess centrum?

HGW: Jag tycker att staten mår ganska väl. Sverige får bra betyg när OECD mäter förtroende, styrning, finanser, öppenhet och annat i sin årliga *Government at a Glance*, och det stämmer med mina erfarenheter. Kontakterna med förvaltningen fungerade utmärkt när jag var i statsrådsberedningen. En del tror att det finns en massa tjänstemän som motarbetar borgerliga regeringar, men partipolitisk obstruktion har jag inte stött på över huvud taget. Däremot förekommer det förstås att departement och myndigheter har sina egna ljusa idéer om vad som bör göras och driver dem när de får tillfälle. En gång när jag pratade med Jonas Hjelm, som var min socialdemokratiska företrädare på försvarsdepartementet, upptäckte vi att vi hade fått exakt samma promemoria från finansens som svar på någon fråga. Tjänstemännen hade sin lilla lista och såg till att slå ett slag för den närhelst chansen yppade sig.

Hur som helst är det många duktiga människor som arbetar i förvaltningen. Det har blivit mer attraktivt att vara statstjänsteman och vi rekryterar bättre folk än förut. I en del länder har man särskilda universitetsutbildningar för ämbetsmän, men jag tycker att vi klarar oss bra med vår öppnare modell. Numera är statens kaka varken liten eller helt säker. Man kan bli övertalig, men man får också bättre betalt. Det har haft gynnsamma effekter.

Redan under mina mest liberala dagar tyckte jag att det var fint att tjäna staten och arbeta för det som är gemensamt. Det tycker jag förstås i dag också, och jag gläds åt att många dugliga människor håller med mig. Sedan kan man förstås diskutera hur mycket som bör vara gemensamt.

PJAL: Ja, vad säger du? Hur stor ska staten vara?

HGW: När det gäller regeringskansliet och de centrala myndigheterna tycker jag att den är ungefär lagom stor. Men det är skillnad på staten och den offentliga sektorn – och inte heller staten har alltid rätt i sina prioriteringar.

”Jag är övertygad om att vi har haft ett stort underskott på utvärdering och uppföljning i svensk offentlighet.”

PJAL: Hur viktigt har EU-medlemskapet varit för att öka attraktiviteten i statlig tjänst?

HGW: Mycket viktigt. Det har öppnat nya karriärvägar. Men det spelar ännu större roll att det har ändrat perspektiven. Vidgat horisonterna.

PJAL: Hur lätt är det att styra en stat där myndigheterna ska vara självständiga?

HGW: Det är helt klart bättre med självständiga myndigheter än med ministerstyre. Ibland skulle det förstås vara bekvämt för statsråd att kunna styra och ställa utan att blanda in hela regeringen, men det är en stor tillgång för Sverige att ha ämbetsmän med integritet och det är lättare att hävda den integriteten i ett system med självständiga myndigheter. Tittar man närmare på kritiken mot bristande styrbarhet handlar den i realiteten ofta om politikens innehåll snarare än om formerna för hur den ska förverkligas.

Fast myndigheterna måste förstås vara medvetna om att de är delar av en helhet. Ibland blir det för mycket fokus på egna visioner, missioner och logotyper och vad det nu kan vara. Det blir sällan lyckat när staten tar över metoder och retorik från den privata sektorn.

Risken med vår modell är att myndigheterna vill göra på sitt sätt var och en för sig, och att de i namn av självständigheten lyssnar för

lite på varandra och samverkar för dåligt.

Fast där finns en stark motkraft i form av att hela regeringskansliet är en enda myndighet, att regeringen fattar kollektiva beslut och ärendena bereds gemensamt. Alla berörda ska få ärenden på delning och synpunkter från andra departement ska tas in i beredningsarbetet. Att regera är en exekutiv verksamhet, men regeringsarbete handlar också väldigt mycket om förhandlingar. Det betyder för övrigt att vårt system är ovanligt väl lämpat för koalitionsregeringar. Samarbete och öppenhet är inbyggda i det. Det går inte att sitta i något departement och hålla på med egna dagordningar och köra sitt eget race.

PJAL: Allt är frid och fröjd?

HGW: Organisationsförmågan är ett större problem än styrningen. Det finns en övertro på stordriftsfördelar och sammanslagning av myndigheter. Det var för all del rätt att slå ihop Försvarsmakten till en enda myndighet i stället för att ha en myndighetschef på varje regemente som sitter och driver sina lokala intressen. Men ibland ska man gå motsatt väg: Det var till exempel helt rätt att bryta ut Bologverket ur Patent- och registreringsverket.

Det kommer kritik mot att det har startats nya myndigheter som har i uppgift att utvärdera andra myndigheters arbete. Man kan säkert diskutera de exakta formerna, men jag är övertygad om att vi har haft ett stort underskott på utvärdering och uppföljning i svensk offentlighet. De här initiativen behövs. Riksrevisionens effektivitetsgranskning är en förebild. Vi behöver mer sådant.

PJAL: En annan invändning är att statens struktur speglar gamla i stället för nya utmaningar. S-ledaren Stefan Löfven och flera i näringslivet med honom vill att det ska inrättas råd för innovation med statsministern i spetsen. Hans Bergström har hävdade att regeringskansliet har för svag förmåga att ta till sig nya forskningsresultat och annan ny kunskap, att statsministern borde ha en egen analysenhet och att de strategiska framtidsfrågorna är styvmoderligt behandlade.

HGW: Jag är inte lika övertygad, men det handlar nog om att jag har en annan syn på regeringskansliets och statens roll och förmåga vad gäller innovation och ekonomisk utveckling. Jag tror inte att det

GÅR STATEN ATT STYRA?

HG Wessberg och PJ Anders Linder.

FOTO: HÅKAN FLANK

är i statsapparaten som framtiden skapas. Politiken är bra på mycket, men inte på detta. Jag tror inte heller på branschsamtal och andra stora pratprojekt i statlig regi.

Man kan se tillbaka på allt möjligt från Ingvar Carlssons tid som framtidsminister, Göran Perssons gröna folkhem och nu på sistone Globaliseringsrådet och Framtidskommissionen och konstatera att det kan vara utmärkt att politiska ledare engagerar sig i den sortens frågeställningar, men att det blir bättre om man gör det på armlängds avstånd från statsapparaten.

PJAL: Visst måste det vara en viktig politisk fråga hur politikens själva kärna, staten, fungerar och hur den kan utformas och användas bättre? Hur landet är organiserat? Fast det är inte mycket krut i den allmänna debatten om staten.

HGW: Regionfrågan väckte ju en hel del intresse, men där tog det stopp för att man blandade ihop staten å ena sidan och kommunerna å den andra. Den vägen gick inte att komma fram. Vilken nivå som ska ha ansvar för vilka frågor är för all del statens uppgift att bestämma, men hur kommunerna ska organisera sig för att sköta

sitt arbete måste de avgöra själva. Samarbete kan inte trumfas igenom uppifrån. En ändamålsenlig organisation ser knappast likadan ut över hela landet, det går inte att göra likadant på landsbygden som i storstaden.

Annars när det gäller staten har vi ju haft ett projekt som pågått i ett par decennier som har handlat om att skapa ordning i statens finanser. Det har tagit väldigt mycket av energin och managementkraften i anspråk.

Staten har nog ofta setts som ett verktyg snarare än som ett reformområde i sig. Men ja, förvaltningspolitiken behöver utvecklas. Att den ligger i socialdepartementet [hos bostads- och civilminister Stefan Attefall] snarare än hos statsministern gör inte saken lättare, men motsatsen är inte realistisk. Alla vill ha in sina frågor i statsrådsberedningen, men allting ryms inte där. Vi får sträva på ändå med det som behöver göras: fortsatt integration av regeringskansliet, färre departement och kontinuerlig förnyelse av strukturen.

PJ Anders Linder är chefredaktör i Axess.

Den misskötta staten

Den lagstiftande staten, den borgerliga staten, gör det möjligt för den liberala samhällsordningen att fungera. I Sverige fungerar den väl. Detta i skarp kontrast till statens praktiska verksamhet, där styrningen är outvecklad och ges låg prioritet.

Av Mats Svegfors

Jag försöker föreställa mig hur Hjalmar Hammarskjöld tänkte när han hade återvänt från S:t Petersburg den 6 februari 1914. Han hade varit på kunglig mission till det tsaristiska hovet. Han blev uppkallad till kungen direkt som han återvände till Stockholm. Inifrån slottet kunde han några timmar senare följa de svenska böndernas inmarsch på borggården. Gustaf V hade hunnit konsultera honom om sitt svarstal, det som för eftervärlden blivit känt som borggårdstalet. I förlängningen av handlingarna denna dag inlämnade den i riksdagen förankrade ministären Staaff sin avskedsansökan och kungaministären Hammarskjöld tog över regeringsmakten.

Det var verkligen en helt annan tid! Eller...

Hjalmar Hammarskjöld var 52 år gammal när han blev statsminister. Han hade redan hunnit vara både ecklesiastikminister och justitieminister. Han hade ännu tidigare som hög tjänsteman arbetat i justitiedepartementet. Som den yngste sonen Dag beskriver var fadern framsprungen ur en ätt av militärer och ämbetsmän. Två av Hjalmar Hammarskjölds kusiner blev statsråd, likaså hans bror Carl-Gustav.

Möjligen var det så att Hjalmar Hammarskjöld tänkte på makt och prestige när han inom några dagar efter borggårdstalet fick frågan av kungen att ställa sig i spetsen för en ministär. Men det är nog rätt osannolikt att det var ärelystnad som drev landshövdingen Hammarskjöld att säga ja till kungen. Ett rimligare antagande är att det handlade om en rätt självklar ansvarskänsla. Hjalmar Hammarskjöld var akademiker och ämbetsman, en framstående man i staten. Han var en av en handfull möjliga regeringsbildare.

Regeringsmakten i Sverige i tidigt 1900-tal bars upp av ett tunt skikt av ämbetsmän.

Efter den borgerliga valsegern 1976 flyttade jag in i finansdepartementet, som en av ekonomiminister Gösta Bohmans "samordnare". Carl Bildt var chef för det moderata samordningskansliet men

enlig statsminister Fälldin för ung (27 år gammal) för att utnämnas till statssekreterare. Bildt kontrade med att vägra delta i statssekreterarluncherna på måndagarna. Han skickade mig som stand-in. Än mindre än Bildt var jag då statssekreterare (det blev jag två år senare i nästa Fälldinregering) men jag kom att samarbeta med och lära känna den första Fälldinregeringens statssekreterare väl. Inte mycket skilde dem från den krets som Hjalmar Hammarskjöld hade tillhört lite mer än ett halvsekel tidigare. Henry Montgomery, Johan Nordenfalk, Lars Wohlin, Sten Westerberg, Gunnar Nordbeck och Hans Blix fann det fullständigt naturligt att axla ansvar för rikets styre. Visst var de medvetna om att riksdagen, och statsråden, i någon mening var deras uppdragsgivare. Men det egna ansvaret för rikets bästa var mycket mer påtagligt än ansvaret inför valda politiker. Något mer än 50 år hade passerat när regeringen Fälldin anträdde regeringskansliet i oktober 1976. Men dualismen mellan regeringsmakt och riksdagsmakt omfattades i delar av det borgerliga kanslihuset lika påtagligt som 1914 när formellt den sista riktigt stora striden stod mellan ämbetsmannamakt och parlamentarisk demokrati.

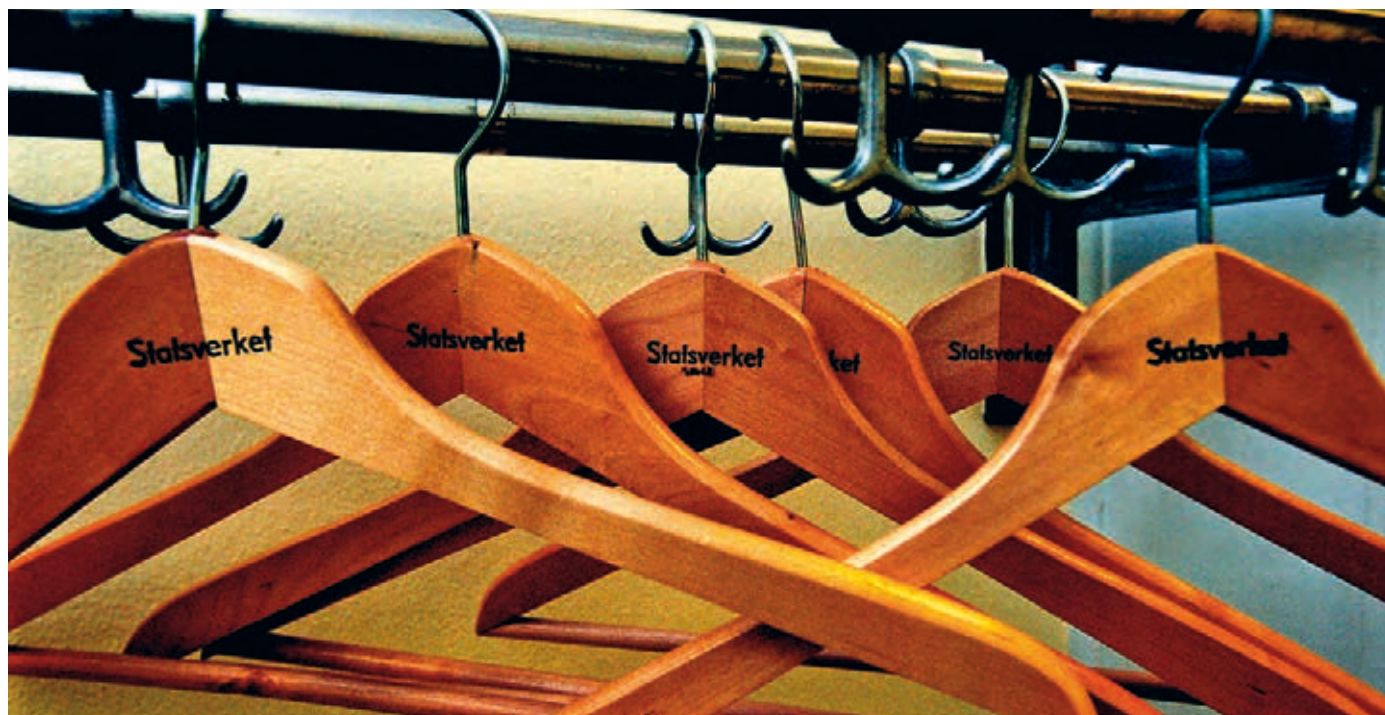
Enligt den vedertagna historieskrivningen innebar händelseutvecklingen från åren efter förra sekelskiftet och fram till 1920 demokratins och parlamentarismens fulla genomslag. Folkflertalet tog makten från ett maktägnande skikt av adel och ekonomiskt privilegierade.

Men en lika rimlig beskrivning – ett slags motbild – är att det alltför finns en maktindelning, eller maktmotsättning, mellan de folkvalda och den statliga förvaltningen. Ska man göra totalt våld på all etablerad begreppsanvändning kan man säga att staten är en sak, demokratin något annat. Demokratin lever sitt liv. Val hålls. Regeringar bildas. Motioner väcks i riksdagen – och avslås. Samtidigt pågår rätt opåverkad förvaltnings- och reformprocessen i verk och regeringskansli. Den har gjort det sedan 1600-talet.

»

GÅR STATEN ATT STYRA?

Statlig egendom.

FOTO: STEFAN LINDBLOM/TT NYHETSBYRÅN

Denna motbilda-beskrivning är naturligtvis felaktig, men inte mer felaktig än den vedertagna bilden av en styrande regeringsmakt som är helt underordnad de folkvalda i riksdagen. Vi idealiserar och ideologiserar beskrivningen av den demokratiskt styrda staten. Staten fanns långt före demokratin. Kontinuiteten i den statliga maktutövningen är mycket starkare än vad denna ideologiserade bild berättar. Utan att hemfalla till metafysiska spekulationer: staten är något i sig. Den bör analyseras och förstås just som "staten", inte i första hand som den "demokratiska staten" eller "den moderna staten" eller "staten i informations-samhället".

Från 2009 var jag vd för Sveriges Radio. När jag hösten 2013 lämnade Radiohuset hade alliansregeringen hunnit lägga fram två stora public service-propositioner: en för perioden 2010-2013 och en för perioden 2014-2019. Mitt intryck är att kulturminister Lena Adelsohn-Liljeroth hade en rätt stark vilja att stöpa om public service, att förändra grundläggande drag i regleringen av public service. Hon var inte emot idén om public service men hon ville ha radio och framför allt tv i allmänhetens tjänst med ett smalare uppdrag och med en avsevärt mycket mindre kostym.

Två gånger hade alltså kulturministern chansen. Båda gångerna lade hon istället fram propositioner som värnade det bestående. Man skulle kunna formulera det som så att kulturministern, med rätt starkt stöd både i sin egen riksdagsgrupp och hos övriga allianspartier, försökte utmana den politik för etermedier i public service-regi som staten utvecklat under en tidsrymd på närmare 100 år. Men hon misslyckades. Det är tveksamt om någon regering någonsin har

lagt fram mer public service-vänliga propositioner än de två som har signerats av Lena Adelsohn-Liljeroth.

Med utnyttjade av min lite konstiga motbildaformulering ovan: det staten står för på detta område utmanades av en demokratiskt vald minister. I stället för en begränsning av public service och en förändrad finansiering blev resultatet en konsolidering av ordningen som den är. Missförstå mig nu inte. Jag tycker i sak att det är bra att resultatet blev just detta. Jag medverkade också efter bästa förmåga till att det blev så. Och skälet till att jag anför detta exempel

är inte att jag vill kritisera en kulturminister som jag väl inte i allt samverkade med särskilt bra. Det är helt enkelt så att just public service-besluten är min allra senaste och mest direkta erfarenhet av mötet mellan politiker och den bestående statliga maktutövningen. På detta område inträffade det som så ofta inträffar: de valda politikerna drar det kortaste strået.

Varför misslyckades då alliansregeringen med sina försök att begränsa public service?

Den allra viktigaste – och generellt sett intressantaste – förklaringen är att den politiska viljan kolliderade med rättsliga principer. I regeringsformen och yttrandefrihetsgrundlagen är reglerat i vilken utsträckning och i vilka former riksdagen får begränsa yttrandefriheten i etermedier. Regelkomplexet är synnerligen komplicerat. Hela beslutsmaskineriet i regeringskansliet är utformat för att se till att rättsliga regler, principer och traditioner respekteras. Och denna roll att värna principer för hur staten verkar är så stark att den valde politikerna sällan kan förvänta sig någon hjälp när det gäller att nyskapa på tvärs med dessa principer. Och det handlar inte om ovilja utan om oftast outtalade värden, om kultur och om mentalitet som lever starkt i det juristdominerade

*"Alliansregeringen är
på väg att förlora valet
2014 därför att människor
ser att de inte kan
sköta staten.
Tyvärr är det rättvist."*

GÅR STATEN ATT STYRA?

regeringskansliet. När man i rollen som reformmakare själv möts av motstånd betingat av denna "reformkonservatism" är det svårt att inse dess värde. Men värdet är verkligen stort. Det skulle kunna jämföras med medicinens yrkesetos och kvalitetskrav. Det spelar ingen roll vilka beslut landstingspolitiker fattar. Vissa värden som de medicinska professionerna står för rör politiken aldrig på. Samma sak gäller i förhållandet mellan rikspolitiker och jurister i kanslihuset. Vissa rättsliga principer och traditioner skapar absoluta stoppbommar i reformverksamheten.

I viss mån kan samma sak sägas om finansieringen av public service som om den rättsliga regleringen. Alliansregeringen ville inte bara förändra public service-uppdraget utan också finansieringen. I förstona kan det te sig tämligen okomplicerat att ersätta en obligatorisk tv-licens med någon annan form av skatt eller obligatorisk avgift. Men statlig uttaxering av skatter och avgifter erbjuder en nästan lika komplicerad reglerings- terräng som lagstiftning. Alliansregeringen ville avskaffa dagens radio- och tv-avgift men stängde pannan blodig.

Men är public service ett bra exempel på de komplikationer som politiker i regering och riksdag möter när de ska förverkliga sin politik? Det är väl ändå ett väldigt speciellt fall? Nej, fallet är inte speciellt. Public service är en icke statlig verksamhet vars förutsättningar regleras i lag, förordning och villkor knutna till tilldelning av medel.

Men låt oss likväl belysa med ett exempel som verkligen är hämtat från ett kärnområde i svensk lagstiftning. Återigen väcks nu i den

allmänna debatten krav på samtycke till samlag för att någon inte ska riskera dömas till ansvar för våldtäkt. Frågan är nyligen utredd. För tre år sedan lämnade 2008 års sexualbrottsutredning sitt betänkande. Utredningen uppehöll sig – naturligtvis – särskilt vid bevisfrågorna. För en fällande dom krävs att det skall vara ställt utom rimligt tvivel att en viss handling har begåtts och att det ska ha förelegat uppsåt. Det är lätt att föreställa sig att ett krav på samtycke skulle innebära en stor förändring. Men bevisvärigheterna återstår. En samtyckesreglering riskerar att inte alls medföra den stora förändring som förespråkarna förväntar sig. Skulle det på allvar aktualiseras att förändra beviskraven är det tveksamt om det faktiskt skulle låta sig göras. Beviskravet i brottsmålsprocessen är en så fundamental del av vår rättsstatliga reglering att motståndet inom det rättsliga systemet vore mycket svårt att övervinna. Det kan till och med ifrågasättas om en förändring av beviskravet vid misstänkt våldtäkt, om den väl beslutades, skulle komma att få genomslag. Till bilden hör att Europakonventionen innehåller regler som åtminstone tangerar beviskravet och som numera direkt binder svensk rättstillämpning.

Som reformmakare uppskattar man verkligen inte alltid de kanslihusjurister som skakar på huvudet och lika lågmält som entydigt säger att så som man hade tänkt göra kan man inte göra. Men den motspänstige juristen i kanslihuset personifierar verkligen det goda i svensk förvaltningstradition. Statens kärnfunktion är att genom lagstiftning ge regler för människors samverkan i samhället. I beredningen av lagförslag visar den svenska staten sin styrka. Såväl allmänna kvalitetskrav som rättsstatliga krav hävdas med kraft i lagstiftningsprocessen. Det finns en tradition och kultur som har utvecklats under mycket lång tid och som är värdebärande. Det finns en process som likaledes vuxit fram under lång tid och som skapar garantier för kvalitet. Och genom juristernas karriärgång finns en erfarenhetsåterföring mellan lagstiftning och rättstillämpning som i allra högsta grad bidrar såväl till att bevara kultur och värden som till att vidmakthålla kvalitet i lagstiftningen.

H andlar då denna goda juristmakt, den som faktiskt inte har förändrats särskilt mycket sedan Hjalmar Hammarskjöld anlände från S:t Petersburg 1914, bara om en fördröjningsmekanism? Nej, resonemanget kan föras vidare. Många av de lagförslag som väcks emana ur samma växelspel mellan dömande och lagstiftande verksamhet. Och även när initiativet till en ny eller förändrad lag tas i politiken sker ofta en så omfattande omstöpning i beredningsprocessen av det förslag som en gång väcktes att det är tveksamt om det är politikernas eller förvaltningens förslag som så småningom genomförs.

Jag började denna artikel med en referens till Hjalmar Hammarskjöld och dagen för bondetåget 1914. Intressant nog har inte själva lagstiftningsprocessen förändrats särskilt mycket på de 100 år som har gått sedan Hammarskjöld kallades till kungen på dagen för bondetåget. Dagens tjänstemän i justitiedepartementet eller på rättssekretariaten på de olika fackdepartementen har mycket gemensamt med Hjalmar Hammarskjöld för 100 år sedan. De tänker nog ungefär likadant som han gjorde när han tog på sig uppdraget att leda Sveriges regering i februari 1914. Jag har ett ansvar att förvalta, inte för min egen skull eller i mitt eget intresse utan just för att detta är mitt uppdrag.

Man skulle kunna kalla denna bestående, men också fördemokratiska, stat för "den borgerliga staten": borgerlig för att den bars, och i stor utsträckning alltför bärs, upp av ett i social mening ledande borgerligt skikt men framför allt borgerlig därför att den inte har något gemensamt med socialismens stat. Denna borgerliga

>>

Hjalmar Hammarskjöld. Statsminister 1914-1917.

FOTO: BONNIERS/TT NYHETSBYRÅN

stat vinner inte sin legitimitet därför den representerar en förverkligad folkmakt utan därför att den skapar förutsättningar för en liberal samhällsordning att fungera

Denna borgerliga stat, denna lagstiftande stat, fungerar i princip synnerligen väl. Den har utvecklats steg för steg under flera hundra år. Den bygger på en professionell yrkeskår av välutbildade och mycket kompetenta jurister som växlar mellan tjänstgöring i domstolar och departement. Lagstiftningsprocessen som sådan är nog utmejslad. Centrala inslag i den är omsorgsfulla offentliga utredningar, remissbehandling, lagrådsgranskning och sedan en ny, ofta juristledd, granskning när ett lagförslag väl når riksdagen.

Intressant, och viktigt, är att motsvarande kunskaps- och processutveckling inte har skett när det gäller statens andra, och mer moderna funktioner. Lika genomtänkt som lagstiftningsprocessen är, lika outvecklade är formerna för regeringens styrning av myndigheter och statlig verksamhet i övrigt. Det gäller nya och otraditionella verksamhetsområden. Men det gäller också statens traditionella kärnområden, polis och försvar. Myndighetsstyrning är det lägst prioriterade området i departementen, alltid nedprioriterat och ofta hänvisat till unga och oerfarna tjänstemän. Kunskapsutvecklingen om hur offentlig verksamhet styrs är svag. Det finns ingen kvalificerad förvaltningsutbildning. Förvaltningsforskningen är ett i det närmaste helt försummat område. Intresset för kvalificerad förvaltningspolitik är obefintligt, framför allt i borgerliga regeringar. I praktiken blir styrning av statlig verksamhet närmast något slags bieffekt av anslagsgivning över vilken finansdepartementet råder.

Visst skulle en doktrinär liberal kunna hävda att det väl bara handlar om att göra den stat som driver verksamheten så liten som möjligt. Men den slutsatsen är lite väl enkel. Staten kommer direkt, eller indirekt via kommuner och landsting, att även framgent ha ansvar för en omfattande verksamhet, cirka en tredjedel av det samlade produktionsvärdet i svensk ekonomi. Personligen tror jag att detta ansvar snarare kommer att vidgas än att snävas in. Sjukvården, infrastrukturen, utbildningen och forskningen kräver inte mindre resurser i framtiden.

Det som sägs om staten som ansvarig för att driva verksamhet gäller i betydande utsträckning också staten som interventionist. Bostadspolitiken var länge ett av svensk politikens mest centrala områden. Staten varken planerade, byggde eller förvaldade bostäder. Men bostadsförsörjningen var i detalj reglerad av staten. Mycket gott kan verkligen sägas om socialdemokratins stora sociala reformverk. Men just bostadspolitiken, som var det stora interventionsområdet, har lämnat förskräckliga spår efter sig. Med en massiv insats av kapital byggdes dåliga bostäder i illa planerade områden för människor som inte själva hade resurser att välja bort det som politikerna hade skapat för dem (inte för sig själva!).

Det blev fel när staten hade en bostadspolitik. Det blir om möjligt ännu mer fel nu när staten inte har någon bostadspolitik alls. Ett antal myndigheter finns med makt att lägga hinder i vägen för bostadsbyggande. Men det finns ingen politik som motväger alla dessa statssanktionerade särintressen och som öppnar för det bostadsbyggande som är nödvändigt för att Storstockholms tillväxtpotential ska kunna utvecklas.

Hur ser politiken för en kvalificerad statlig verksamhet och för en rationell samhällsstyrning ut? En välskött statlig verksamhet borde också innefattas i "den borgerliga staten". Jag har ägnat ett antal år av mitt liv åt att utreda just detta, i den stora parlamentariska Ansvarskommittén men också i andra utredningar. Det intressanta är inte att våra förslag i Ansvarskommittén lades åt sidan av regering-

Kultur- och idrottsminister Lena Adelsohn-Liljeroth.

FOTO: ROBERT HENRIKSSON/TT NYHETSBYRÅN

en Reinfeldt. Det kan ha funnits goda politiska skäl för det. Det slående var ointresset, för att inte säga beröringsskräcken, som framför allt Moderaterna visade och har fortsatt att visa inför förvaltningspolitiken. Och nästan dagligen kan vi läsa och höra om konsekvenserna av denna handfallenhet inför frågor om hur staten bör hantera sin egen verksamhet. Hur är det möjligt att det inte finns en ordnad process för att hantera infrastrukturplanering? Hur är det möjligt att regeringen inte har en hanteringsordning när det gäller statligt ägda bolags investeringar i mångmiljardklassen? (Möjligen ska hanteringsordningen vara att kretsen av statsråd inte befattar sig med den typen av ägarfrågor; men också det är en hanteringsordning.) Hur är det möjligt att regeringen inte har en långsiktig strategi för olika statliga verksamheters resursförsörjning utan ersätter detta med en enkel generell formel som helt bortser från alla olika verksamheters särdrag?

Varje företagsledare ägnar sig väsentligen åt organisation, struktur, styrning, rekrytering och bemanning av sitt företag. Det avgör hans eller hennes framgång som ledare. Åt precis detta ägnar sig inte våra ledande politiker i det stora företag som de är satta att sköta.

Allianspartierna vann valet 2006 på arbetslösheten och utanförskapet. Det var rättvist. De satt kvar i regeringsställning 2010 till följd av förtroendet för deras sätt att sköta svensk ekonomi. Det var också rättvist. De är på väg att förlora valet 2014 därför att människor ser att de inte kan sköta staten. Tyvärr är också det rättvist.

Mats Svegfors är publicist, tidigare myndighetschef och statlig utredare.

Lita mer till de professionella

I årtionden har svenska regeringar försökt styra genom målsättningar och återrapporteringar. Ett alternativ vore att ge tjänstemännen arbetsro.

Av Bengt Jacobsson

Govern a great nation as you would cook a small fish. Do not overdo it...

Lao Zi

När den förvaltningspolitiska kommissionen i slutet av 1990-talet preciserade de utmaningar som den svenska staten stod inför, lyftes tre faktorer fram. Den första var *internationaliseringen*. Vi hade kommit att bli mer beroende än tidigare av en europeisk och global omvärld. Inte bara Europeiska unionen utan många andra europeiska, transnationella och globala organisationer hade börjat styra och ställa mer än tidigare i det traditionellt inhemska.

Den andra var det som hade kommit att uppfattas som en tilltagande *fragmentering* inom staten, det vill säga att olika verksamheter i högre grad än tidigare hade kommit att bedrivas särkopplade från varandra. Myndigheter hade i allt högre grad kommit att se sig som "riktiga" organisationer med egna visioner, identiteter och dagordningar, och detta gynnade knappast samarbete.

Den tredje faktorn – *svårigheterna att styra* – sågs till en del som en konsekvens av de båda tidigare, även om styrproblem förstås alltid har funnits i en så komplex organisation som den svenska staten. Här fanns en historia. Kommissionen – med ett i övrigt vidsträckt mandat – hade fått strikta instruktioner att inte röra den styrform som då hade dominerat reformerandet i staten sedan en tid tillbaka, det vill säga *mål- och resultatstyrningen*. På denna punkt tyckte sig regeringen uppenbarligen helt säkert veta att den tänkte och gjorde rätt.

Globala och europeiska organisationer styr en del av det som händer i staten: bestämmer direkt eller indirekt om organisering, politikens utformning, aktiviteter, granskningar etcetera. Det här riskerar i sig att öka fragmenteringen eftersom tjänstemän som

arbetar i olika delar av staten ibland nog känner sig mer befryrdade med sina europeiska och globala kollegor än vad de gör med tjänstemän på hemmaplan inom andra politiska fält än sina egna.

Och organisationsidealen, det vill säga sådana idéer som betonar individualitet (att vara unik och speciell), hierarki (ledarskap) och rationalitet (målinriktat handlande) och som öppnar för managementmodeller och tekniker har stärkts under de senaste decennierna. Det här är det som ibland klumpas samman under rubriken *new public management*. Att organisationsidéerna har blivit såpass starka får konsekvenser. Lite vanvördigt skulle man kunna säga att organisationer är till för att människor inte ska kunna göra det som de själva vill, utan istället det som organisationen vill.

Inget i allt detta betyder att staterna håller på att försvinna eller ens bli mindre viktiga än tidigare, men staternas roll förändras. Och det blir än viktigare att tänka till kring politikernas styrning.

De stora problemen när det gäller styrning är välkända. Det finns en stor efterfrågan på att politiker ska styra, samtidigt som de problem som ska åtgärdas inte så enkelt låter sig lösas. Verksamheter är komplexa och kunskapen om kausala samband oklar. Ofta finns betydande målkonflikter. Dessutom förutsätter en lyckosam verksamhet att många organisationer kan arbeta tillsammans. Det är ändamålsenligheten i den sammantagna organiseringen som avgör ifall politiken kommer att lyckas eller inte, inte om varje enskild myndighet fungerar effektivt.

Hur kan man styra? Det finns i princip två sätt för komplexa organisationer att hantera styrproblemen: den ena är att på olika sätt försöka öka förmågan att hålla samman verksamheter; den andra är att på olika sätt försöka reducera behovet av att hålla samman verksamheter.

>>

Rosenbad. Flaggan i topp över statsministerns kontor.

FOTO: SHUTTERSTOCK

Att öka förmågan att hålla samman är att se till att all väsentlig information samlas hos de centrala beslutsfattarna, och den ambitionen tar sig uttryck i bättre informationssystem, mera internstyrning och granskning. Det här är i hög grad den väg som svenska regeringar under lång tid har valt.

Man kan erinra sig Kjell Espmarks dikt *Intervju i Kanslihuset* från diktsamlingen "Det obevekliga paradiset" (1975). Den minister som figurerar i dikten tyckte sig redan ha ett språk att fixera världen:

*"... Ni måste väl ändå begripa
att det är först i det här huset
som vårat land blir verkligt.
Därute har man skärvor av tillvaron
Men inget underlag att handla..."*

Regeringar av alla kulörer har sedan flera decennier satsat på att styra på med hjälp av mål, återrapporteringar och redovisningar – skärvor av rationalitet i den moderna tillvaron.

Till att börja med passade mål- och resultatstyrningen det ideal som fanns i samhället om planering och socialt ingenjörskap. I decennieskiftet mellan 1960- och 1970-tal kallades reformerna för programbudgetering. Efter hand när samhällsplanering som ideal började ersättas av mer liberala tankar och idéer, kom ändå teknikerna att leva vidare. Idéer om det rationellt planerade samhället där livet kunde läggas till rätta (för att använda Yvonne Hirdmans

begrepp) ersattes av idéer om den rationellt planerade organisationen. Det betydelsefulla hade blivit att skapa avgränsbara, styrbara, jämförbara och granskningsbara organisationer. Och med starka organisationsideal öppnades för managementidéer.

Erfarenheterna av mål- och resultatstyrningen som politiskt styrinstrument har inte varit positiva. Den politiska styrningen underlättades inte. Politiker överlät målformulerandet till tjänstemän. Det var svårt att mäta prestationer och ännu svårare att mäta prestationernas effekter. Det uppstod en väldig tillväxt i papper, dokument och seminarier där man skulle formulera mål. Antropologer med intresse för sekulära riter kunde med viss fascination följa de danser till den organisatoriska rationalitetens lov som kom att utföras i förvaltningarna. Och när politikerna verkligen ville styra, använde de sig av andra sätt att styra än att formulera nya mål.

Målstyrningen blev aldrig den framgångssaga som reformatörerna hade hoppats. Det betyder förstås inte att det har funnits något ointresse för mål och att veta vad som skulle uppnås. Tvärtom är det viktigt för alla. Målstyrning handlar visserligen om att styra verksamheter mot mål, men det gör alla styrformer. Det som kännetecknar målstyrningen är att man ska styra med mål, det vill säga man ska ta sig mot det önskvärda genom att formulera mål och genom att operationalisera dessa.

Drygt ett decennium efter att den förvaltningspolitiska kommissionen hade avslutat sitt värv lämnade en annan statlig utredning –

*"Många skulle kanske
säga att detta är att
abdikera från uppgiften
att styra, men så är det
inte. Det är ett annat
sätt att styra."*

GÅR STATEN ATT STYRA?

Styrtutredningen – sitt betänkande till regeringen. I den lyftes kritiken mot regeringens sätt att styra fram. Utredaren Sten Heckscher markerade att de problem som hade funnits i första hand inte handlade om bristfällig implementering, utan att det var den grundläggande styrmodellen som fallerade.

Regeringen beslutade därför att tona ner vissa inslag i mål- och resultatstyrningen, och att satsa mera på instruktioner och på en verksamhetsanpassad styrning. Vad som kommer att hända framöver med detta återstår att se. Styrtutredningen lyckades antagligen få stopp på en del avarter. Än så länge är det svårt att veta om det är en tillnyktring som vi ser eller om det mest handlar om att samma eller liknande idéer hittar nya administrativa kärl att fylla upp.

Så här ser historien ut. Jag tror att det är dags att tänka lite vidare om styrning och att se till att tänkandet framöver kan underlätta styrningen i praktiken. Tänkandet om hur staten bör styras har under lång tid kidnappats av idéer som i liten grad påverkar hur regeringen i praktiken styr. Utvecklingen och energin har lagts på styrformer som är alltför kortsiktiga, onödigt snäva och som har producerat siffror, rapporter och dokument som sällan har använts av dem som ska styra.

Det finns andra sätt att styra eller, rättare sagt, när politiker vill styra använder de andra sätt. Alternativet till mål- och resultatstyrningen är inte som många förespråkare vill påskina att förvaltningen utan den skulle vara ostyrbar. Det är som om man trodde att verksamheter inte alls styrdes innan managementmetoder och tek-

niker hade blivit så utvecklade som de är idag.

Alternativet till den styrning som har väglett reformerandet under så lång tid bör handla om att reducera behovet av att samla in information (alla skärvor av tillvaron) till centrum, och att istället lita på att de som arbetar i verksamheterna för det mesta (om än inte alltid) vet vad som bör göras. Istället för att öka förmågan att samla information bör man sträva efter att minska strävan att försöka samla all kunskap i centrum.

När komplexiteten inom ett område är hög, trycket att agera är stort och när förändringar inom fältet är snabba och ibland svåra att förutsäga, bör organisationer på olika sätt försöka reducera behovet av att styra allt från centrum. Det gör man genom att delegera och genom att lita till experter och professionella.

Många skulle kanske säga att detta är att abdikera från uppgiften att styra, men så är det inte. Det är ett annat sätt att styra. Man överläter inte politiken till experter, men man litar på att experter och professionella, inom ramen för det institutionella ramverk som politikerna lägger fast, klarar av att styra det egna arbetet.

Politiker bör ägna sig åt att organisera sina verksamhetsområden: bestämma vilka myndigheter som ska finnas, deras uppgifter och resurser, hur de ska vara kopplade till andra delar av staten och samhället. Sedan låter man tjänstemännen sköta den dagliga verksamheten. När det händer något oväntat – vilket det alltid kommer att göra – måste politikerna ha sätt att ändå kunna påverka, men utan att den grundläggande organiseringen äventyras.

Det viktiga ur styrsynpunkt handlar inte om att formulera mål »

Sten Heckscher ledde Styrtutredningen.

FOTO: THOMAS KARLSSON/T T NYHETSBYRÅN

TEMA

FOTO: VOLKMAR SCHULZ/TT NYHETSBYRÅN

GÅR STATEN ATT STYRA?

och detaljerade återrapporteringskrav, utan att se till att den grundläggande organisering som finns på ett ändamålsenligt sätt gör det möjligt att förverkliga de politiska ambitionerna. Man ska ha en förvaltning som förmår att förstå och på ett klokt sätt reagera på förändringar i omvärlden.

Politisk styrning handlar om att skapa denna organisatoriska infrastruktur. Organiseringen är det huvudsakliga uttrycket för politiken. Genom organiseringen bygger man in vissa perspektiv (men inte andra) och vissa handlingsrepertoarer (men inte andra).

Kan man då lita på de professionella tjänstemännen? Hur vet vi att de inte springer iväg och hittar på konstigheter, ifall de inte har resultatjagande granskare från regeringskansliet (och andra granskare) hängande över axeln? Kan vi verkligen vara säkra på att de gör sitt bästa för att förverkliga politikernas ambitioner? Svaret är nog att vi för det mesta kan det.

Den föreställning som finns i nationalekonomiska teorier om principaler och agenter, dvs. de teorier som i hög grad har motiverat reformerandet i den offentliga sektorn, är att regeringen (principalen) måste skapa incitament för att få myndigheten (agenten) att göra det som principalen vill. Om sådana incitament inte finns riskerar man att myndigheten springer iväg och hittar på dumheter (det brukar kallas *moral hazard*).

Forskningen om förvaltningen liksom talrika memoarböcker från före detta politiker är dock relativt enstämmig i uppfattningen att tjänstemän är utomordentligt lojala mot sina politiker. Det finns ganska lite som tyder på att tjänstemän försöker använda sitt informationsövertag för att gynna sina egna intressen. Naturligtvis vill de att det ska satsas mera på det egna verksamhetsområdet, men det vill ju också politiker. Tjänstemännen verkar sällan vara de där snikna agenterna som närhelst möjlighet uppstår strävar efter att snuva sina principaler på konfekten.

Informalitet och förtroende kännetecknar i hög grad relationen mellan politiker och tjänstemän (och mellan tjänstemän sinsemellan) inom de flesta sektorer. För den politiker eller tjänsteman som vill något är det relativt lätt att ta kontakt, antingen för att få reda på något eller för att dela med sig av vad man vet.

Det här gör att styrning inom ramen för den övergripande organiseringen ofta kan ske informellt. Signaler och vinkar av olika slag kan ibland vara effektiva politiska styrmedel, och det behövs ibland inte så många retoriska krumelurer för att få något att hända i förvaltningen (jag talar nu inte om det område som omfattar beslut i enskilda ärenden där myndigheterna konstitutionellt lyder under lagen och inte under regeringen).

Det kan vara fördömande ifall styrningen blir alltför detaljerad. Att politiker inte tar en massa initiativ inom ett område behöver analogt med det här resonemanget inte betyda att de inte vill något. Det kan istället vara ett tecken på att styrningen fungerar, just genom att den organisering som har lagts fast förmår att hantera förändringar på ett ändamålsenligt sätt.

Det kan naturligtvis inträffa situationer som gör att politiker känner sig tvingade att åter engagera sig och att reorganisera ett område – styra om – men detta kan inte ske för ofta. Att organisera sig ut ur ett område ska inte tolkas som att man tycker att området är

oviktigt, utan att man litar till sin förvaltning och till de professionella. Och kanske att man har lärt sig av Lao Tzi hur man ska koka sina fiskar.

Den intellektuella utmaningen är att utifrån kunskaper om vad man vill åstadkomma tänka klokt och kreativt om styrning: hur organisationer ska se ut och vilka uppgifter de ska ha, vilka nätverk som ska finnas mellan organisationerna, hur kommunikationen mellan departement och verk ska utformas, hur verksamheter ska granskas och så vidare.

Styrning sker i praktiken genom organisering och genom informell kommunikation, så det finns ett helt laboratorium av empiriska exempel som vi skulle kunna studera och lära oss av. Men vi gör inte det. Intresset har istället fokuserat på styrmodeller riktade mot enskilda organisationer, och inte på systemen av organisationer. Styrperspektivet har varit alldeles för snävt. Teknikerna har tagit överhanden.

Vi behöver på ett systematiskt sätt bygga upp kunskap om hur organisering går till och kan gå till, och vi bör se till att sådan kunskap förmedlas och kan bidra till lärande i förvaltningen.

Ett viktigt inslag i organiseringen är att se till att några granskar i vilken utsträckning som organiseringen leder till att politiken förverkligas. Man kanske kan tycka att det redan granskas tillräckligt. Granskning har under senare tid blivit en tillväxtbransch. Aktiviteter som revision, utvärdering, certifiering, rankning, inspektion, tillsyn med mera har vuxit kraftigt i omfattning. Att inrätta så kallade analysmyndigheter har blivit ett mode. Men frågan är om det är rätt sorts granskning.

Det finns risker med granskandet: att man bara mäter det som går att mäta; att verksamheter blir styrda av alltför snäva mått och indikatorer; att sådana som granskas mest anpassar presentationen av vad

de gör; och av att göra sig själv granskningsbara. Risken är helt enkelt att granskning enbart blir en ny behållare i vilken den administrativa rationaliteten kan växa och frodas.

Min poäng är att den granskning som det finns störst behov av alltför sällan finns i allt detta, nämligen den som på basis av noggranna analyser kan identifiera problem i den nuvarande organiseringen och säga något om hur det offentliga åtagandet i stället skulle kunna organiseras.

Det mesta som nu finns av granskande enheter är del av system som "... tickar och går", det vill säga de kollar ifall man klarar av att göra det som man är ålagd att göra: om man följer regler, formulerar mål etcetera. Det som saknas är någon som undersöker ifall man gör det som man borde göra givet de (låt vara ofta ganska vaga) ambitioner som politikerna har formulerat.

Under lång tid har strävan i förvaltningen som sagt varit att skapa "riktiga" organisationer med mål, ledningar och visioner. Perspektivet har dock blivit alltför snävt. Det viktiga är inte en enskild organisations effektivitet, utan att hela organiseringen av ett område bidrar till att förverkliga de politiska ambitionerna. Och det behövs ett bättre kunskapsunderlag som kan underlätta denna styrning, än det som finns idag. Vi behöver nog lite mer av socialt ingenjörskap.

Bengt Jacobsson är professor i företagsekonomi vid Södertörns högskola.

Staten – är det vi?

Staten har definitivt gjort oss mindre beroende av varandra. Men när det gäller möjligheter till självförverkligande är det nog inte till staten vi ska ställa våra förhoppningar utan till oss själva.

Av Tommy Möller

Denna artikel driver tre teser om svenskarnas förhållande till staten. Den första är att medborgarna i Sverige har utomordentligt höga förväntningar på vad staten ska göra och att en viktig orsak till detta är att det ligger i demokratins natur att förväntningarna trissas upp; valrörelser bär syn för sägen eftersom löften om förbättringar på olika områden oftast inbegriper ökade åtaganden. I Sverige har Socialdemokraterna också av ideologiska skäl strävat efter att få medborgarna att höja sina anspråk på staten, och partiets unika maktställning i svensk politik kan delvis förklaras av att denna strävan lyckats väl. Den andra tesen är att det sociala kontraktet mellan staten och medborgarna, som med tiden kommit att omfatta allt större åtaganden, innebär att de politiska makthavarna ibland tvingas till insatser som på goda grunder kan uppfattas som mindre rimliga. Den tredje tesen är att det i hög grad är diskutabelt huruvida staten, genom detta kontrakt, verkligen har bidragit till den frigörelse av individer som det ofta påstås. Vi bör nämligen fundera igenom ordentligt vad det är vi menar med frihet, och när vi har gjort det kan det finnas anledning att fundera över om det verkligen är frihet vi vill ha.

Låt oss börja med att förflytta oss tillbaka till början av januari 1956. Scenen är riksdagens andrakammarsal och remissdebatt har just börjat. Statsminister Tage Erlander har anträt talarstolen och reflekterar förvånansvärt öppen hjärtigt om det socialdemokratiska partiets strategiska situation i ett samhälle som vant sig vid ett ständigt stigande välstånd och där fattigdomen en gång för alla tycks vara förpassad till historiens skräpkammare. Erlander har tillsammans med sin redan nu oumbärlige medarbetare Olof Palme funderat en hel del på varför det parti han leder, och som regerat landet med framgång under en lång period av ihållande tillväxt, förlo-

rat flera val i rad. Reformerna har ju duggat tätt och den materiella levnadsstandarden ökat oavbrutet. Ändå straffar väljarna socialdemokratin. Varför?

Erlanders svar kom att bli formerande för svensk politik: människor var missnöjda med att det inte gick tillräckligt fort. De ville ha mer. Snabbare. ”Det finns [...] ett missnöje, som är av en helt annan typ, ett missnöje, som inte alls påminner om det missnöje, som en gång i tiden drev fram arbetarrörelsen.”

Tesen om de stigande förväntningarnas missnöje hämtade inspiration från Abraham Maslows berömda behovsteori. När fattigdomen nu var utrotad och de grundläggande materiella behoven var tillgodosedda riktade människorna blicken mot nya mål, resonerade Erlander och menade att det var mål som bara staten kunde förverkliga. Så föddes visionen om ”det starka samhället”. Man sade samhället, inte staten, eftersom det alltså enligt Erlander, sufflerad av sin oumbärlige medarbetare, var just staten som kunde infria de ökade förväntningarna på förbättrad välfärd: bättre trygghetssystem som gällde alla, bättre utbildning, bättre sjukvård, mer modern infrastruktur etc.

Det starka samhällets filosofi innebar en ideologisk nytändning för Socialdemokraterna. ATP-striden, som kom att bli kronjuvelen i välfärdsstaten, blev en katalysator för de kommande årens snabba expansion av den offentliga sektorn. Den interna kritiken om visionslöshet, som börjat höras vid mitten av 1950-talet, försvann.

En bit in på 1970-talet lades en doktorsavhandling fram vid den statsvetenskapliga institutionen i Stockholm som kastade nytt ljus över tesen om de stigande förväntningarnas missnöje. Bengt-Ove Birgersson kunde visa hur missnöjet med den kommunala servicen var störst i de kommuner där den var som mest utbyggd.

GÅR STATEN ATT STYRA?

När staten tvingades gripa in – tsunamikatastrofen 2004.

FOTO: US NAVY PHOTO/WIKIMEDIA COMMONS

Det paradoxala resultatet indikerade att missnöjet var av dynamisk karaktär av precis det slag Erlander tidigare kunnat konstatera: efterfrågan på offentlig service ökade ju mer sådan som fanns.

För en och annan läsare går nog tanken osökt till Anders Isakssons uppmärksammade bok *Alltid mer aldrig nog* från 1994. Bokens budskap var att staten aldrig kunde tillfredsställa medborgarnas (upplevda) behov, utan endast – och i bästa fall – tillfälligt stilla dem. Det sociala kontraktet var gränslöst: anspråken skulle växa oavbrutet.

Höga och därtill växande förväntningar har utan tvekan varit nyckeln till socialdemokratins framgångar. Innebörden av den allmänna rösträttens införande var ju att missnöjet så att säga demokratiserades. I sin essäsamling *Förflutenhetens landskap* konstaterar Peter Englund att missnöje som samhällsfenomen är en

*”Det starka samhällets
filosofi innebar en ideolo-
gisk nytändning för
Socialdemokraterna.”*

ganska ny företeelse. Det sker först i och med kapitalismens framväxt, då begrepp som ”framsteg” och ”utveckling” vinner burskap i samhällslivet. Kampen för allmän rösträtt handlade, menar Englund, om ”rätten att få vara missnöjd, att inte nöja sig med sin lott”.

Med den maktställning Socialdemokraterna uppnådde efter rösträttens införande kom de breda folklagens förväntningar på staten att öka kraftigt. Partiet gjorde inte heller mycket för att dämpa förväntningarna. ”Endast det bästa är gott nog åt folket”, så löd ju Gustav Möllers klassiska motto.

Den svenska socialdemokratins speciella relation till staten måste också ses i ljuset av Sveriges äldre historia. Det finns ett

dubbelt och lite motsägelsefullt arv av lokaldemokrati och stark centralmakt som partiet framgångsrikt förhållit sig till.

Å ena sidan folkrörelse underifrån, å andra sidan statsbärande parti uppifrån. Socialdemokratin har varit både kung och allmoge, »

skriver Henrik Berggren och Lars Trägårdh träffande i *Är svensken människa? Gemenskap och oberoende i det moderna Sverige* där de driver tesen att det är just denna ”pregnanta klivenhet” som ligger bakom partiets särställning. Att vara i ständig opposition samtidigt trots sitt – som det tidigare har uppfattats – eviga maktinnehav.

Baksidan av denna klivenhet är att rollen som kung stundom inneburit att partiet betraktats som överhet.

Det finns naturligtvis en baksida av de högt uppskrivade förväntningarna på staten. Ett omfattande socialt kontrakt gör att det politiska ansvaret ibland utkrävs blint och som en konsekvens av det framtingas orimliga åtaganden. Låt mig erinra om två välkända exempel som politiskt sett är kopplade till varandra.

Tsunamikatastrofen i slutet av 2004 då 543 svenskar omkom fick som bekant omfattande inrikespolitiska konsekvenser. Politiken följer sin egen logik och det är lätt att förstå den utdragna diskussionen om underlåtenhet, om skuld och ansvar, men regeringsformen säger ingenting om huruvida staten är skyldig att bistå medborgare vid olyckor och katastrofer. Vad säger det sociala kontraktet?

Den katastrofkommission som tillsattes slog fast att många av de drabbade upplevde en djup och välgrundad besvikelse när det gällde den svenska statens agerande. Det handlade om mötet med den svenska representationen i Thailand, men framför allt var man kritisk till den senfärdighet som funnits i Stockholm. Kommissionen menade också att det fanns fog för de drabbades starka frustration eftersom staten har ett ansvar som yttersta garant för medborgarnas säkerhet och trygghet.

Således: det finns ett socialt kontrakt som går bortom det konstitutionella regelverket. Må så vara. Men enligt en utredning som regeringen tillsatte för att klarlägga statens ansvar vid extraordinära situationer av detta slag i förhållande till den enskilde, försäkringsföretag och researrangörer var statens formella ansvar ganska begränsat (*Konsulär katastrofinsats*, SOU 2008:23).

Att staten agerar när nationella trauman inträffar är självklart. Men efterspelet till flodvägskatastrofen är principiellt intressant. Trots att researrangörerna genom lagen om paketresor och resegarantilagen har ansvar för hemtransporten av strandsatta svenskar och trots att de flesta hemförsäkringar innehåller en reseförsäkring som kan träda in under katastrofsituationer utomlands och exempelvis bekostar hemtransport av avlidna, riktade olika reseföretag anspråk mot staten avseende kostnader för bland annat extra flygsättningar, evakueringshotell, medicin och egen personal med totalt 54,8 miljoner kronor. Kammarkollegiet fann att staten inte hade något ansvar för att bekosta hemresor för svenskar som vistats i ett katastrofområde. Reseföretagen hade däremot ett sådant ansvar enligt paketreselagen. Regeringen beslutade trots detta att företagen skulle få ersättning från staten med totalt 31,3 miljoner kronor. Totalt blev statens kostnader för flodvägskatastrofen 157 miljoner kronor.

Året efter inträffade stormen Gudrun, som fällde fyra årsavverkningar för Södra Skogsägarnas medlemmar. Hade skogsägarna i södra Sverige istället för att plantera flera miljarder granar de senaste 50 åren behållit den ursprungliga blandskogen hade skadorna blivit mindre. Lövskog klarar stormar bättre än granskog, men gran växer snabbare och ger mer virke. Stormen uppfyllde alla kriterier som talar för att ansvaret ska ligga på den drabbade skogsägaren, inte på staten. Stormar kan förutses, de inträffar då och då, och skogsägare

bör vara medvetna om detta när de planterar skog, och gallring bör kontinuerligt utföras med hänsyn till möjliga stormskador. Det finns också för skogsägare möjlighet att ha en försäkring. Men de flesta hade inte det när Gudrun kom, trots att försäkringspremierna är låga. I hela landet hade bara 47 procent av familjeskogsbruken enligt Skogsbarometern en komplett försäkring inklusive stormskador. Trots detta betalade staten ut närmare tre miljarder kronor i skadeersättning.

Den politiska dynamiken efter stormen Gudrun ska ses mot bakgrund av att den thailändska flodvågen var i färskt minne. När stormen fällde oförsäkrade granar i Småland kunde regeringen inte ännu en gång på kort tid dra på sig kritik för passivitet och underlåtenhet.

Svenskarnas förhållningssätt till staten har varit föremål för stort intresse bland intellektuella i andra länder. Uppmärksamheten har haft en kritisk slagsida: Roland Huntford skrev på 1970-talet att det fanns en osund dyrkan av staten som resulterat i en totalitär ordning. Hans Magnus Enzensberger, som för ett decennium sedan skrev några uppmärksammade essäer om Sverige, menade att de fogliga svenskarna hyste en naiv tilltro till staten. Den av staten garanterade tryggheten smällde högre än individuell frihet, vilket på många sätt framstod som problematiskt.

Grundtemat i kritiken känns igen från ideologiskt orienterade borgerliga politiker förr om åren. Högerledaren Gunnar Heckscher varnade i början av 1960-talet för att det höll på att ske en ”socialisering av sinnen” och att det var precis det som var avsikten med det starka samhällets politik. Allt fler områden vävdes vid denna tid in i det offentliga nätet och det faktum att medborgarna blev alltmer beroende av stat och kommun riskerade leda till att ”slapphet och ansvarslöshet” bredde ut sig när människor vande sig vid att

det allmänna tog över ansvaret på allt fler områden. Medborgarna höll sakta men säkert på att invaggas i ett tillstånd av passivitet och understödstagaranda. Ett decennium senare använde Moderaternas partiledare Gösta Bohman begreppet ”inlärda hjälplöshet” för att uttrycka samma sak.

I sin bok om huruvida svensken är människa eller ej tar Henrik Berggren och Lars Trägårdh sin utgångspunkt i bilden av Sverige som en demokratiskt totalitär stat. Det handlar enligt dem om en fullständig vrånbild. I själva verket är svenskarna ett extremt frihetslångtande folk. Författarna beskriver ett folklyne där oberoende av andra medmänniskor framstår som det centrala livsvärdet, och denna preferens för autonomi har med välfärdsstaten institutionaliserats genom den så kallade statsindividualismen, av Berggren och Trägårdh karaktäriserad som ”den svenska ideologin” och vars rotsystem förtjänstfullt beskrivs. Erik Gustaf Geijers personlighetsprincip är grundkomponenten i ”svenskhetsideologin”; detta begrepp handlar om oberoende och förutsätter jämlikhet. Ofri var nämligen den ”som stod i annans försvar och beskydd”. Efter att ha tagit steget över till liberalismen blev Geijer kritisk mot civilsamhällets institutioner, som inskränkte individernas frihet. Därför behövdes staten som skyddsmakt för medborgarnas självständighet.

Geijer var nu kanske inte fullt ut den statsindividualismens chefsideolog som Berggren och Trägårdh vill göra honom till. Geijer kände i själva verket stark oro för den makt staten skulle kunna komma att få när de gamla gemenskapernas roll minskade. Hans

”Ett omfattande socialt kontrakt gör att det politiska ansvaret ibland utkrävs blint och som en konsekvens av det framtingas orimliga åtaganden.”

GÅR STATEN ATT STYRA?

Tage Erlander i andra kammaren 1958 under den stora pensionsdebatten.

FOTO: IBL BILDBYRÅ

hopp stod till de nya associationerna som växte fram i 1800-talets civilsamhälle. Snarare än Geijer var det en utländsk filosof, Jean-Jacques Rousseau, som var den store inspiratören. Rousseau upplevde beroendet av medmänniskor som det stora frihetsproblemet eftersom det var så konkret och förödmjukande. Staten sågs som befriaren. Det sociala kontraktet syftade till att skydda medborgarna från allt personligt beroende.

Berggren och Trägårdh har svårt att kamouflera sin entusiasm inför statsindividualismens välsignelser. Den möjliggör äkta kärlek, byggd på oberoende. Bara om människor inte är beroende av varandra kan de ingå i genuina gemenskapsband. Svensken är alltså inte bara människa utan en alldeles perfekt sådan; meningsfulla relationer människor emellan är möjliga endast om dessa är autonoma. Detta är enligt författarna "den svenska teorin om kärlek".

Nu ska dock sägas att denna "statsideologi" på sin höjd är inofficiell och har i praktiken aldrig följt någon genomtänkt ursprungsidé (Geijer författade nog aldrig statsindividualismens *Magna Charta* på det sätt Berggren och Trägårdh tänker sig). Och den är knappast konsekvent genomförd. Historikern Yvonne Hirdman har i boken *Att lägga livet tillrätta* visat hur socialdemokratin bar på delvis andra drag parallellt med ambitionen att frigöra medborgaren från det gamla klasssamhällets bojar. Med hjälp av en "profylaktisk socialpolitik" ville man skapa en ny och bättre människa: ett slags A-människa, urban och modern, anpassad till den nya tiden. För makarna Myrdal, som var inflytelserika, fick inte "falskt individualistiska frihetskrav" stå i vägen för det nya samhället.

De sociala ingenjörerna stod knappast på barrikaderna för individens frihet, men deras inflytande resulterade de facto i en växande välfärdsbyråkrati som inte sällan ville bestämma över hur människor levde sitt liv.

Etnologen Åke Daun har i sina studier av "svensk mentalitet" visat att svenskar känner ovanligt stor osäkerhet av att omges av människor som är annorlunda. Svenskar betonar gärna sådant som

förenar. Konflikträdsla och konformitetssträvan är framträdande drag och förklaras enligt Daun av arvet från det gamla bondesamhället. Ännu så sent som på 1930-talet levde majoriteten av svenskarna på landsbygden, och i det gamla bondesamhället fanns starka sociala bindningar som begränsade utrymmet för individuella avvikelser. Intoleransen var stark mot det udda och avvikande vilket framtvingade konformitet.

Hur går detta ihop med att svenskarna var individualister? Inte alls kan man tycka. Men Daun driver analysen längre och i likhet med Berggren och Trägårdh konstaterar han också att svensken inte vill vara beroende av andra. Vad som eftersträvas är symmetriska relationer. I sådana relationer, där ingen är utlämnad till någon annans välvilja, råder jämlikhet.

Handlar alltså statsindividualismen om jämlikhet snarare än om frihet? Att sträva efter konformitet är knappast individualistiskt. Normen innebär att den viktigaste premissen för friheten inte föreligger: förekomsten av en (i princip) fri vilja. När en människa betraktar sig som fri och oberoende, hur vet hon att hennes preferenser faktiskt är hennes egen vilja och inte andras? Om det senare är fallet är ju friheten en illusion. Eller kanske ännu värre: vi föreställer oss att vi är fria och fattar beslut om sådant som är viktigt i vårt liv, i en föreställning om att vi är självständiga, men vi förstår inte att det ytterst är andra som dikterar våra beslut. Det verkliga tyranniet, skrev den brittiske 1800-talsfilosofen Walter Bagehot, "är din närmaste grannes tyranni. Vilken lag är lika grym som den lag som säger att du måste göra det han gör? Vilket ok är lika irriterande som tvånget att vara som han?".

Man ska emellertid skilja på att vara beroende av andra människors välvilja när man är svag och behöver hjälp, och det subtila beroende som följer av att ingå i en social gemenskap. I båda fallen handlar det förvisso om avsaknad av autonomi, men i det förra fallet är det dessutom – utan att det nödvändigtvis behöver handla om aristokratisk välgörenhet – fråga om asymmetrisk maktrelation. Här finns kanske förklaringen till att både socialdemokrater och moderater har anslutit sig till hyllningskören av statsindividualismen. Den socialdemokratiska varianten av statsindividualism ser som sin huvuduppgift att få bort sådana relationer – välfärdspolitiken syftar alltså till att i Rousseaus anda befria människor från ojämlika beroenderelationer – medan den moderata varianten i stället tar fasta på att staten kan hjälpa människor till självständighet. Det senare är ett ideal som ligger nära John Stuart Mills individualism, där tonvikten ligger på rätten att vara annorlunda och originell, alltså motsatsen till konformitet. Mills individualism implicerade ett samhälle med många excentriker.

Visserligen lever vi i individualismens tidsålder. Men som Daun visat har vi kanske inte nått riktigt ända fram. Kanske vi heller aldrig gör det, om vi ska ha Mill som normativ riktlinje. Enligt socialpsykologisk forskning är svårigheterna som är behäftade med genuin individuell autonomi betydande. Självmedvetenhet, som är en förutsättning för autonomi, uppstår i en social kontext. Vi kan inte bli autonoma individer utan ett nära samspel med våra medmänniskor och det är lättare sagt än gjort. Ett problem i dagens samhälle är enligt sociologen Emma Engdahl att många människors självidentitet är så upplöst av omgivningens föreställda förväntningar att de saknar en inre kompass.

Staten har definitivt gjort oss mindre beroende av varandra, men när det gäller möjligheterna till självförverkligande är det nog inte till staten vi ska ställa våra förhoppningar utan till oss själva.

Tommy Möller är professor i statsvetenskap vid Stockholms universitet.

Den världsberömde litteraturhistorikern **Harold Bloom** har konsekvent tagit ställning för den estetiska dimensionen i litteraturen. Men i hans kanon finns plats både för William Shakespeare och för Thomas Pynchon.

Av Carina Waern

”Modernismen är en fiktion”

”

Blooms inriktning har kallats för monumentalism; bara de riktigt starka författarnaturerna som förmår integrera det bästa i världslitteraturen och samtidigt göra något nytt får plats i hans kanon.

I november 1985 besökte jag den amerikanske litteraturprofessorn Harold Bloom i hans hem i New Haven och hade ett samtal med honom om litteraturkritik och litteraturens framtid. Av olika skäl kom jag aldrig att publicera intervjun; jag fann Bloom för bisarr, excentrisk och kryptisk. Harold Bloom har, visar det sig när jag kontakter honom via mejl och telefon, inte ändrat åsikt om någonting, bara vidareutvecklat sin kritik samt via en mer populär approach vänt sig till nya läsare. Vi kommer överens om en tidpunkt för en telefonintervju i slutet av mars 2013, men Bloom blir plötsligt sjuk och sedan dess har jag bara haft ett kort samtal via telefon och olika mejlkontakter där han ber mig saxa svaren på mina frågor ur den väldiga flod av intervjuer som finns med honom på nätet. Jag får alltså hålla mig till vad jag redan har.

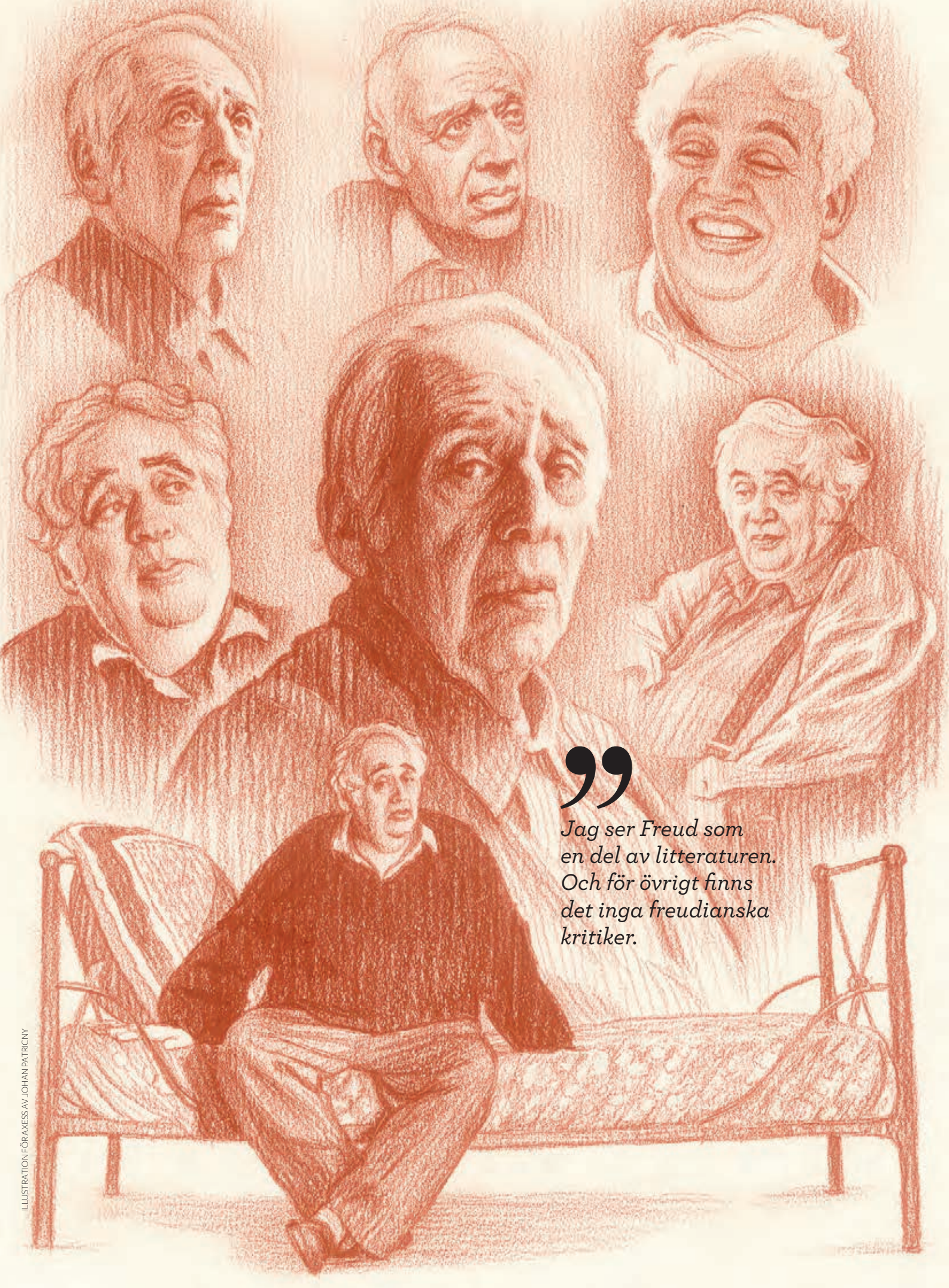
Harold Bloom föddes och växte upp i södra Bronx; hans föräldrar var östeuropeiska judar, delvis ortodoxa, pappan från Odessa och modern från Brest-Litovsk och hans första språk var jiddisch; han lärde sig inte engelska förrän vid sex års ålder. Sedan kastade han sig som en läshungrig ensamvarg över det lokala biblioteket, en filial av New York Public Library, medan hans jämnåriga utkämpade gatuslagsmål – där dock också Bloom då och då deltog. Redan som tioåring var han passionerat förälskad i den romantiska engelska poesen och höll sig mest inomhus.

Som 25-åring (1955) disputerade Bloom på romantiken i *Shelley's Mythmaking*. Berömd på den litteraturvetenskapliga scenen blev han med den lilla boken *Anxiety of Influence* (1973), där han

hävdar att varje framgångsrik författare bygger sitt författarskap på en idiosynkratisk felläsning – *misreading* – av starkare föregångare som han tävlar mot. Bloom gjorde snart markant uppror mot de politiserande, ideologiserande varianterna av marxistisk, feministisk och freudiansk litteraturteori som han menar reducerar – eller snarare helt negligerar – det som gör litteratur till litteratur, nämligen den estetiska dimensionen. Bloom buntar samman sina fiender under beteckningen ”school of resentment” (förtrytelsens skola) och slutar aldrig att i diverse intervjuer häckla dem som han menar förvandlar litteraturen till en fråga om ras, kön, religion eller ideologi.

Blooms inriktning har kallats för monumentalism; bara de riktigt starka författarnaturerna som förmår integrera det bästa i världslitteraturen och samtidigt göra något nytt får plats i hans kanon. Man skulle kunna säga att han hamnar i ett slags nietzscheansk hävdande av det individuella romantiska geniet som följer den egna visionen. Inte en särskilt demokratisk litteratursyn alltså men inte heller inskränkt, exkluderande av andra skäl än estetiska; närhelst Bloom känner igen något som ”stor” litteratur är han beredd att omfamna det. Således har han införlivat Cormac McCarthy och Thomas Pynchon i sin kanon, medan han mer eller mindre kräks på David Foster Wallace och Stephen King. Förvisso finns det kvinnliga genier också i Blooms kanon, kanske främst Emily Dickinson men också Jane Austen och Virginia Woolf. Och trots att han själv har med Doris Lessings *The Golden Notebook* på sin omtalade kanonlista, tillskriver han det faktum att Doris Lessing

>>

”

*Jag ser Freud som
en del av litteraturen.
Och för övrigt finns
det inga freudianska
kritiker.*

fick Nobelpriset i litteratur en anpassning till ”politisk korrekthet” och kallar henne en fjärde rangens science fiction-författare. Inte helt rättvist, enligt min uppfattning.

På 1980-talet valde Bloom att vända sig till en större publik. Orsakerna till det var flera; han var tämligen isolerad på sin enmansinstitution på Yale och dessutom behövde han tjäna mer pengar för att kunna betala för vården av en svårt handikappad son. Bloom satte igång med att i Northrop Fries efterföljd börja närläsa Bibeln som litteratur och ingenting annat. Bloom är inte själv troende, inte särskilt mycket i varje fall. Och i så fall inte kristen, snarare gnostiker eller mystiker i den judiska chassidismens efterföljd. År 1990 utkom Blooms mest säljande bok, *The Book of J*, som handlar om de manuskript som anses vara förlagan till de bibliska berättelserna i Gamla testamentet. Bloom menar där bland annat att några av de viktigaste texterna är skrivna av en kvinna vid kung Davids eller Salomos hov cirka 1 000 före Kristus, sannolikt Batseba. Argumentet för detta är att bara en kvinna skulle kunna åstadkomma den underliggande ironiska tonen gentemot männen och härskarna.

I ett slag följde på 1990-talet de böcker som skulle göra Bloom känd långt utanför litteraturvetarnas begränsade krets, ja, världsberömd och bästsäljande: *The Western Canon* (1994), *Shakespeare. The Invention of the Human* (1998), *Omens of the Millennium* (1996) och *How to Read and Why* (2000). Kändisskapet gav Bloom röst också i samhällsfrågor. Han har inte varit sen att gissla George W. Bush och har under de senaste årens valkampanjer varit mycket aktiv på det demokratiska partiets vänsterflygel. Dock anser han att president Obama har blivit en besvikelse: ”Han är för svag, bara en Chicagopolitiker.”

I det som hittills är hans näst sista bok, den 39:e i ordningen, *The Anatomy of Influence* (2011), vilken han betecknar som sin ”svanesång”, fångar han upp viktiga teman från tidigare böcker, broderar vidare på dem och vecklar in sig i dem. Man blir förvånad över att en så relativt gammal man kan behålla en sådan aptit på litteraturen. Mest förvånar mig dock att han säger sig ha börjat tänka på ett

annat sätt om Shakespeares *Hamlet* efter att 2005 ha besökt Kronborg i Helsingör för första gången. Han tar fasta på att Shakespeare på 1580-talet sägs ha besökt Helsingör, som ju då var Danmarks huvudstad, i sällskap med det engelska hovet. Jag frågar mig: Hur kan en så pass extern och utomlitterär omständighet som storleken och ödsligheten på ett slott spela någon roll för pjäsens utformning? Bloom upphör aldrig att förbrylla och entusiasmera. Nu följer min intervju från 1985:

Carina Waern (CW): Hur kom du in på den här typen av freudiansk litteraturkritik?

Harold Bloom (HB): Jag ser inte mig själv som en freudiansk kritiker. Min användning av Freud är huvudsakligen ett försök att ta ifrån Freud vad han ursprungligen tog ifrån poeterna. I synnerhet Shakespeare. Och ge det tillbaka till poeterna. Jag ser Freud som en del av litteraturen. Och för övrigt finns det inga freudianska kritiker. Jag sa en gång: freudiansk litteraturkritik är som Det heliga romerska riket – det är inte heligt, det är inte romerskt och det är inte ett rike.

CW: Men Freuds begrepp kan användas?

HB: Nej, jag tror inte det. Jag tror att de kan revideras och vändas ut och in på. Freuds teori är ett bildspråk.

CW: Vilka förebilder och fadersfigurer hade då Shakespeare?

HB: Shakespeare är så allomfattande att han sväljer varje tänkbart inflytande. Om man över huvud taget ska tala om inflytande i Shakespeares fall måste det vara det stora allmänna inflytandet från Bibeln.

CW: Går det att använda Shakespeare som litterär förebild?

HB: Shakespeare är en så överväldigande fadersfigur. Han har haft ett oöverskådligt inflytande på varje författare som skriver på engelska. Hans inflytande är förmodligen större än Bibelns. Västerländsk psykologi är till största delen shakespeareansk. Freud är i sin tur en revisionist. Han talar om Shakespeare hela tiden, och hans oedipuskomplex är en mycket underlig felläsning av *Hamlet*. Men missuppfattningar av vad jag sysslar med hittar man överallt. Inte för att det spelar någon roll. Jag är inte mer en freudiansk kritiker än jag är en dekonstruktivist. Jag är något helt annat. Trots att det litterära och akademiska etablissemanget ser mig som en vilde ser jag mig själv som en direkt fortsättning av den centrala kritiska traditionen i det engelska språket. Ben Johnson, John Ruskin, Emerson, Whitman, Kenneth Burke.

CW: Då är du en traditionalist?

HB: Jag kommer att eklektiskt använda vad som helst som jag kan och måste för att få mitt arbete gjort, men jag tror inte på min egen vokabulär. Den är rent pragmatisk. Mina begrepp är inte förenliga – vilket jag brukar kritiseras för – men det vill jag inte heller att de ska vara.

CW: Inte heller postmodernist?

HB: Dekonstruktivism förefaller mig vara en trång och begränsad filosofisk teori. Den har jag väldigt lite användning för. Men dekonstruktivisterna är alla mina personliga vänner, den numer framlidne Paul de Man, Jacques Derrida, Geoffrey Hartman. De är nära vänner eller kolleger. Men jag håller inte med dem om någonting. Vi har haft samma fiender: nykritiker av den gamla skolan och traditionella historiker på ena sidan och marxister på den andra. Det enda vi har gemensamt är en aspekt av Nietzsche där vi är överens. Nämligen att vi är dömda till tolkning. Det finns inga fakta, bara tolkning. Och vi borde fråga oss varje gång vi läser något: Vem är tolkaren och vad försöker han eller hon vinna i termer av makt över texten?

CW: Och vad gör det dig till?

HB: Om jag är något är det en kritiker i Emersons tradition, som hävdar att litteratur är en motsägelsefull och tävlingsinriktad aktivitet. Den stora skillnaden mellan mig och andra kritiker är att jag tar upp frågan om att vara sent ute, jag tar hänsyn till den i den aktiva läsningen. Min huvudsakliga invändning mot dekonstruktivisterna är att de inte ser att de själva är fångna i historien, är innesluta i en tidsmässig låda. Ingen språklig medvetenhet kan hjälpa oss

att fly detta dilemma. Det är motsvarigheten till överbefolkning och för mycket historia. Människor är begränsade varelser. Vi lever nu i en sen tid.

CW: Hur sen?

HB: Vid den tid man hade nått den alexandrinska eller hellenska epoken var man redan sent ute. Redan då fanns det för mycket litteratur av högsta kvalitet tillgänglig på olika språk. Redan då hade man modernismens väsentliga dilemma, vilket är ett oöverskådligt kulturellt förflutet. Hur åstadkomma en skillnad som verkligen gör en skillnad? För mycket tid har passerat. Det finns för många människor, för många böcker och för många diktare. Men folk gillar inte att tala på det sättet. Inte desto mindre är det sant. Och precis som man bara kan ha ett visst antal vänner och älskare kan man bara läsa ett visst antal böcker. Och vad som är mera viktigt – oavbrutet läsa om böcker, tänka på ett begränsat antal böcker. Man måste välja.

CW: Var kommer litteraturhistorien in där?

HB: Hur mycket folk än vill tänka på den kollektiva aspekten av litteraturen och kulturarvet så gör var och en av oss ett narcissistiskt val. Man är nödvändigtvis ganska aggressiv när man bestämmer vilka böcker och författare man vill läsa och när man förkastar de andra.

CW: Du menar alltså att modernismens problem är kvantitativt?

HB: Oh, ja. Men modernismen är en fiktion, en oändlig fiktion. Den bröt inte igenom 1915, lika lite som postmodernismen utspelade sig 1945 eller 1985. Romantiken var förstas modernism, klassicismen var en modernism, rokokon, barocken var en modernism. Den första modernismen, den första medvetna känslan av att vara sent ute, att vara efter i tiden, var den alexandrinska. Problemet är 1 800 år gammalt.

CW: Hur definierar du då modernism?

HB: Modernism är självbedrägeri. Den är en lögn mot tiden, ett retoriskt bedrägeri mot läsaren. Den är alltid grundad på den speciella missuppfattningen att man kan göra det NYTT igen, men det kan man inte. Vad man kan göra är att kämpa för utrymme. Du ljugar mot tiden och du kämpar. Sådan är situationen i varje språk. Den nya dikten, den nya romanen eller pjäsen eller essän måste med nödvändighet vara aggressiv.

CW: Då är det en myt att romantiken introducerade nyhet och originalitet i litteraturen?

HB: Jag hade en stor tro på den myten när jag började som kritiker 1955. Men som du sa: det är en ren myt. Romantiken verkar för mig nu bara vara en annan version av den sena upplysningen, som är en annan version av renässansen som i sin tur rinner upp i den rörelse som kallas den västerländska humanismen, som ser ut som en förfinad variant av alexandrianismen.

CW: Som syftar på vad?

HB: Alexandrianismen syftar på den hellenska epoken, 300-talet efter Kristi födelse. All västerländska kultur är dömd att bli hellenistisk. Dess grund är skolastiken och den kanon som vårdades i Alexandria. Universiteten, liksom biblioteken, är en alexandrinsk uppfinning. Den gnostiska religionen är en alexandrinsk uppfinning. Uppfattningen att göra kanon av litterära arbeten är en alexandrinsk uppfinning. Allting som vi förknippar med vårt kulturella arv uppfanns i Alexandria, och detta kan uppenbarligen inte förändras.

CW: Du menar att modernismens problem är det överväldigande antalet fadersfigurer?

HB: Ja, allting är överbestämt. Du väljer inte de böcker du kommer att läsa, de väljer dig. Du väljer inte i vilken tradition du kommer att skriva, du föds in i den. Och även om du avlägsnar dig från

den så kommer traditionen att göra anspråk på dig. Vi kan inte stå emot tiden. Väst har alltid varit kulturellt överproduktivt, vilket blir ganska outhärdligt redan i början av 1800-talet. Nu snart två hundra år senare är problemet gigantiskt. Därför låtsas de flesta som om det inte existerar.

CW: Och vilka konsekvenser får det?

HB: De stympar sig själva på ett eller annat sätt. Vi måste överlista traditionen med olika strategier. Genom att systematiskt förvränga det som skrevs före oss. Skapa oss överlevnadsstrategier, uppenbart godtyckliga. Det är därför jag ger dem så självlysande och godtyckliga namn i *The Anxiety of Influence*. De är inte 6 som jag har skrivit, snarare 666.

CW: Och framtiden?

HB: Problemen är oerhörda. Om man skulle sätta sig ner och dra en lodrät linje i mitten på ett papper och skriva ner de riktigt stora konstnärerna i vårt århundrade som föddes på 1800-talet i vänster kolumn och de som föddes på 1900-talet i höger skull du finna 90 procent av de största i vänster kolumn. Hur många lever fortfarande idag? Jag kan bara tänka på en: Samuel Beckett. Det skulle vara mycket svårt att hitta namn som James Joyce, Virginia Woolf, Federico García Lorca, Emily Dickinson, Ezra Pound, Thomas Mann. Det råder otvivelaktigt ett tillstånd av sviktande styrka. Vi tenderar att överskatta konstnärerna i vår egen tid. Men i en tid när filosofin, religionen och vetenskapen har svikit oss återstår bara litteraturen. Men litteraturen kan inte göra filosofins, religionens eller vetenskapens arbete. ✨

Conny Svensson är professor emeritus i litteraturvetenskap. Hans senaste bok är *En berättelse om två städer. Florens i dikt och verklighet* (2011).

När allt kunde ifrågasättas

Filosofen d'Holbach medverkade i den stora encyklopedin, och fick stor betydelse genom sin tidiga ateistiska förkunnelse. I en tid när religionskritiker straffas hårt är d'Holbach aktuell.

Av Conny Svensson

I upplysningstidens Paris fördes i de litterära och filosofiska salongerna en avancerad debatt, där inget var heligt. Allt kunde och skulle ifrågasättas. Utmanande angrepp riktades gärna mot vedertagna uppfattningar, särskilt kyrkans dogmer och föreskrifter. Därmed förbereddes framtidens sekulariserade samhällen med religionsfrihet – även frihet från religion. På kristet håll förfasade man sig framför allt över de sammankomster där baronen Paul Henri d'Holbach (1723–89) svarade för värdskapet. Två eftermiddagar i veckan tog han i hemmet emot filosofer för middagar med föredrag och diskussioner.

d'Holbach var adelsman av tyskt ursprung men levde i Paris som naturaliserad fransman. Hans mor dog tidigt och fadern brydde sig inte om sonen, som växte upp med sin farbror. Han studerade vid det högt ansedda universitetet i holländska Leyden, några år efter att Linné där förvärvat sin medicine doktors-grad. Ekonomiskt oberoende var denne man tack vare ett stort arv som gav honom möjlighet att uppträda som frikostig mecenat gentemot filosofer i nöd. "Den förste ateisten" har han kallats, naturligtvis med betydande överdrift eftersom ingen kan avgöra vem som var pionjär i detta avseende. Dock, i upplysningens Frankrike svarade han för den radikalaste och mest konsekventa polemiken mot religion och kyrka. På 1800-talet proklamerade Nietzsche Guds död, men redan under det föregående seklet fanns alltså föregångare.

Gudlösheten blir hos d'Holbach inte bara en provocerande gest, utan en integrerad del av en genomtänkt livsåskådning.

Öppet uttalad ateism var ännu en ny föreställning, som gav upphov till chockerande reaktioner och ryktesspridning. Indignationen växte, stimulerad av fantasifulla spekulationer om lukulliska måltider där libertiner och hädare eggade varandra till allt gruvligare blasfemier. Kring mitten av 1700-talet frodades i katolska kretsar föreställningar om en ateistisk-materialistisk sammansvärjning över nationsgränserna.

d'Holbach inledde sin verksamhet som skriftställare i upplysningens största projekt, Diderots och d'Alemberts *Encyklopedi*. Där svarade han för ungefär 400 artiklar i ämnen som bergshantering, mineralogi, geologi, kemi och fysik. I början av 1760-talet tycks d'Holbach definitivt ha blivit ateist, och då inleder han en omfattande publicistisk verksamhet riktad mot kyrkan och kristendomen.

Åren 1767–72 lät han trycka tjugo volymer med antiklerikala texter författade av andra, ofta avlidna skribenter. Detta material hade tidigare existerat endast som cirkulerande manuskript. Dessutom ingick i utgivningen elva band som han själv skrivit. Alltsammans publicerades anonymt, alternativt med författarnamn från döda eller uppdiktade personer. Produktionen hade sina konspiratoriska inslag med manuskript som skickades utomlands för tryckning innan de återsändes till Frankrike. En mindre krets visste nog att d'Holbach som inspiratör eller författare låg bakom denna >>

polemikens flodvåg, men allmänt känt blev det först efter hans död. Föga överraskande har forskningen kring ateistbaronen i hög grad kommit att handla om attributionsproblem – vad är egentligen författat av honom?

Som adelsman och ekonomiskt oberoende kunde d'Holbach ta sig andra friheter än gemene man. Ändå ingick försiktighet och hemlighetsmakeri i en befogad strategi. Om böcker med förgräpligt innehåll tryckts utomlands och författarna inte längre fanns bland de levande kunde rättssväsendet inte ingripa mot den verkliga upphovsmannen. Reaktionerna från kyrkan blev aggressiva, repressalier drabbade distributörerna medan d'Holbach själv klarade sig. Det förekom att böckerna enligt domstolsbeslut överlämnades till bödeln att brännas, men ryktet förmålde att det ofta var attrapper som gick upp i lågor medan originalen av radikala meningsfränder räddades undan till parlamentsbiblioteket. Den litterära aktiviteten var emellertid tidsbegränsad; d'Holbach publicerade sitt sista verk 1776, därefter menade han sig ha fullgjort sin livsuppgift och var inte längre verksam som författare.

d'Holbachs viktigaste verk, det omfångsrika *Système de la nature*, utkom första gången 1770 under pseudonymen Mirabaud, ett namn som var övertaget från en avliden vän. Under 1800-talet publicerades arbetet så småningom med rätt författarnamn utsett, och blev snart en klassiker bland religiösa skeptiker och fritänkare i och utanför Frankrike. Verket har med rätta beskrivits som "materialismens bibel" och "en frontalattack mot religionen". Polemiken är både skarp och kompromisslös. d'Holbach är som skribent en flyhänt journalist snarare än en subtil filosof, han uttrycker sig gärna tillspetsat med starka ord som "bedrägeri", "lögn", "vidskepelse". Som effektfullt offensiv retoriker liknar han senare tiders religionskritiker som Bertrand Russell i England eller Ingemar Hedenius i Sverige.

En summering av religionens fördelar och nackdelar utmynnar i en tveklöst fördömande slutsats, att "det onda är väldigt som oceanen, och det goda som möjliga gjorts är litet som en vattendroppe". Som belägg åberopas en formlig eländeskatalog av bloddrypande religionskrig med fanatism, tortyr och massmord. Deism eller allmänt tvivel framstod för d'Holbach som otillräckliga halvmesyryr, bättre att direkt sätta yxan till roten för att fälla det murkna trädet. Föga överraskande ansåg andra upplysningsfilosofer denna inställning vara uttryck för överdriven aggressivitet. Encyklopedisten d'Alembert hävdade till exempel att ateistbaronens militanta religionsangrepp var taktiska missgrepp, man borde gå fram mer försiktigt och formulera sin kritik indirekt. Bland dem som efter ett besök skrämdes bort av de radikala tongångarna vid det d'Holbachska middagsbordet var Rousseau. I dennes självbiografiska klassiker *Bekännelser* ingår ett mindre smickrande porträtt av värden, som ibland också påstås ha stått modell för ateisten Wolmer i Rousseaus brevroman *Julie eller Den nya Héloïse*.

I sina förklaringar över religionens uppkomst övertar d'Holbach kända argument från tidigare filosofer som Hobbes, Spinoza, Hume med flera. Föregångarnas resonemang tillspetsas och radikaliseras dock avsevärt. Frukten och okunnighet framstår som avgörande faktorer. Skräcken kan gälla obegripliga naturfenomen som missväxt, översvämningar och jordbävningar. Religionen erbjuder då en förklaring, det är vredgade gudar som sänder dessa katastrofer till straff. Där kommer kyrka och prästerskap in i bilden, någon

måste ju besitta särskild kunskap och upplysa om vilka riter som förmår blidka dessa nyckfulla väsen uppe i himlen eller var de nu finns. Böner och offer blir nödvändiga, också grymma ceremonier. Tron sprider sig så bland det okunniga och vidskepliga folket, som längtar efter tröstande läror. De troende uppfattas alltså som en vilseförd massa, vilken i oreflekterad slentrian anammar den religiösa förkunnelsen.

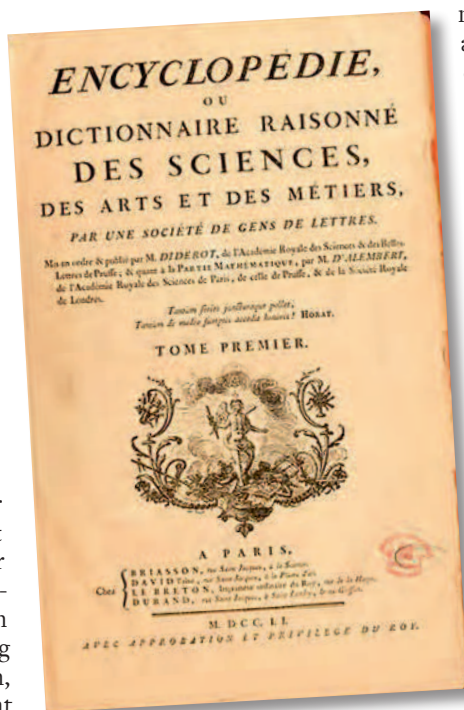
Prästerskapet avsöndrar sig enligt d'Holbachs historieskrivning tidigt som en privilegierad kast, vars representanter inte behöver befatta sig med kroppsarbete. Med despotiska härskare utvecklas en symbios av ömsesidigt beroende. Världsliga makthavare kan drabbas av bannlysning och eviga straff om de angriper kyrkan, och denna garanteras i gengäld det skydd mot det arbetande folket som vapen och övade krigare erbjuder. Despotism och vidskepelse hör samman historiskt, onda härskare härjar medan gudstjänande bedragare tröstar de drabbade med tomma ord. En god härskare däremot, hävdar d'Holbach, behöver varken präster eller gudar.

Guden eller gudarna skänker större legitimitet åt makthavarnas position. Ingen har rätt att sätta sig upp mot den gudomliga viljan, som den uttolkas av det högsta väsendets representanter på jorden. Kungen är Gud och Gud är kungen. Människans förhållande till guden motsvarar relationen mellan sträng far och lydig son, herre och slava, kung och undersåte. I alla dessa fall belönas servil kult, medan opposition bestraffas med största stränghet. Religionen hjälpte alltså tyrannerna att behålla makten, och prästernas brott består i att de inte ifrågasatt denna ordning utan tvärtom dragit nytta av den. Eller med d'Holbachs polemik formulerad i burdus klartext: "Teologin är nyttig bara för dem som lever på andras bekostnad och som tagit sig rätten att tänka för de arbetandes räkning."

Upplysningsfilosoferna var inte de första som reagerade mot vad de såg som orimligheter och motsägelser i kristendomen. Redan under antiken framträdde hedniska filosofer som kritiserade den nya religionens dogmer i skrifter som ofta gått förlorade, även om innehållet är indirekt känt genom kyrkofädernas försök till vederläggning. Den paulinska försoningsläran har i ett par

tusen år framstått som fullkomligt obegriplig och absurd för de rationellt tänkande. d'Holbach uttrycker sig kategoriskt avvisande om denna doktrin. För honom är det rent vanvett (*cet excès de folie*) att universums allsmäktige härskare skulle ha beordrat avrättning av sin egen son för att värdigas förlåta synder begångna av de människor han själv skapat till sin avbild. Här räckte alltså inga vanliga offer av djur och människor. Det krävdes, skriver d'Holbach, en gudasons död för att stilla Den allsmäktiges måttlösa vrede.

Den monoteistiske guden, Jahve eller Allah, uppfattas som en skapelse av människans fantasi och önsketänkande. Han är en osynlig fantom som ger upphov till otaliga fabler, den ena mer bisarr än den andra. Dit hör tron på ett liv efter kroppens död, en utlovad existens som tyvärr blir viktigare än vår stund här på jorden. För d'Holbach innebär döden det totala utslocknandet, vilket enligt honom är att föredra framför de eftervärldar som prelater och heliga skrifter förespeglar. d'Holbach går så långt att han beskriver religionen som ett gift, som sprider laster epidemiskt och håller människorna kvar i okunnighet eftersom gudstron hindrar vetenskapliga framsteg. I värsta fall struntar fanatikerna i rådande lagar och eftersträvar att etablera egna rättssystem på religiös

Encyklopedin.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

grund. Här anspelar författaren närmast på jesuiterna i 1700-talets Europa, i våra dagar föreligger samma hot globalt framför allt genom islamistiska fundamentalister.

”Om Gud inte finns då är allt tillåtet”, heter det hos Dostojevskij. Den uppfattningen delar inte d’Holbach, för honom behövs inte eskatologiska straff och belöningar för att människor ska avhålla sig från synd och leva rättträdigt. Moral kan inte byggas på religiös sanktion, i synnerhet inte från den kristendom som ”vattnar jorden med tårar och blod”. Författaren är uppenbarligen starkt engagerad i problematiken. I en kapitelrubrik frågas om ateismen är förenlig med god moral, och frågan besvaras jakande med emfas. d’Holbach uppger belackarna att den som befriat sig från gudars vrede fördenskull inte super sig full varje dag, inte förför sina vänners fruar och heller inte bryter sig in hos grannarna för att stjäla bordssilvret.

d’Holbach menade att den lögnaktiga religionen borde ersättas av en annan tro, som är nyttigare för människorna och samhället. Hans världsförklaring är entydigt mekanistisk, grundad på idéer hos antika filosofer som Demokritos och Epikuros, kompletterad med rön från senare tänkare, framför allt Galilei och Newton. d’Holbach var övertygad om att naturen deterministiskt styrs av oföränderliga naturlagar. Människan däremot uppfattas som föränderlig, hon kan använda sitt förnuft och lära av erfarenheter. Individerna är inbördes olika, därför beroende av varandra för att möjliggöra materiella framsteg och moralisk utveckling.

I sina handlingar söker människan efter det nyttiga som gör henne lycklig. I enlighet med flera samtida filosofer är d’Holbach alltså utilitarist, och för honom bestäms inte det goda av Gud eller präster utan av människor i samverkan. Dygd är det som är nyttigt och därmed förnuftigt, synd är det som skadar och samtidigt är oförnuftigt. Den dygdige mannen handlar därför på sådant sätt att hans och medmänniskornas lycka förmeras. En förnuftig doktrin av det slaget motiverar onekligen besvärliga frågor om hur nyckelbegrepp som ”nytta” och ”lycka” egentligen bör definieras. Här menar d’Holbach behändigt att sådana problem lämpligen avgörs av den minoritet som vet bäst. Politisk demokrat är han inte, hans idealsamhälle styrs liksom Platons utopi av visa filosofer. Dessa bör ha lagarna på sin sida och härska i samförstånd med upplysta furstar eller kungar med begränsad makt. Samhället förbättras genom att filosoferna åtar sig värvet att med kloka argument och övertygande debatt undervisa makthavarna. Ateister är sant fromma i den bemärkelsen att de verkar för att världen blir bättre, därför måste förstås de pedagogiska filosoferna rekryteras just bland dem.

Samtidigt var d’Holbach övertygad motståndare till envælde och menade att lagstiftningen var till för att motverka maktmissbruk. Sociala och ekonomiska orättvisor borde enligt honom på längre sikt elimineras, och rikedomar omfördelas till nackdel för kyrkan och aristokraternas stora jordägare. Redan innan så skett måste emellertid alla bidra till statens utgifter. d’Holbach använde inte det moderna uttrycket att det är ”häftigt” att betala skatt, men handlingen var för honom ett viktigt uttryck för social rättvisa.

d’Holbachs samhällsidéer är tidstypiska och inte helt originella, med ett undantag. Ovanligt nog erkänner han nämligen rätten att göra uppror. Despoter behöver man inte lyda, men det innebär inte att alla revolter anses rättfärdiga. Hämndlysten allmog eller proletärer i anlopp mot överheten ville d’Holbach inte se. Om massan tar lagen i egna händer blir resultatet anarki. Istället bör förändringar genomföras under ledning av ansvarsfulla representanter för samhället. Det förblir oklart hur det i praktiken tänks gå till att avsätta maktmissbrukande despoter. Parlament och partipolitik fanns inte, och erfarenheter av konstitutionellt styre saknades i

1700-talets Frankrike. I samband med dessa politiska spekulationer kring maktskiften kan man inte undgå att notera ett kronologiskt sammanträffande: d’Holbach avled det stora revolutionsåret 1789!

Han förebådade revolutionen genom att förneka religionen, predika materialism och angripa den politiska absolutismen. Under skräckväldet skickades dock ironiskt nog ateister till giljotinen eftersom Robespierre lanserat en egen religion som inte fick utmanas av konkurrerande läror.

d’Holbachs författarskap rör sig mellan två poler, fatalism och hopp om förändring. Han kan hävda att religionen alls inte är till nytta för den stora massan, och han tänker sig att den allmänna kunskapsnivån borde höjas genom debatt och upplysning. Vanligare är likväl att han förbehåller ateismen en läsande och tänkande elit som är mottaglig för filosofisk undervisning. Folket och genomsnittsmänniskorna däremot fruktar sanningen och håller intill döden fast vid sina tröstande illusioner. Religionen kommer aldrig att försvinna, målet kan heller inte vara att göra alla till ateister. Däremot är den lärda och upplysta minoritetens verksamhet till nytta för samhället, och om denna lilla skara växer kan vidskepelse och fanatism bekämpas desto mer framgångsrikt. Som följd av spridd ateism får vi så mer av förnuft, framsteg, lycka.

I det sekulariserade Västerlandet är religionsfriheten numera betydligt större än på d’Holbachs tid. De som förnekar Gud och kyrkliga doktriner behöver inte längre skyddas sig bakom anonymitet och pseudonymer. Illa nog är det förvisso att den kristna högern i USA får gensvar när man propagerar för att i skolböcker ersätta vetenskaplig evolutionism med den bibliska skapelseberättelsen. Än värre är det på andra håll i världen, där ”icke-troende” riskerar att råka mycket illa ut. Irans parlament har sålunda infört dödsstraff

för dem som lämnar islam. Att propagera för ateism i den muslimska världen är omöjligt, och enligt en studie av Internationella Humanistunionen (IHEU) stipuleras i åtminstone sju länder dödsstraff för anhängare av denna åskådning. I vilken utsträckning lagstiftningen tillämpas i praktiken är omöjligt att avgöra. Att döma av de stora demonstrationerna i Pakistan och Bangladesh på senare år finns det i alla händelser en högljudd opinion som kräver att antalet avrättningar av hädare och gudsförnekare skall ökas. I denna del av världen innebär uppenbarligen religionsfrihet att den egna religionen med våld skyddas från sådan kritik som de troende kan uppleva som ”kränkande”. Denna bisarra tolkning har till och med vunnit gehör i FN-organ.

Så fanatism och mordisk var verkligen inte d’Holbach. Debatten i hans salong var både fri och eklektisk. En besökande präst från Nepal förklarade efter en animerad middag att vore han påve eller kung av Frankrike skulle värden genast skickas till Bastiljen. Lyckligtvis var prelaten ingetdera och sade sig istället se fram mot kommande torsdag, då ”ni måste lyssna på mig lika tålmodigt som jag har lyssnat på er”. Enligt d’Holbachs övertygelse bör medborgarna ha full frihet att tro vad de behagar om gudar i skyn och livet efter detta, så länge de respekterar rådande lagar. Statsunderstödd propaganda mot kyrka och religion skulle ateistbaronen inte drömma om att förespråka. Förbud och censur på det religiösa området avisade han bestämt. Det var därför missvisande när de ryska bolsjevikerna med uppskattning infogade honom i sin materialistiska tradition. Ett exempel på hur d’Holbach utnyttjats ideologiskt utgör en tysk översättning av *Système de la nature*, utgiven 1960 i DDR med dogmatiskt marxiserande förord.

Det vore förmätet att avsluta med prognoser om framtiden. Hoppas kan man ändå att den framtida mänskligheten får mindre av religiös fanatism och mer av upplyst tolerans. Världen må gärna inspireras av d’Holbachs filosofiska salonger. ✿

*”Öppet uttalad ateism var
ännu en ny föreställning,
som gav upphov till
chockerade reaktioner och
ryktesspridning.”*

LITTERATUR

Flaubert offrade skönheten

Gustave Flaubert blev framgångsrik genom att undertrycka sin längtan efter att skriva vackra scener. Nu är Flaubert aktuell genom nyöversättningen av *Madame Bovary* och genom en fransk biografi. Om detta skriver

Kristoffer Leandoer.

DEN MODERNA ROMANEN föds i september 1849 i byn Croisset i Normandie, när de båda vännerna Maxime Du Camp och Louis Bouilhet under flera dagar lyssnar till den tjugosjuåriga Gustave Flauberts högläsning av sitt dittills mest ambitiösa projekt, *Den helige Antonius frestelser*. Möjligen satte redan uppläsningarna vänskapen på prov, eftersom de pågick i fyra dagar under fyratimmarspass, mellan 12 och 4 på eftermiddagen, och efter middagen från 8 till midnatt; det verkliga provet var ändå lyssnarnas reaktion. Ärlighet var ett absolut krav vännerna emellan, så Maxime och Louis hade den otacksamma uppgiften att förklara för Gustave att resultatet av tre års arbete var ett fullständigt haveri: det var en rad likartade scener. De följande dagarna

hördes Gustave mumla: "Det är ändå bra vackert!" om vissa avsnitt, men i huvudsak accepterade han kritiken. Vackra formuleringar gjorde inget konstverk, enskilda scener hade bara ett värde som del av helheten.

Gustave Flaubert (1821–1880) bestämde sig för att göra skönheten osynlig: allt skulle underordnas kompositionen, det litterära verket skulle göra intryck genom sin helhet. Han bestämde sig för att offra sin egen längtan efter det fantastiska och exotiska. Idealet var en roman om ingenting, en symfoni i grått: att skriva det mediokra väl. Resultatet blev *Madame Bovary* (1857), en roman där författarens egna intressen och passioner sorgfälligt rensats ut till förmån för det smaklösa, småskurna och bigotta.

Han abdikerade, men inte fullständigt.

DEN BRITTISKE litteraturprofessorn Terry Eagleton visar i den nyligen utkomna *How to Read Literature* hur Flauberts beskrivning av Charles Bovarys mössa i praktiken upphäver sig själv: ju mer som sägs, desto svårare blir det att se mössan framför sig, Flaubert "begraver den helt enkelt under självaspråket". Ju mer specifikt en författare beskriver något, desto mer information måste han ge. Ju mer information, desto större rum för avvikande tolkningar från läsarens sida: allt lösare knutet till verkligheten

Sveket mot humaniora

64 Svante Nordin om de två kulturerna

Glättad bild av sjukdom

66 Erik W Larsson om Hollywood

Den fascinerande och förvirrande Meyrink

68 Per Klingberg läser ockulta böcker

Även Sverige tog slavar

70 Ellinor Skagegård rapporterar från Ghana

Krönika

71 Marika Formgren om den lilla världen

Notis

71 Det romantiska kärleksidealet

Gustave Flaubert

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

Illustration ur *Madame Bovary*.

FOTO: ERICH LESSING/IBL BILDBYRÅ

kan det rena, poetiska språket smyga sig in bakvägen.

Annars tycks *Madame Bovary* motbevisa Freuds teori att litteratur är önskeuppfyllelse, här gäller det tvärtom att förneka författarens vilja. Inga vackra formuleringar, ingen sinnlighet eller originalitet, bara ett konsekvent nermalande av mediokra andrahandsdrömmar. Flaubert började skriva i sjuårsåldern och gjorde egna teaterföreställningar i samma späda ålder som Ingmar Bergman: hos bägge anas i vuxen ålder samma skuldbelastade, kluvna förhållande till lek- och lustvärlden. Eller är det önskeuppfyllelse i en annan form?

VAD BETYDER FLAUBERTS berömda uttalande, "Madame Bovary, det är jag"? Sara Danius föreslår i *Den blå tvålen* att Emma Bovary i ett avseende är sin egen berättelses nedtecknare. Det viktigaste med älskarna är det avstånd till dem som framtvingar ett ymnigt brevskrivande, vad Emma framför allt söker i kärleken är ett författarskap –

sitt eget. "Romanen är inskriven i en genre som vi känner under rubriken *Porträtt av konstnären som ung man*", skriver Danius. Kanske Flauberts fysiska uppenbarelse – en reslig man som med sina blåa ögon, långa blonda hår och höga smittande skratt

ledde tankarna till en viking eller gallisk hövding – stått i vägen för den lika sanna bilden av en sjuklig bokmal (tänderna var borta innan han fyllt trettio) i frivillig isolering. Efter katastrofen med ökenhelgonet gör han experimentet att klä ut sig själv till kvinna. Emma får överta hans egna skrivardrömmar, slösaktighet och vaga längtan bort. Liksom han senare ger sin

bildningsbulimi och encyklopediska drömmar till Bouvard och Pécuchet. Alltför länge har Flaubert blivit läst på de bekväma villkor han själv anger: ironi och distans. Kanske empati och identifikation är lika tillämpliga, vilket förklarar att Emma måste gå en så plågsam och förnedrande död till mötes. Den utdragna dödsscenen, nästan outhärdlig i sin detaljrikedom – Flaubert

bekände efteråt för Goncourt att han kräktes två gånger medan han skrev den – är en reningsritual för att författaren ska kunna återta sin manlighet.

FÖRFATTARSKAPET HAR i vårt land aktualiserats genom Anders Bodegårds nyöversättning av *Madame Bovary* och Sara Danius essäbok *Den blå tvålen*. I Frankrike utkom förra året en ny standardbiografi, Michel Winocks *Flaubert* (Gallimard), som har alla utsikter att göra hela författarskapet i all dess inre laddning tillgängligt för många. Winock är inte litteraturvetare utan historiker, specialist på det franska artonhundratalets intellektuella historia. Hans främsta insats blir därför inplaceringen av Flaubert i samtiden – även om "i" knappast är rätt ord; "vid sidan av" vore möjligen bättre. Flaubert var uttalat apolitisk, röstade aldrig, drömde om upplyst despoti. Men när Winock frilägger den centrala politiska utvecklingen under Flauberts livstid så klarnar ytterligare något. Enligt Winock dominerar epoken av tre skeenden: medelklassens triumf, demokratiseringsprocessen samt de sociala motsättningarna i industrialismens spår. Flaubert deklarerade gärna sin djupa avsmak för "det som är viktigt idag och som inte är det i morgon".

"Han tyckte inte om borgerligheten men >>

**Annars tycks
Madame Bovary
motbevisa Freuds
teori att littera-
tur är önskeupp-
fyllelse, här gäller
det tvärtom att
förneka författa-
rens vilja.**

föredrog den framför massan”, konstaterar Bernard Noël om Flaubert i *Dictionnaire de la Commune* (1978). Man kan också säga: han var själv borgare. Och han tyckte inte om sig själv.

Flaubert är i exakt samma situation som Baudelaire, visar Winock: modern mot sin vilja, genom skärpan i sin blick. Bägge avskyr de sin samtids emblematiske gestalt borgaren, men borgaren är egentligen bara den moderna människan, den som bejakar samtidens tro på framsteget och det kvantifierbara. Bägge försatte sig själva i inre exil och hyste ett komplicerat förhållande till yttre ära. Flaubert hyser ett ”absolut förakt för framgång” och ser all form av officiella hedersbetygelser som vanhedrande, samtidigt som han vill bli läst och har en exklusiv livsstil att finansiera.

SAMTIDIGT VAR FLAUBERT ett geni på vänskap. Han sparar ingen möda i sina försök att få myndigheterna att resa monument över den avlidna vännen Louis Bouilhet, han får vännens pjäser uppsatta och bryter med sin förläggare när denne inte vill ge ut en avliden och bortglömd poets dikter. Och det tålmod han krävde av sina vänner gav han gärna tillbaka: Flaubert var en ytterst samvetsgrann och ärlig läsare av andras manus. Vänskapen med George Sand, dokumenterad i en diger brevväxling, är en av litteraturhistoriens vackraste. Men medan Flaubert skriftligen slösade med vänskapsbetygelserna lyckades han skydda sin oavhängighet. Skälet till att breven till Sand blev så många var ju att de träffades så sällan – Flaubert hittade nya ursäkter för att inte gästa Nohant, trots att han var en uppsluppen gäst när han väl kom dit. Den som läst Prousts brev ler igenkännande inför Flauberts ständiga förhållanden: alltmer överdådiga kärleks- och vänskapsbevis i brevform får kompensera den uteblivna närvaron, på samma sätt och ofta med samma ursäkter (sviktande hälsa, den egna eller moderns) som Proust några decennier senare använde för att freda sin arbetsro.

Han såg till att alltid kunna retirera, att få vara i fred. Kanske är detta ängsliga fredande av den egna oavhängigheten den mest genuint borgerliga egenskapen hos denne nitiske gisslare av borgerskapet.

Genom författarskapet pendlar Flaubert mellan det exotiska och det mediokra, mellan bejakelse och förnekelse, extas och hån. Å ena sidan *Den helige Antonius frestelser* (som Flaubert återupptar senare i livet, hans *Faust*), *Salammô*, *Hérodias*; å andra sidan *Hjärtats fostran*, *Lexikon över vedertagna åsikter*, *Bouvard och Pécuchet*. Det han längtar efter men bara tillåter sig ge efter för i form av det parodiska eller det makabra. Tänk om nu hela denna spännvidd kunde bli tillgänglig på svenska efter framgången för *Madame Bovary*. ✱

UNIVERSITET

Sveket mot humaniora

Med sin kritik av den humanistiska kulturen skapade C.P. Snow 1959 en livlig debatt. Hans främste kritiker var litteraturforskaren F.R. Leavis. Nu har inläggen kommit i nyutgåva, och de är fortfarande aktuella. **Svante Nordin** har läst.

HUMANIORA OCH humanistisk vetenskap befinner sig bland de utrotningshotade arterna. Där de inte helt enkelt lagts ner har de i stor utsträckning ersatts av efter hand alltmera bisarra *cultural studies*, vilka inte är en fortsättning på humaniora utan dess motsats. Tendensen har gått ovanligt långt i Sverige, men den omfattar hela västvärlden och är föremål för en under senare årtionden intensiv internationell debatt.

En ofta hörd röst i denna debatt tillhör Stefan Collini, professor i idéhistoria (*intellectual history*) och engelsk litteratur vid universitetet i Cambridge. Collini har gärna betonat det nära sambandet mellan hotet mot de humanistiska studierna och hotet mot universitetets själva idé som ett intellektuellt centrum och som en självförvaltande institution. Hans starkt polemiska *What are universities for?* (recenserad i Axess 3/2013) med dess bitra kritik mot trender i modern forskningspolitik och universitetsförvaltning väckte uppseende.

Under 2013 utkom, i nyutgåva och med inledning av Collini, F.R. Leavis klassiska vidräkning *The Two Cultures? The Significance of C.P. Snow* (Cambridge University Press). Den utgjorde en pendang till Collinis tidigare nyutgåva av C.P. Snows *The Two Cultures* (CUP 2012). Som baksidan till denna utgåva konstaterade har de ämnen som Snow tog upp lika stor relevans idag som de hade 1959, när han höll sin berömda föreläsning, som startade hela debatten. Den debatten gav för övrigt

så starkt genljud även i Sverige att en förträfflig doktorsavhandling kunnat skrivas om saken, Emma Eldelins *”De två kulturen” flyttar hemifrån* (2006).

Snows tes var att det fanns två kulturer, en litterär och humanistisk samt en naturvetenskaplig och teknisk, vilka stod oförstående, i stor utsträckning fientliga, mot varandra. Huvuddelen av hans kritik drabbade den litterärt humanistiska kul-

turen. Humanisterna utmålades inte bara som okunniga om naturvetenskap och teknik utan som maskinstormare, reaktionära motståndare till teknik, industrisamhälle, ekonomisk utveckling och modernitet. Snow såg sig kallad att försvara den moderna världen – och

inte minst u-ländernas behov av ekonomisk utveckling – mot dessa belackare och *natural Luddites*. Naturvetarna däremot hade enligt hans sätt att se ”framtiden i benmärgen”. Hoppet kom från dem, inte från den av humanisterna förvaldade ”traditionella kulturen”. Universitetet behövde därför omvandlas för att ställas i teknikens, moderniseringens och tillväxtens tjänst. Under Harold Wilsons regering skulle Snow senare få tillfälle att omvandla sina idéer till verklighet.

DET MEST BERÖMDA motinlägget mot Snows teser kom från F.R. Leavis, legendarisk litteraturforskare och litteraturkritiker, en Cambridgeman liksom Snow själv. Hans lilla skrift blev från början berömd inte minst för sin utomordentliga oförsämdhet. Snow framställdes inte

Den kultur vi tillhör och som vi har ärvt är inte en börda utan en tillgång, om vi förmår göra den till en sådan.

bara som ute i ogjort väder utan som fåfång, pompös, okunnig och narraktig. Snow hade gjort sig känd för romaner, bland annat sådana som utspelades i universitetsmiljö. Dem skar Leavis nu i tunna strimlor. Snows språk avslöjades som bestående av en uppsättning klichéer. Hans retoriska grepp befanns gå ut på att framställa honom själv som en oändligt vis och erfaren representant för båda kulturerna – Snow var inte bara romanförfattare utan naturforskare och fysiker.

DE FLESTA SOM tidigare skrivit om Leavis i detta sammanhang har kritiserat hans föga gentlemanmässiga stil. Men Collini försvarar den. Det var nödvändigt för Leavis, menar han, att beröva Snow all auktoritet och sticka hål på hans pretentioner. Oförskämheten behövdes för att röja väg för attacken i sakfrågan. I försvaret för humanismen hade Leavis mer bruk för knogjärn än för boxhandskar.

Leavis var inte någon reaktionär. Snarast var han en vänsterman, liksom Snow och för övrigt Collini. Men han var en civilisationskritiker och en modernitetskritiker. Hans största idol bland moderna författare var D.H. Lawrence, vars djupgående kritik mot det moderna industrisamhället ingen kunde ta fel på. Kritikern Leavis var

en förespråkare för den litterära modernismen. Någon naiv försvarare av all slags traditionell kultur var han inte alls. Men han framträdde som uttolkare av ”den stora traditionen” inom engelskspråkig litteratur. Snows tal om ”två kulturer” tillbakavisade han. Det finns bara en sorts kultur – den mänskliga kulturen. Också naturvetenskapen förutsätter denna mänskliga kultur eftersom den noga taget är en mänsklig aktivitet. Innan naturvetarna ställer upp sina matematiskt formulerade teorier måste de tala med varandra på vanligt språk. De bedriver sin vetenskap inom ramen för den förhandenvarande kulturen.

Med ”kultur” menade Leavis ett språk, en begreppsvärld, en moralisk och estetisk sensibilitet som kan utvecklas bara genom samspel mellan människor, men också samspel mellan generationer och tidsåldrar. En kultur är någonting vi tillhör, inte någonting som vi kan skapa ur ingenting. Men denna ”traditionella kultur” sätts ständigt på spel, förändras och modifieras, omtolkas och omdefinieras. Den stora tradition som Leavis gärna talade om uppfattar han inte som något givet eller oföränderligt. Den är i likhet med det ärvda språket en miljö, en atmosfär och en utmaning. Den kräver svar, men svar i formen ”Ja, men...”. Leavis förespråkade en dialog, men en dialog i medve-

tenhet om det förflutna, om kulturens förutsättningar, uppkomstbetingelser, gränser och modifikationsmöjligheter. Humaniora i hans mening är avsedda att ge förutsättningar för just detta, vara en del av ett sådant samtal.

I den svenska universitetsmiljön saknas ingalunda inslag som kan kännas igen från Leavis liksom från Snow. Men ofta är det det sämsta hos respektive författare man har tagit fasta på. Gärna framträder man som de ”maskinstormare” som Snow oroade sig för, som tanklösa kritiker av teknik, ekonomisk tillväxt och utveckling. Detta kombineras sedan med ett förakt för ”den traditionella kulturen” som vida överträffar Snows. Resultatet blir en form av humanistiskt självskadebeteende. När kulturen och bildningen avfärdats återstår det som inte låter sig dekonstrueras – pengarna. När den traditionella kulturen omsorgsfullt underminerats återstår teknokratin sådan den nu tagit över universiteten.

KANSKE HADE DET varit möjligt att i stället tillägna sig det bästa från både Snow och Leavis. Hos Snow finns en insikt om tekniken, naturvetenskapens och den ekonomiska utvecklingens nödvändighet för att råda bot på världens fattigdom. Hos Leavis finns i grund och botten inte alls någon maskinstormarattityd utan i stället en insikt. Han formulerade den så här:

”Naturvetenskapens och teknikens framsteg innebär en mänsklig framtid med förändringar som kommer att bli så snabba och medföra prövningar och utmaningar så utan tidigare motsvarighet, beslut och möjliga icke-beslut så omvälvande till sina konsekvenser, så försåtliga att mänskligheten – så mycket står klart – kommer att behöva vara i full och intelligent besittning av hela sin mänsklighet (och ’besittning’ betyder här inte självsäkert ägande av något som tillhör oss som vår egendom, utan en grundläggande och levande avvaktan gentemot något som öppnar sig mot det okända och omätbara och som vi vet att vi själva tillhör).”

Leavis uttryckte sig snärjigt. Han kringgärdade sina satser med omsorgsfullt kvalificerande bisatser. Men hans poänger är lika giltiga nu som när han först uttalade dem för femtio år sedan. Förändringar kräver inte övergivande utan omtolkning, inte ett uppgivande av vår identitet utan en ny definition av dess innebörd. Den kultur vi tillhör och som vi har ärvt är inte en börda utan en tillgång, om vi förmår göra den till en sådan. Det ställer oss inför en utmaning, som handlar både om att minnas och om att omskapa. Vår förmåga att svara på denna utmaning kommer att avgöra värdet av vår civilisation. I denna process borde universitet fylla just den funktion som de nu förefaller vara på väg att avlägsna sig ifrån. ✿

Symboler för de två kulturerna.

FOTO: GÖRAN OLOFSSON/
GÖTEBORGS UNIVERSITET

FILM/PSYKIATRI

Glättad bild av sjukdom

I kända Hollywoodfilmer som *Farlig förbindelse* ges en felaktig, klichéfylld bild av människor som lider av psykisk sjukdom. Ett lysande undantag är dock filmen *Du gör mig galen!*. Det skriver **Erik W Larsson**.

MED EN DJUP SUCK öppnar den jourhavande kirurgen på Massachusetts General Hospital sitt skåp och drar fram en liten låda märkt "Ms. Smith". Han lyfter på locket och lägger ner en rostig fruktkniv på cirka 20 cm. Som vanligt kom Ms. Smith in på natten, med ambulans. Efter en våldsam brottningsmatch på akuten lyckades man till sist spänna fast henne vid en brits och ge henne en kraftig dos av det lugnande preparatet Midazolam. När kirurgen träffar Ms. Smith är hon helt nedsövd. För några år sedan började hon svälja små, vassa föremål, såsom glasskärvor och häftstift. Nu har hon gått över till knivar. Man vågar knappt gissa vad hon kommer att hitta på härnäst.

Ms. Smith är ett särskilt svårartat exempel på en patienttyp som på senare år blivit allt vanligare inom västerländsk sjuk-

vård; den unga kvinnan med emotionellt instabil personlighetsstörning, på svenska IPS. I USA kallas tillståndet ofta för borderline, men symtomen är samma överallt: känslomässig instabilitet, impulsivitet, självskadebeteende och självmordsbenägenhet. Patienterna missbrukar och tar sexuella risker. De är manipulativa och rädda för att bli övergivna. När jag efter operationen får träffa Ms. Smith tillsammans med psykiouren är hon ångerfull, gråtmild och hjälpsökande. Vårdpersonalen, som tidigare var "horror" och "kräk", är nu plötsligt änglar. Psykiouren lovar kirurgen att ta över patienten, men bara för natten. Terapi har ej haft någon effekt och alla farmakologiska försök har misslyckats. Prognosen är nattsvart.

Ingen vet varför antalet "borderline-

tjejer" ökar på västerländska sjukhus, men många teorier finns: ökningen beror på ändrade sociala beteendemönster, skilsmässor, övergrepp etcetera. Fenomenet har i alla fall kommit för att stanna, och denna insikt tycks sent omsider ha nått den breda allmänheten. I Sverige har borderline-epidemin skapat en egen subkultur, som kommit till uttryck i självbiografiska verk, till exempel Sofia Åkermans *Zebraftickan*. Författare och filmskapare har annars i många år spridit den grövsta sortens desinformation. Hollywood bär en stor del av skulden för de förutfattade meningar och missförstånd som omgärdar borderline.

FILMHISTORIENS KANSKE mest kända exempel på en borderline-personlighet är Glenn Closes rollfigur i *Farlig förbindelse* från 1987. Close spelar en framgångsrik affärskvinna som inleder en affär med en gift kollega, spelad av Michael Douglas. Efter en kort och intensiv romans får Douglas karaktär kalla fötter och försöker avbryta relationen. Hans älskarinna svarar med att förfölja och manipulera honom,

**Denna ursprungs-
version var dock
på tok för intres-
sant och
nyanserad för
filmbolagets test-
publik, som ville
ha en riktig hjälte
att heja på och en
vedervärdig skurk
att avsky.**

fejka ett självmordsförsök och ljuga om att hon är gravid. I en klassisk scen kokar den försmädd kvinnan älskarens tama kanin. Först var det tänkt att filmen skulle sluta med att Glenn Close tar livet av sig på ett sätt som får Michael Douglas att framstå som skyldig till hennes död. En sådan upplösning hade inte bara varit logisk ur ett psykiatriskt perspektiv, utan också tydliggjort den störda kvinnans dubbelroll som både offer och förövare. Denna ursprungs-version var dock på tok för intressant och nyanserad för filmbolagets testpublik, som ville ha en riktig hjälte att heja på och en vedervärdig skurk att avsky. Trots Clo- ses ivriga protester spelade man in ett nytt slut, där hennes rollfigur plötsligt dyker upp med en kniv när Douglas ligger i badet. *Farlig förbindelse* blev en kommersiell braksuccé, fastän huvudrollsinnehavarskans briljanta karaktärsstudie hade förvandlats till en Hollywoodkliché.

ETT DRYGT ÅRTIONDE senare, 1999, filmatiserade regissören James Mangold Susanna Kaysens självbiografiska roman *Stulna år*. Den begåvade författaren blev under sextio- talet inlagd på anstalt efter ett halvhjärtat självmordsförsök med tabletter och alkohol. Hon fick diagnosen borderline personlighetsstörning, och klassificerades dessutom som "promiskuös", efter att ha legat med en av sin fars bekanta. Kaysen, som än idag betraktar sig som psykiskt störd, spe- las i filmen av Winona Ryder. Borderline- skildringen i *Stulna år* är bristfällig, men inte på samma sätt som i *Farlig förbindelse*.

Den här gången är problemet att patien- ten framställs som alltför sympatisk och "normal". Docksöta Winona spelar en hjäl- tinna, vars situation biopubliken måste få att känna något slags sympati för. Krux- et är bara att verklighetens borderline-pa- tienter – med sitt manipulativa uppträdan- de, sina känsloutbrott och sitt frustrerande självskadebeteende – är bland de minst po- pulära patienterna inom hela sjukvården.

Från filmen *Farlig förbindelse*.

FOTO:MARY EVANS/IBL BILDBYRÅ

Mangold dränker därför Susanna Kaysens bittra berättelse i rikliga mängder honung och socker. Den störda unga kvinnan i hans film blir blott en förvirrad själ – ett offer för sin tids sociala konformism och repressiva syn på kvinnor och sex. *Stulna år* är en barn- vänlig och tillrättalagd fabel om en lite små- jobbig, bortskämd tonårstjej. Susanna Kay- sen kallade filmen "melodramatiskt dravel".

DEN RÅDANDE BRISTEN på trovärdiga por- trätt av störda kvinnor kan inte enbart skyl- las på en enfaldig biopublik; i bakgrunden döljer sig ett ideologiskt motiv. Anhängare av politiskt korrekta teorier om människo- själen som ett "oskrivet blad" ser med van- makt på hur kvinnliga psykiatriter envi- sas med stereotyp kvinnliga beteenden så- som hysteriska utbrott och självdestrukti- va gester, medan männen dominerar inom autism och psykopati. Nästan dagligen pu- bliceras nya vetenskapliga rön som leder psykologin och psykiatrin i en alltmer de- terministisk riktning. En studie från 2003 påvisade till exempel ett samband mellan borderline-symtom och variationer i östro- gennivåer hos unga kvinnor. Den nya biolo- gismen upplevs av många socialkonstruk- tivisterna som hotfull och begränsande, fast- än naturvetarna gärna går sociologerna till mötes: misshandel och vanvård ökar risken för psykiska störningar.

INOM POPULÄRKULTUREN visar sig författa- res och filmskapares misstro mot biologis- ka förklaringsmodeller i atypiska porträtt av störda kvinnor. Lisbeth Salander i Stieg Larssons *Millennium*-trilogi är ett prakt- exempel. Lisbeth är inte bara en genialisk hackare, matematiker och schackspelare, utan också en emotionellt instabil och sex- uellt utagerande piercing- och tatuering- entusiast. I själva verket är Lisbeth Salan- der förstås fullkomligt orealistisk. Alla som tillbringat mer än fem minuter bland hack- are, matematiker eller schackspelare torde ha hört dem klagat över bristen på kvinnor i

deras omgivning. Det fåtal kvinnor som ex- cellerar i sådana miljöer har alla vad psyko- logen Simon Baron-Cohen kallar för en *sys- tematiserande* kognitiv profil. Detta innebär att de hellre lägger ner årtal på att analy- sera matematiska system än fördjupar sig i känslomässiga relationer. Att en kvinna med denna profil skulle kasta bort tid på kroppsutsmyckning och sexuella experi- ment är fullkomligt osannolikt.

I HOLLYWOODS ÖKEN av larv och klichéer tornar den upp sig som en oas – David O. Russells *Du gör mig galen!* från 2012. Fil- men handlar om kärleksrelationen mellan Pat, en man med bipolärt syndrom, och Tif- fany, en ung kvinna med klara borderline- drag. Regissören Russell, som själv har ryk- te om sig att inte vara riktigt klok, inspire- rades att göra filmen efter att ha bevittnat sin egen sons kamp mot bipolär sjukdom och tvångssyndrom. *Du gör mig galen!* ger en ovanligt korrekt bild av mental sjukdom som ett reellt och ofta kroniskt tillstånd, vilket inte plötsligt kan botas i en rörande scen, ackompanjerad av stråkmusik.

Jennifer Lawrence, som välförtjänt fick en Oscar för sin roll som Tiffany, förmedlar väl den själsliga tomhetskänsla som förföl- jer den emotionellt instabila patienten och som ligger bakom hennes ständiga behov av att skapa dramatik omkring sig. När Tif- fanys make dör i en bilolycka hanterar hon sorgen genom att ligga med samtliga sina arbetskamrater. I sitt umgänge med Pat för- sitter hon inga tillfällen att manipulera el- ler ställa till scener, och verkar ständigt plå- gas av en rädsla för att bli övergiven. Detta till trots lyckas Lawrence skapa en rollfigur som väcker publikens sympati. Hennes re- lation med Pat (som är minst lika outhärd- lig) är rörande, en del skulle kanske rentav säga gullig. Egentligen kan vi bara vara tack- samma för att regissören Russell inte valde att gå hela vägen och låta Jennifer Lawrence skära sig själv i armarna. En sådan film skul- le ingen ha velat se. ✨

Den fascinerande och förvirrande Meyrink

Gustav Meyrinks roman *Golem* har länge betraktats som en klassiker, medan de mer ockulta delarna av författarskapet väckt förfäran. På senare år har emellertid Meyrink fått en renässans. Det skriver **Per Klingberg**.

DET VORE MÖJLIGT att inleda en artikel om den österrikiske författaren Gustav Meyrink (1868–1932) genom att teckna porträttet av en alltför länge förbisedd figur i det tidiga nittonhundratalets central-europeiska litteratur – författaren till *Golem* (1915), romanen som gav Franz Kafka inspiration till mardrömsscenerierna i *Processen* och vars drömartade karaktär gjorde djupt intryck på en ung Jorge Luis Borges, för att nu nämna några av dess namnkunniga beundrare. Man skulle då framhäva hur Meyrink, trots att han själv satsade helhjärtat på ett författarskap relativt sent i livet, tidigt umgicks med gräddan av Prags tyskspråkiga författare som Paul Leppin och Max Brod. Bilden av detta författarskap har under de senaste decennierna långsamt kommit att förändras och vidgas. Utanför den tyskspråkiga sfär där Meyrink verkade gällde han nämligen länge som författare till just *Golem* och inte så mycket mer – men på senare tid har allt fler upptäckt att författarskapet rymmer betydligt mer än så. Det vore så att säga porträttet av den höglitteräre, respektable författaren Gustav Meyrink, äntligen redo att inta en mer framskjuten position i den europeiska litteraturhistorien.

Ett annat sätt att inleda en artikel om Gustav Meyrink vore detta: 2010 exploderar och sjunker oljeplattformen Deep Water Horizon, stationerad i Mexikanska golfen. Den katastrofala händelsen innebar som bekant det största oavsiktliga oljeutsläppet i havet till dags dato. Det dröjer inte särskilt länge innan en märklig historia börjar cirkulera på internet; oljeläckan förutspåddes redan 1903 av den österrikiske ockultisten Gustav Meyrink! ”Spådomen” skedde i den relativt bortglömda novellen ”Petroleum, Petroleum”, där den misantropiske doktor Jessegrim spränger en oljeplattform i just Mexikanska golfen,

ett tilltag som orsakar en global ekologisk katastrof och snart nog hotar hela mänsklighetens överlevnad. Oljan täcker långsamt världshaven och allt regn upphör. Skrämmande nära ett verkligt händelseförlopp? Tja, den som lät sig skrämmas av detta blev kanske inte lugnare av att höra att Meyrink själv kallade sin novell en ”profetia för framtida läsare” när den 1913 trycktes om på nytt.

VAR MEYRINK DÅ bara en författare som råkat komma sanningen nära eller ägde han verkligen profetiska gåvor? Och innebar oljeutsläppet i så fall mänsklighetens snara undergång? Frågorna stöttes och blöttes på konspirationsteoretiska bloggar och man gjorde sitt bästa för att klargöra hur författarens bakgrund egentligen såg ut. Var han, som några ville göra gällande, en ”kabbalistisk bankir”? Teosof? Frimurare? Rosenkreuzare? Och faktum är att Meyrink kom i kontakt med samtliga dessa sällskap – åtminstone under korta tidsperioder. Under en livstid av intensivt sökande hann författaren stå i beröring med de flesta av Europas ockulta sällskap och experimentera med det mesta, från alkemi på kammaren till yogaövningar. Det vore porträttet av den esoteriske och excentriske författaren Meyrink, omgärdad av bisarra anekdoter och mytbildningar: mannen som enligt egen utsago vid tjugofyra års ålder just stod redo att skjuta sig för pannan när någon okänd välgörare sköt in en pampflett om livet efter döden genom kammardörren. Den unge mannen sänkte pistolen och började läsa – och gav så definitivt upp tanken på en tillvaro styrd av tillfälligheters nycker till förmån för en världsbild fylld av dolda korrespondenser och förborgade hemligheter.

Det vore porträttet av en ung bankir som genom sin dandyaktiga framtoning och sitt excentriska beteende chockerade

Prag – och som så småningom blev omöjlig i bankbranschen när han påstods ha använt ockulta medel för att gynna den egna verksamheten. Han blev tvungen att förvandla bisysslan novellskrivandet till ett heltidsyrke.

Det vore också porträttet av en författare med sina rötter i sensationslitteraturen, som alltid plågades av ekonomiska bekymmer och kravet på att leverera ytterligare en bestseller – och som i sina texter bekymmerslöst slängde sig från den ena exotiska tros läran till den andra, kanske ibland också sökte krydda dem genom effektsökande grepp som vette mot charlataneriet. Romanen *Der weisse Dominikaner* (1921) har, får läsaren veta, skrivits i trance, dikterad av romanens huvudperson – det är Meyrinks fasta förvissning att denna mystiska figur verkligen existerar. Kanske förklarar det också att Meyrink från första början tilldelades en lite undanskymd position i litteraturhistorien – vid läsningen av de senare romanerna beklagade Borges att de hade gått från mystiska skräckhistorier till att bli trosuttryck och slutligen rena predikningar. Det är nu inte en helt rättvis beskrivning i mitt tycke: Meyrinks tredje roman *Valborgsmässoafton* (1917), där ett krigstrött och dekadent Prag obevekligt marscherar mot det totala vansinnet, är exempelvis en minst lika otäck och mångtydig läsupplevelse som debutromanens klaustrofobiska skildringar av stadens judiska getto. Men omdömet är på många sätt typiskt för den relativt låga värdering av Meyrinks andra romaner som under lång tid varit gällande. Lika lätt som det har varit att inordna *Golem* i en högmodernistisk linje tycks det ha varit att avskrivna senare verk som effektsökande kitsch.

MEN DETTA TYCKS som sagt vara på väg att förändras. Det lilla brittiska bokförlaget Dedalus Books påbörjade på 1990-talet det ambitiösa projektet att översätta Meyrinks samlade prosa till engelska, något som fått ett entusiastiskt mottagande i tidningar som *The Guardian* och *The Times Literary Supplement*. Också för en svensk publik kan man tala om en liknande återintroduktion

Var han, som några ville göra gällande, en "kabbalistisk bankir"? Teosof? Frimurare? Rosenkreuzare?

av författarskapet – även här har Meyrink länge varit ytterst sparsamt representerad. Men sedan millennieskiftet har en rad böcker utkommit, om än till största delen i det tysta. De har nämligen utgivits på de små men kvalitetsmedvetna förlag som sällan kan räkna med någon större medieuppmärksamhet. Numera insomnade fantastiktidskriften *Minotauren*, driven genom Aleph Bokförlag, översatte Meyrinks suggestiva kortnoveller och publicerade artiklar om hans författarskap medan Vertigo Förlag lät trycka om *Golem* i en reviderad översättning.

Nu har glädjande nog Hastur Förlag givit ut Meyrinks andra roman, *Det gröna ansiktet* i översättning av Siri Stern. Här har Meyrink låtit ett krigshärjat Amsterdam ersätta Pragsceneriet. Trots att romanen skrevs 1916 utspelar den sig i efterdyningarna av det första världskriget, och de uthungrade flyktingströmmarna och getto-bildningarna är ett lika prominent inslag i berättelsen som de ständigt närvarande ockulta sällskapen. Kring romanens huvudperson, sökaren Fortunatus Hauberrisser, väver författaren ett stort och bisarrt persongalleri med tillhörande sidospår och förvecklingar. Den gemensamma nämnaren som håller samman berättelsens alla excentriska figurer är det mystiska, gröna ansikte som flera har skådat i sina drömmar eller skymtat i stadens gränder – vem är denna figur och vad vill han?

DET GRÖNA ANSIKTET är en fascinerande och lite förvirrande läsupplevelse. Romanen präglas av en stämning av obevekligt framryckande undergång – det förödande kriget må vara över, men det västerländska samhället tycks livsodugligt och ofruktbart. Kabareshowerna och jazzmusiken förmår inte helt dölja det tilltagande religiösa vansinne som börjar sprida sig i Amsterdams gränder. Att Hauberrisser får sitt avgörande möte med den andra världen i en butik fylld med krimskrams är en händelse som ser ut som en tanke, kanske också som en illustration av Meyrinks eget författarskap: vissa visioner föräras bara den som vågar sig bort från de respektabla litterära huvudstråken. ✿

Från filmen *Der Golem* (1920).
FOTO: MARY EVANS/IBL BILDBYRÅ

Sverige har pekats ut som ett av de länder som inte tar ansvar för sin tidigare slavhandel. **Ellinor Skagegård** rapporterar från Ghana.

GHANA

Även Sverige tog slavar

LÄNGS GATAN i Cape Coast ligger de små butiksskjulen tätt. Överallt väntar män, kvinnor och barn på kunder som aldrig kommer. Längs vägrenen balanserar försäljarna välfyllda korgar med vattenpåsar, chips, telefonkort och köttpajer på huvudet. Så fort det bildas en bilkö – vilket är ofta – omringar de bilarna och söker ögonkontakt. När de ser våra bleka ansikten genom bilfönstret ropar de: "Please buy something from me!"

Ghana har ofta pekats ut som Afrikas goda exempel, en demokrati med stor tillväxt, ökande turism och förhållandevis låg korruption. Men många lever fortfarande på mindre än en dollar om dagen och det råder stora brister inom exempelvis infrastruktur och avfallshantering. För att komma till rätta med denna typ av problem har IMF försökt få Ghana att öka sina skatteintäkter som idag bara står för ungefär 16 procent av landets BNP.

Idag försöker staten marknadsföra Ghana som turistmål och har framför allt riktat sig till svarta amerikaner. Dessa turister ser vi inte särskilt mycket av på de långa, vita stränderna. Men till Ghana kommer folk inte bara för att sola och bada, utan också för att ta del av landets mörka historia. På de kantiga svarta klipporna, längst bort på stranden, tornar ett vitt fort upp sig. Vi beskådar en kvarleva från Sveriges roll som kolonisatör och slavhandlare.

Året var 1650 och Svenska Afrikakompaniet med Louis De Geer i spetsen kom överens med kungariket Fetu om att få bygga ett svenskt handelsfort i Cape Coast, som då hette Cabo Corso. Man döpte det till Carolusborg, efter den svenske kungen Karl X Gustav. Från 1650 till 1663 handlade man med elfenben, guld och slavar. I Carl Grimbergs *Svenska folkets underbara öden* från tidigt 1900-tal kan man läsa:

"Att kompaniet verkligen bedrev slavhandel ser man av en ämbetsskrivelse från Göteborg, vari det heter, att ett av dess fartyg återkommit från sin långa resa, och att kaptenen i Guinea köpt 150 svarta samt en

stor mängd elefantbetar. En del negrer hade emellertid dött på överresan till Amerika, men för de överlevande hade han tillhandlat sig socker i Västindien."

I åtta år användes fortet som handelsstation och man utvecklade ytterligare stationer längs kusten. Svenskarna var dock inga mästare på att kontrollera sina kolonier, och fick efter bara några år se sig besegrade av danskar, nederländare och briter. Under Storbritanniens flagga byggdes Carolusborg om och blev det nya starka slavfästet Cape Coast castle.

ATT SVERIGE HAR utövat slavhandel är inget nytt, men är ändå något som det inte talats alltför högt om. Nyligen kom dock två studier som visar att Sverige var lika intresserat av att delta i slavhandeln som de andra kolonisationsrerna, om än inte lika framgångsrikt. Fredrik Thomasson, forskare vid Uppsala universitet, har i sin avhandling *32 piskrapp vid Quatre Piquets* undersökt domstolsprotokollen från en annan av Sveriges kolonier (Saint Barthélemy) och konstaterar att "debatten kring den svenska inblandningen i den transatlantiska slavhandeln är symptomatisk. Många teorier, ständiga upprepningar av gamla fakta men ingen ny forskning." Dessa brister har av vissa setts som ett tecken på ett kollektivt förnekande av den svenska slavhandeln. Gunlög Fur, professor i historia vid Linnéuniversitetet, har undersökt hur svenska akademiker behandlat frågorna om Sveriges kolonialism. Hon skriver i antologin *Scandinavian Colonialism and the Rise of Modernity* att Sveriges inblandning i Cabo Corso viftats bort som betydelselös och att man i efterkrigstidens historieskrivning målat upp Sverige som moraliskt överlägset andra kolonisatörer. Enligt Thomassons forskning behandlade dock inte Sverige sina slavar bättre än någon annan.

I december 2013 gick organisationen Caribbean Community Reparations Commission ut med namnen på åtta länder

som de tycker måste ta itu med arvet från den transatlantiska slavhandeln. Dessa åtta länder är Storbritannien, Nederländerna, Frankrike, Spanien, Portugal, Danmark, Norge och – Sverige.

Under tidigt 1990-tal lät Ghanas regering restaurera Cape Coast castle och i dag kan man besöka ett av de fästena som bidrog till att sända över minst 12 miljoner slavar från Afrika till Sydamerika, Karibien och Nordamerika.

VÅR GUIDE HETER Kodjo och är utexaminerad student från Accras universitet. Vi följer honom över borggården som badar i solen, en kontrast mot de mörka hålorna under oss. Där finns inget ljus så när som på en smal stråle som sipprar igenom en springa. På en yta som jag uppfattar som runt fem gånger tio meter trängdes hundratals manliga slavar i upp till tre månader, bland avföring, urin, uppkastningar och ruttnande kroppar. Ungefär hälften av dem som kom till Cape Coast castle nådde aldrig fram till Amerika. Antingen dog de i hålorna eller under den långa resan till havs. Under fortet går en tunnel där fångarna fick vandra ut mot stranden mot de väntande slavskeppen. När den brittiska slavhandeln förbjöds satte man symboliskt upp en vägg för tunneln, men det går fortfarande att titta ner genom gluggar i muren. Dörren som leder ut på stranden finns kvar och ovanför sitter en skylt: "the door of no return". Gick man genom den dörren återvände man aldrig.

Vi vandrar ut genom dörren. När vi vänder oss om ser vi att det på denna sida av dörren sitter en annan skylt: "The door of return". Idag vill man bjuda in människor med afrikansk bakgrund att återvända, lära känna sin historia men samtidigt finna försoning.

Cape Coast castle finns på Unescos världsarvslista. Tillsammans med fortet i bland annat Elmina och Christiansborg hör det till Ghanas viktigaste och mest välbesökta turistmål. ✨

Marika Formgren
är journalist
och krönikör.

Grön attack mot småskalighet

Är man auktoritär om man försvarar ”den lilla världen”? Vi som tror att familjen och civilsamhällets andra små gemenskaper är nödvändiga för att fostra civiliserade människor med förmåga att känna samhörighet – är vi obsoleta högerspöken vars idéer hotar demokratin?

Frågorna väcktes när jag för en tid sedan deltog vid Stiftelsen Barometerns seminarium *Demokratins utmaningar* i Kalmar. Statsvetaren Carl Johan Ljungberg talade då om ”den lilla världen”. Konservativa tänkare som Edmund Burke och anknytningsteoretiker som John Bowlby har hävdade att människan måste få börja sin utveckling i en liten, trygg värld för att senare kunna hantera större sammanhang. Men med moderniteten har den lilla världen trängts undan allt mer, och anklagats för att vara osund och hämmande.

Sverige är sannolikt ett av de länder där den lilla världen har kvävts mest. Här har socialdemokrater i Alva Myrdals anda velat flytta barnuppfostran från familjen till staten, medan liberaler har velat befria individen från frihetsinskränkande familjeband. Så fick vi det som Lars Trägårdh och Henrik Berggren kallar ”statsindividualism”: en välfärdsstat där ingen är beroende av en annan människa men alla är beroende av staten. Enligt *World Values Survey* har svenskarna också mer sekulära och självförverkligande värderingar än något annat folk.

Men om det var socialdemokraters och liberalers idéer som ledde till dagens statsindividualism, menar jag att det nu är Miljöpartiet som leder kampen mot den lilla världen. Enligt Miljöpartiet behöver vi mer genuspedagogik och normkritik för att befria oss från förtryckande och hämmande normer och konventioner. Ett grönt parti borde präglas av en bevarandetanke, men när det gäller den lilla världen tycks Miljöpartiet tvärtom förkasta alla rötter och drömma om en sextonfilig motorväg.

I Kalmar berörde statsvetaren Magnus Hagevi dessa frågor. Han talade om hur den politiska höger/vänsterskalan är på väg att ersättas av en skala präglad av liberalitet/auktoritet, med Miljöpartiet respektive Sverigedemokraterna som ytterlighetsexempel.

En del av Miljöpartiets identitet är alltså normkritiken mot familjen och andra inslag i den lilla världen som uppfattas hämma och förtrycka individen.

Visst kan den lilla världen vara förtryckande. Hedersvåld är ett exempel på när den lilla världen blir ett fängelse i stället för en trygg utgångspunkt för mänsklig utveckling.

Men de flesta familjer sysslar inte med hedersvåld. Att förkasta familjen som institution för att några familjer är gravt dysfunktionella kan få allvarliga konsekvenser för psykisk hälsa och civilisatorisk utveckling.

Vi som försvarar den lilla världen riskerar dock att avfärdas som högerspöken som hotar demokratin. Det måste vi väl vara, enligt medielogiken att Miljöpartiet är Sverigedemokraternas motpol och därför har rätt i allt? Troligen är det rädslan för anklagelser om att ”stå SD nära” som har fått Kristdemokraterna att sluta kritisera genuspedagogik och familjefientlighet.

Själv tycker jag att det är orwellskt att kalla den lilla världen för auktoritär. För vad är lättast att frigöra sig ifrån? Jag kan säga upp bekantskapen med min familj men jag kan inte göra slut med staten. Att flytta ytterligare makt från den lilla världen till staten borde därför vara det auktoritära alternativet. ✨

I korthet

Relationer utan djup

Romantiska relationer är centrala för den moderna västerländska kulturen. Medierna gör propaganda för sexlivets hälsobringande effekter och relationsterapi har blivit ett viktigt inslag i dagstidningarna. Det liknar en kärlekskult där internets datingsidor fungerar som ett heligt rum för självförverkligande.

När det romantiska kärleksidealet uppstod under 1100-talet var det också ett slags kult men inom ramen för en betydligt djupare filosofisk och religiös världsbild. Då handlade det inte i första hand om relationer mellan människor utan om kärleksrelationen som en symbol för den mänskliga själens längtan efter Gud.

Vid den här tiden hade Europa återhämtat sig efter den antika civilisationens fall, de första universiteten såg dagens ljus. Den antika litteraturen och den kristna teologin kunde mötas på nytt. En ny bild av Kristus som brudgum åt den individuella själen växte fram. Kvinnliga mystiker tolkade detta som en kärleksrelation mellan den enskilda nunnan och Jesus, och skrev erotiskt laddad kärlekspoesi till sin gudomlige älskare. Samtidigt skrev trubadurerna om riddarens kärlek till den ouppnåeliga, gifta hovdamen. Madonnabilden fick sin religiösa fulländning i Mariakulten och med idén om Marias obefläckade avlelse. Det var en kristen variant av den antika myten om Eros och Psyche, som fick sitt vackraste uttryck i Dantes Beatrice.

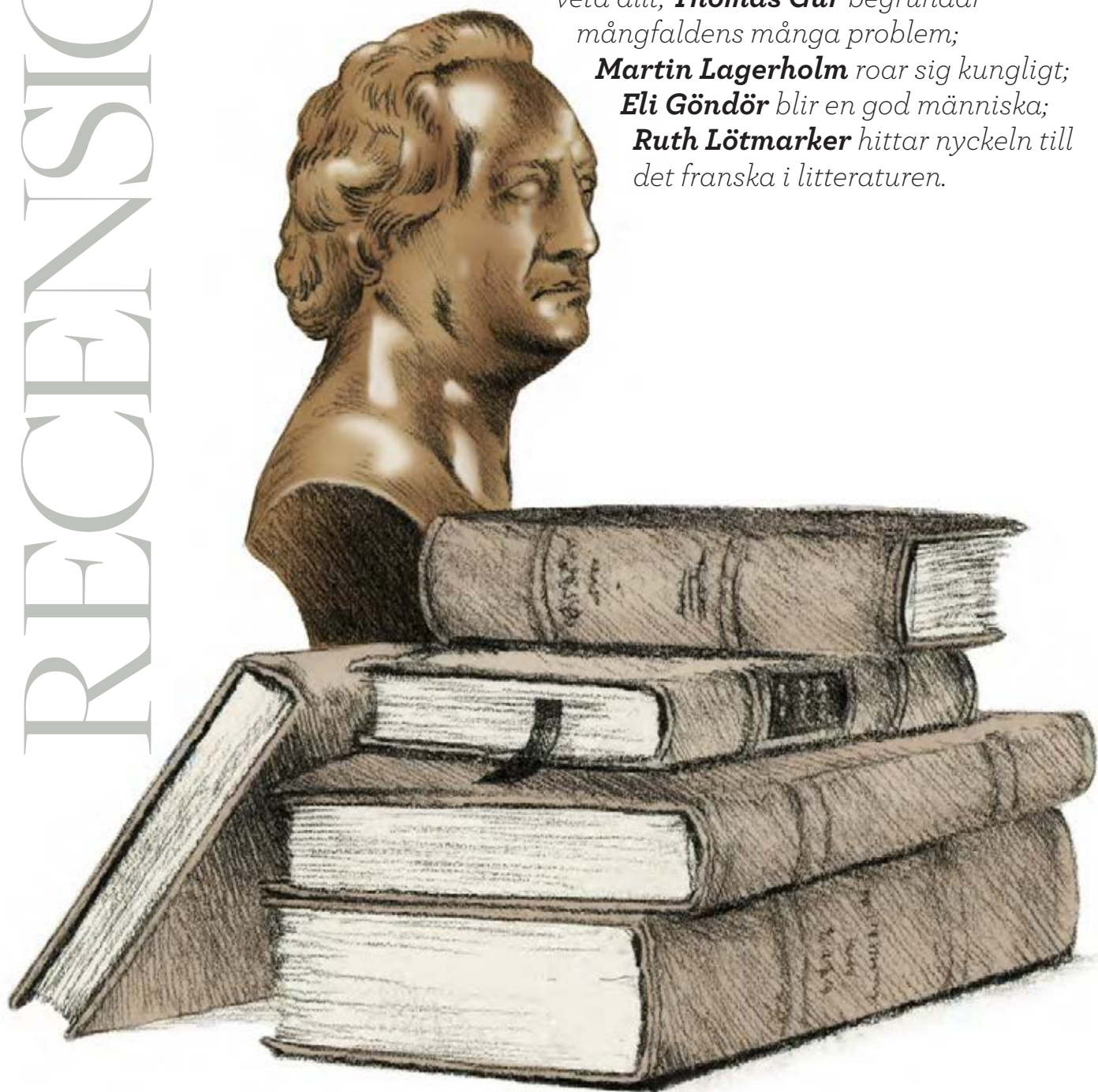
Idag förklaras det medeltida kärleksidealet ofta med kyrkans rädsla för kvinnor och sexualitet, trots att kvinnan var huvudpersonen i det medeltida kärleksdramat och språket uttalat erotiskt. Det var naturligtvis inte fråga om någon sexuell frigörelse eller hyllande av sexualiteten. Den antika erosfilosofin hyllade den andliga vänskapen mellan män medan lust och förälskelse sågs som en karaktärsbrist, en kvinnlig svaghet som måste hållas tillbaka med manlig självbehärskning. Det fanns heller inte något etiskt ideal som byggde på kärlek som en osjälvisk handling eller omsorg om någon utanför den egna sociala kretsen innan kristendomen fick inflytande i det romerska samhället. Först när den antika poesin återupptäcktes och tolkades i ett kristet sammanhang föddes idén om att den sinnliga lusten kunde utvecklas till andlig kärlek mellan män och kvinnor.

Att den mänskliga kärleken idag ses som en magisk kraft som genom sex leder till självförverkligande är en konsekvens av att det kosmiska sammanhanget har fallit bort.

Sara Cederberg

Detta nummers recensioner:

Håkan Arvidsson månar om samhällets överblivna och utstötta; **Lennart Berntson** ser bara dåliga och riktigt dåliga alternativ i förhandlingarna om Irans kärnenergi-program; **Carl Cederström** lär sig att tjuvkoppla inspirationsmotorn; **Mark Brolin** firar en vacker vänskap över partigränserna; **Bjørn Lomborg** talar för lagom mycket minskade koldioxidutsläpp; **Carl Rudbeck** granskar hoten mot och styrkorna hos demokratin; **Håkan Tribell** gläder sig åt att veta allt; **Thomas Gür** begrundar mångfaldens många problem; **Martin Lagerholm** roar sig kungligt; **Eli Göndör** blir en god människa; **Ruth Lötmarker** hittar nyckeln till det franska i litteraturen.

Under hård press: Dustin Hoffman som Willy Loman i Volker Schlöndorffs filmatisering av *En handelsresandes död*.

FOTO: MARY EVANS/IBL BILDBYRÅ

En klass i strykclass

Medelklassen tappar idag mark och fotfäste i ett Amerika där den amerikanska drömmen inte längre framstår som realistisk. Håkan Arvidsson anar allvarliga faror med att aningslöst idealisera den ultrarika överklassens lyxliv.

SOCIOLOGI/POLITIK

De senaste månaderna har jag läst fyra böcker som diskuterar den amerikanska krisen och som alla i något varierande grad gör det utifrån ett brett sociologiskt, politiskt och ekono-

miskt perspektiv. De faller alla inom den radikala liberalismens huvudfära, och de utgår på ett eller annat sätt i de senaste decenniernas politiska och ekonomiska situation i USA, som nu har förvärrats av den betungande finanskrisen och det kostsamma kriget mot terrorismen.

Men diskussionen förs inte utifrån

en snävt teknisk-ekonomisk vinkel, utan istället ur ett socialt och klassmässigt perspektiv med fokus främst den amerikanska medelklassens ställning och utveckling. Det gör dem mer intressanta än mediernas dagspolitiska rapportering om arbetslöshet, räntepolitik och skattesänkningar. De problem som böckerna

>>

De ultrarika seglar ifrån resten av samhället: Leonardo DiCaprio som Jordan Belfort i Martin Scorseses *The Wolf of Wall Street*.

FOTO: MARY CYBULSKI/AP/TT NYHETSBYRÅN

"I denna ödeskomedi är småborgerlighetens roll att malas till stoft av de tyngre och starkare klasser som omger den. Historien måste och kommer att utplåna detta parasitära och överflödiga skikt."

behandlar gäller frågor om vad medelklassen är, vad den kan uträtta, vilken roll den har idag och vilken den kan och bör spela i framtiden. Det gör diskussionen spännande, inte minst för den europeiska publik, som på hemmaplan upplever samma eller snarlika problem.

Medelklassen, eller mellanskikten som de stundtals kallas i den politisk-teoretiska diskussionen, är ett socialt skikt med flytande gränser och svårdefinierad kärna. I både socialistisk och konservativ idédebatt har medelklassen värderats lågt, speciellt i Europa. Här har medelklassen huvudsakligen setts som en restprodukt,

en social grupp som inte entydigt har kunnat hänföras till någon av det moderna samhällets dominerande krafter – kapital och arbete – eller deras sociala kategorier bourgeoisie och proletariat. Medelklassen är det som blir över när man sållat agnarna från vetet.

Den utgörs av den brokiga samling som inte kan hänföras till arbetarklassen på grund av alltför god ekonomisk ställning eller social status. Den kan heller inte stämplas som borgerlig eller kapitalistisk eftersom den vanligtvis inte äger några produktionsmedel och inte har ett tillräckligt social anseende. Medelklassen är på sätt och vis ett skikt av överblivna eller

utstötta. En grupp som bara kan kategoriseras genom sin vaga ideologiska profil, sin oklara sociala status, sin ständiga politiska vacklan och sin varierade ekonomiska ställning.

I skuggan av det socialistiska perspektiv som i olika former har dominerat Väst-europas intellektuella debatt sedan modernitetens genombrott, har medelklassen eller småborgerligheten setts som en klass på efterkälken. Ett skikt som har blivit avhängt i den snabba utveckling som har följt efter den fria marknadens seger över den absolutistiska statens merkantilism. Den har inte förmått ta steget från den enkla, av lokala behov styrda produktionen av bruksvaror eller traditionellt välkända tjänster till den storskaliga produktionen av bytesvaror för en världsmarknad av anonyma konsumenter.

Småborgerlighetens framtid är på grund av detta vankelmod osäker och dysker. Det gör medelklassen ointressant, närmast försumbar i ett större världshistoriskt perspektiv. Medelklassens öde är att klämmas till döds mellan det obehagligt framstormande storborgerliga kapitalet och den av historien till seger utkorade arbetarklassen. Marxismens sociala och politiska berättelse följer i detta avseende samma schema som ett grekiskt ödesdrama. Slutet är fastställt redan i öppningsscenens förutsättningar. Ingenting kan ändras av människors vilja eller handling.

I denna ödeskomedi är småborgerlighetens roll att malas till stoft av de tyngre och starkare klasser som omger den. Historien måste och kommer att utplåna detta parasitära och överflödiga skikt som finner sin utkomst på områden som det stora kapitalet ännu inte har upptäckt och ockuperat. Småborgerlighetens klassmedvetande är enligt detta synsätt en perspektivlös egoism, dess födkrok den direkta och skamlösa utsugning, då den utgör det första ledet i utsugning av det arbetande folket. Småborgerskapets ideologi är en nostalgisk dröm om en förlorad pastoral idyll – en idyll som aldrig har existerat.

Det ideologiska klimatet liksom den ideologiska debatten har sett och ser fortfarande mycket annorlunda ut på andra sidan Atlanten. Där har marxismens ideologiska perspektiv aldrig fått samma genomslag som i Europa. I den "amerikanska drömmen" spelar medelklassen en central roll. Den har tillmätts ett högt politiskt värde och setts som en samhällsbärande snarare än som en parasitär klass. I amerikansk politisk debatt har arbetarklassen däremot aldrig intagit samma tunga och upphöjda position som den har haft i Europa. Kommunismen, socialismen eller socialdemokratien har aldrig lyckats locka mas-

sorna. Socialistiska partier har snarare lyst med sin frånvaro än med sin närvaro. Amerikansk politik har sedan inbördeskriget dominerats av två varandra tämligen närstående partimaskiner, någon tredje kraft har aldrig fått möjlighet att formulera ett alternativ. Naturligtvis finns det skillnader och skarpa konflikter i amerikansk politik, men det har vanligtvis handlat om andra frågor än ekonomisk och social jämlikhet, allmän välfärd och kollektiva trygghetssystem. Amerika har i dessa avseenden varit långt mer privatkapitalistiskt orienterat, och dess politiska och ekonomiska moral har kunnat sammanfattas i ordstävets "en var sin egen lyckas smed".

Förmodligen hänger denna skillnad mellan Europa och Amerika samman med att den amerikanska republiken skapades som ett alternativ och en motsats till Europas auktoritära, feodala eller absolutistiska stater. Det brukar sägas att den amerikanska författningen skrevs av "eleven men and one ghost". Spöket var bilden av det Europa kolonisterna hade lämnat på grund av religiös förföljelse och fastlåsta hierarkier. Det nya samhället skulle vara fritt i den meningen att alla skulle kunna skapa sin egen lycka genom hårt arbete och moralisk disciplin. Ingen överhet eller stat skulle tillåtas begränsa den enskildes frihet så länge den inte inskränkte andras frihet. Den sociala gemenskapen skulle byggas på individuella val och prestationer, inte på yttre tvång. Därför har inga gemensamma välfärdsystem av större omfattning kunnat skapas i USA. De har setts som en statlig inskränkning av den individuella friheten och möjligheten att på egen hand bana sin livsväg.

Naturligtvis har denna starka betoning av friheten skapat stora ekonomiska klyftor i det amerikanska samhället. *Friheten* är ett av politikens tunga värden, därom råder inget tvivel, men detsamma gäller också *likheten*. På sätt och vis är dessa ideal varandras motvikt, två oförenliga värden, som aldrig fullt ut kan realiseras i en harmonisk balans. Friheten ger den styrke, den talangfulle och den hänsynslöse möjligheten att förverkliga sina drömmar, samtidigt som den undergräver den svages skydd och rätt. Jämlikheten har motsatt effekt: den begränsar eller förkväver den enskildes suveränitet och möjlighet att fritt utveckla sin talang eller att fritt skapa sin egen trygghets materiella grundval.

Enligt Marx och den socialistiska doktrinen skulle samhällsutvecklingen renodlas därhän att det moderna samhället klövs i två varandra motstående klasser: en liten och ständigt krympande storborgerlig elit som omfattar någon eller möjligen några procent av befolkningen,

och en numerärt överväldigande arbetarklass. I denna situation skulle exploateringen nå en paradoxal och outhärdlig omfattning. Kapitalismens inre logik skulle driva kapitalägarna att maximera sina vinster till nivåer där arbetskraften utarmades och pressades till ett liv under existensminimum. Därigenom skulle det kapitalistiska samhället bringas till självdestruktion, genom att de produktivkrafter det en gång frigjort blir låsta av de produktionsförhållanden samma kapitalism skapar. Denna inläsning kan enligt den socialistiska profetian bara brytas genom en våldsam social och politisk revolution.

Denna förutsägelse har dock inte be-sannats. Småborgerligheten eller medelklassen har inte utplånats och arbetarklassen har inte vuxit till den överväldigande

"Den amerikanska medelklassen, den stora tysta majoriteten, har inte haft behov av en solidarisk välfärdsstat av europeisk typ. Den har kunnat bygga sin välfärd och trygghet med egna händer och eget arbete."

de del av befolkningen som profetian förutspår. Tvärtom har motsatsen inträffat. Det är visserligen sant att småproduktionen har trängts och fortsatt trängs undan av större och starkare företag. Men medelklassen har oavslutligt vuxit. Den klassiska småborgerligheten bestående av hantverkare och små köpmän har måhända tunnats ut, men samtidigt har medelklassen fyllts på av nya skaror av tjänstemän av alla de slag. Med produktionsapparatens väldiga tillväxt följer en lika våldsam växt av samhällets administrativa apparat. Det tycks vara en naturlag att en växande produktionsapparat kräver en lika snabbt växande administration av byråkrater och teknokrater, och att den samtidigt kraftigt reducerar den traditionella arbetarklassens numerär och därmed också försvagar dess politiska inflytande.

Den moderna samhällsutvecklingen tycks kräva ständigt nya härskaror av alltmer specialiserade tjänstemän. Det är själva den oavbrutet uppskrivade produktionen som skapar behovet av detta nya mellanskikt av administratörer. De må sedan vara ingenjörer eller ekonomer, läkare eller sjuksköterskor, lärare eller poliser eller lokalvårdare. I en långsökt härledning kan de alla ses som en kugge i den utvecklade kapitalismens väldiga maskineri, men det gör dem likväl varken till arbetare eller till borgerskap, utan just till medelklass, ett socialt skikt mellan dessa, det bortvittrade industrisamhällets alltmer konturlösa huvudklasser. Idag råder som en konsekvens av denna utveckling en in-

tensiv strid inom fackföreningsrörelsens olika fraktioner om var olika yrkeskategorier skall ha sin fackliga hemvist. På fabriker som en gång i tiden sysselsatte tusentals arbetare sköts idag produktionen av en handfull arbetare vars uppgift är att på dataskärmar övervaka maskinernas arbetsgång. De är färre, inte fler, än de tjänstemän som arbetar på företagens faktureringsavdelningar.

Parallellt med denna utveckling har de offentliga sektorerna vuxit i än mer uppskruvat tempo. Statligt, kommunalt eller regionalt anställda har blivit allt fler i samma takt som dessa instanser tillväxt sig växande makt över samhällsutvecklingen, vanligen på bekostnad av marknadens inflytande. Om det finns någon tendens i de moderna samhällen som brutit fram se-

dan 1600-talet, så är det denna oavslutliga och till synes obevekliga tillväxt av den statliga eller allmänna makten. Ett tydligt exempel på denna utveckling är att det allmänna idag är den största arbetsgivaren i de flesta moderna samhällen och att i vårt eget land det nu är rätt länge sedan Kommunalarbetareförbundet passerade Metallarbetareförbundet i medlemsantal. Det innebär en icke oväsentlig maktförskjutning inom hela det politiska fältets centrala förutsättningar.

Denna utveckling av mellanskikten är dobestridlig, och även om fackföreningarna talar om dem som "*den nya arbetarklassen*" föredrar huvudparten av dessa grupper att betrakta sig själva som medelklass. Det framgår tydligt i den amerikanska debatten kring denna utveckling i alla dess tangenter, som också är betydligt livligare än den europeiska, och det har den enligt mitt förmenande alltid varit. Den amerikanska samhällsvetenskapen har genomgående varit mer präglad av Tocqueville och Weber än av Marx, och det gäller även dess radikala flygel. Det räcker med att nämna några portalgestalter, som C. Wright Mills, Barrington Moore, Theda Skocpol eller Richard Sennett för att få det bekräftat.

Den larmsignal som ljuder i alla de nyss lästa böckerna, om än i olika tonart och ljudnivå, har utlösts av en snabbt växande spricka i den amerikanska klassstrukturen, en spricka som enligt författarna hotar att slita det amerikanska samhället i stycken och ödelägga den amerikanska dröm som

>>

”Underklassen har nästan aldrig organisation, kunskap eller bildning nog att artikulera en vision om ett annat samhälle med en annan fördelning av de samlade resurserna. Det har däremot medelklassen.”

alltsedan frontiertiden har varit en central drivkraft i samhällslivet.

Den stora amerikanska drömmen har varit att nationen ger utrymme för människor att genom hårt arbete skapa sig om inte en svindlande förmögenhet, så dock en solid trygghet. Denna dröm har varit möjlig att sälja därför att den stora medelklassen – till vilken man i Amerika räknar

även skikt som i Europa ses som arbetar-klass – faktiskt har förmått att göra drömmen till verklighet. Under efterkrigstidens första decennier var inkomstfördelningen sådan att de flesta amerikaner med framåtanda, flit och sparsamhet kunde skaffa sig ett bra och bekvämt hus, hålla sig med hemmafru och bil, i vissa fall till och med två bilar. Naturligtvis fanns och finns det medborgare som inte har klarat eller klarar att uppnå drömmen, men de har aldrig varit i majoritet och man har därför kunnat se deras elände som ett resultat av lättja eller dryckenskap. I stora drag har verkligheten tyckts bekräfta drömmen. Tillräckligt många arbeten var under decennierna efter kriget tillräckligt välvärdade för att skapa det välstånd som den amerikanska drömmen idealiserade.

Medelklassen, den stora tysta majoriteten, har, sett ur detta perspektiv, inte haft behov av en solidarisk välfärdsstat av europeisk typ. Den har kunnat bygga sin välfärd och trygghet med egna händer och eget arbete.

Givetvis fanns det också under de gyllene decennierna efter världskriget markanta skillnader mellan de mycket rika, de som ägde produktionsmedel och samlade miljoner eller miljarder på hög, och vanliga löntagare och näringsidkare, men det rädde ändå något slags balans mellan överklassens och medelklassens inkomster. Skillnaderna var aldrig större än att de mycket rika kunde stå som exempel för att Amerika belönade och premierade hårt arbete och begåvning. Det amerikanska samhället hängde samman och alla hade chansen att klättra några pinnhål på statusstegen, om än inte till dess högsta topp.

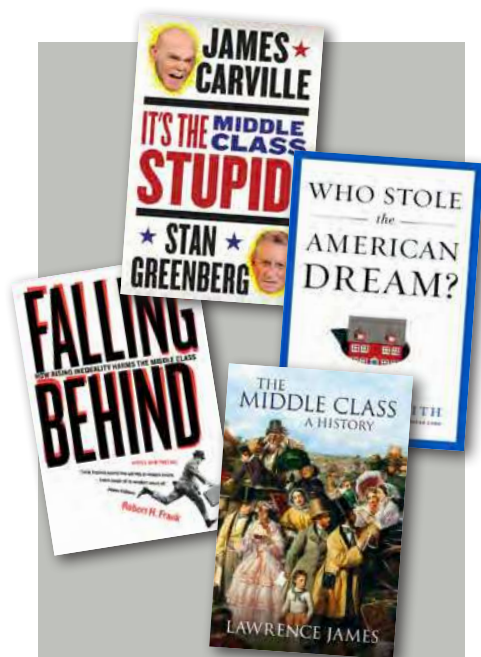
Idag ser det inte längre ut så, om man får tro de böcker jag har tagit del av. Även om de till sin karaktär, betoning och slutsatser skiljer sig åt, diskuterar de alla ett problem som inte ens har identifierats i europeisk debatt. Boken *The Middle Class: A History* av Lawrence James är kanske den minst spetsiga av de böcker jag diskuterar. Den är väsentligen en rätt allmän akademisk avhandling som söker medelklassens historiska rötter och har i mindre grad än de övriga ett politiskt budskap. Dess motsats är framför allt *It's The Middle Class, Stupid!* av James Carville och Stan Greenberg, som närmast framstår som en propagandistisk argumentsamling för en radikal liberalism vars udd är riktad mot den kon-

servativa delen av det republikanska partiet. Det gör den en smula ytlig, tunn och taktiskt orienterad i sitt resonering om dagens amerikanska problem. De två mest intressanta och inträngande framställningarna är Robert Franks *Falling Behind* och Hedrick Smiths *Who Stole the American Dream?* Men de problem och hotande scenarier som diskuteras är i alla böckerna desamma. Det handlar om hur det amerikanska samhället snabbt håller på att klyvas genom den klyfta som under de två senaste decennierna har tillåtit uppstå mellan den stora medelklassen och den superrika överklassen – en klyfta som alltmer framstår som ett Ginnungagap i Amerikas sociala system.

Den samhällspakt som höll samman Efterkrigsamerika håller på att upplösas genom en växande girighet bland de superrika. De tar ogenerat en växande del av den gemensamma kakan, samtidigt som de har makt att förneka medelklassen det liv som den tidigare har kunnat skapa sig. Alla fyra böcker utsänder samma tydliga varningssignal och underbygger den med tung och träffande statistik. Sålunda var företagets andel av nationalinkomsten år 2007, alltså året före börskraschen, den högsta sedan 1943. Löneandelen sjönk samma år till den lägsta sedan 1929. Gapande klyftor i inkomstfördelningen karaktäriserar enligt dessa böcker dagens amerikanska ekonomi. Medan medelklassens intäkter har stagnerat, har de ultrarika (dvs. 0,01 procent av befolkningen) gjort ett språng från en årlig inkomst på 4 miljoner dollar 1979 till närmare 25 miljoner 2006 – en ökning med 600 procent per familj. Och så vidare.

Det är alltid svårt att värdera statistik, i synnerhet statistik som är utvald för att illustrera en tes, men det är likväl svårt att värja sig mot den kompakta argumentationen i alla dessa böcker. Amerika har förvisso genom en stor del av sin historia varit rikedomens och de rikas paradiset: Ett hägn där de stenrika inte har förföljts av hårda skatter utan lämnats i fred att berika sig efter förmåga. Men detta Amerika har i än högre grad varit medelklassens förlovade land, där de klassiska puritanska dygderna har belönats väl. Det har varit den amerikanska modellens styrka, grunden till dess enastående framgång och orsaken till västvärldens seger i det kalla kriget.

Idag finansieras välståndet, såväl i Amerika som i Europa, med lånade pengar. Skräcken för att höja skatterna i samhällen där lönerna ständigt krymper har tvingat den rika värld vi lever i att i svindlande takt öka sin skuldsättning till astronomiska belopp. Snedvridningen i inkomstfördelningen och medelklassens fortskridande utarmning hotar våra samhällens ekonomiska stabilitet, riskerar att urholka de

IT'S THE MIDDLE CLASS, STUPID!

JAMES CARVILLE & STAN GREENBERG
Blue Rider Press 2012

WHO STOLE THE AMERICAN DREAM?

Hedrick Smith
Random House 2012

**FALLING BEHIND
HOW RISING INEQUALITY HARMS THE MIDDLE CLASS**

ROBERT FRANK
University of California Press
2007

**THE MIDDLE CLASS
A HISTORY**

LAWRENCE JAMES
Little, Brown 2006

enskilda människornas drömmar och lägga deras värld öde. Det har skett tidigare och det kan ske igen. Dagens politiker och opinionsbildare borde betänka att medelklassen både kan vara en samhällsbärande klass och en samhällsostörtande klass. De revolutioner vi har upplevt i vår historia har inte varit resultatet av en utarmad underklass vrede. De har sprungit ur en missnöjd medelklass raseri. Underklassen har nästan aldrig organisation, kunskap eller bildning nog att artikulera en vision om ett annat samhälle med en annan fördelning av de samlade resurserna. Det har därmed mot medelklassen. Samma medelklass har vanligen ett vidsträckt tålamod och en förvånansvärd lojalitet, men inget av dessa karaktärsdrag är oförgämligt.

Den västliga världen står idag inför enorma utmaningar. Den eufori och lättnad som utlöstes av segern i det kalla kriget har på bara några årtionden förbytts i sin motsats. Västvärldens tidigare så solida ekonomi ligger numera i spillror och våra stater står idag med tiggarskåpan framför Kinas port, ett Kina som är en paradoxal och motbjudande förening av auktoritär statskommunism och djungelkapitalism. Det är i mina ögon en illavarslande situation. Ännu är vi kanske överlägsna det nya Kina såväl ekonomiskt som militärt, men det kommer vi inte att förbli om vi inte ser till att vårda den medelklass som har hållit samman och burit upp våra samhällen under den väldiga modernisering som har skapat vårt välstånd och vår välfärd.

De böcker jag läst denna vinter har fått mig att klarare se sammanhanget mellan den inre ekonomiska krisen i Amerikas och Europas ekonomier och den yttre krisen av geopolitisk och militär karaktär. Det har skakat mig och fått mig att misstänka att västvärldens välpolerade självbild i grunden är falsk. Vi är inte världens självklara centrum, vi kan inte lösa ens planetens mest överhängande problem. Våra normer och ideal må synas oss självklara men är blott tomma ord i andra länder och kulturer. Vi har en vriden bild av vårt samhälles styrka och stabilitet, en bild som systematiskt underskattar medelklassens dygder och normativa betydelse, samtidigt som den såväl idealiserar överklassens luxuösa överdåd som den förhärskar underklassens "naturliga" livsstil. Stundtals har jag under läsningen av några av dessa böcker tyckt mig ana den bortre gränsen för den världsordning som har haft den västliga världens demokratiska och universellt mänskliga ideal som centrum och förebild.

Håkan Arvidsson

Loppet är kört

GEOPOLITIK

Den 24 november ifjol ingick Iran ett avtal om sitt kärnenergiprogram med de så kallade 5+1-staterna, vilka bland annat omfattar USA, Ryssland och Kina. Avtalet innebär att Iran lovar att begränsa sin anrikning av uran och att öppna sina kärnanläggningar för internationella inspektioner, mot att sanktionerna lättas. Några månader före avtalet publicerade den amerikanske forskaren och säkerhetsanalytikern Kenneth R. Pollack boken *Unthinkable*. Han är en av USA:s främsta experter på Mellanöstern, han har skrivit en rad böcker och ansvarat för stora forskningsprojekt om situationen i området. Han har varit säkerhetsrådgivare åt Clintonadministrationen och är idag knuten till Brookingsinstitutet.

Unthinkable är en utomordentligt imponerande bok. Den vittnar om Pollacks initierade kunskaper och stora kontaktnät bland ledande militära och politiska kretsar i Mellanöstern, men den är framför allt skriven utifrån ett strikt analytiskt och rationalistiskt perspektiv där olika handelsalternativ värderas på grundval av erfarenhetsbaserade fördelar och nackdelar. Utgångspunkten för Pollacks analys är frågan hur USA, efter ett årtionde av resultatlösa förhandlingar och påtryckningar, ska förhålla sig till det faktum att Iran (med stor sannolikhet) står närmare än någonsin att kunna skaffa sig kärnvapen. En stor del av boken analyserar just olika strategier för att få stopp på Irans förmodade kärnvapenprojekt.

Många frågar sig med vilken rätt USA och EU över huvud blandar sig i Irans inre >>

IAEA inspekterar iransk uranhantering i februari 2007.

FOTO: ABEDIN TAHERKENAREH/TT NYHETSBYRÅN

angelägenheter. Anledningen är att Iran har undertecknat både icke-spridningsavtalet (ISA) från 1968 och 1997 års tilläggsavtal, vilka fråntar landet rätten att utveckla kärnvapen och underställer det FN:s kontrollorgan IAEA. Avtalen medger emellertid såväl möjligheten att utveckla kärnenergi för fredliga och civila ändamål som att anrika uran. Att anrika uran-238 till uran-235 är nödvändigt för både civila och militära syften. För civila syften används låganrikat och för militära höganrikat uran-235. Iran hävdar konsekvent att det är just fredlig anrikning man är i färd med. ISA förutsätter dock att alla verksamheter deklarerar offentligt och står öppna för IAEA:s löpande inspektioner. I motsats till alla andra länder med kärnenergiproduktion för fredliga ändamål, har Iran emellertid systematiskt sökt dölja sitt program och försvårat eller helt förhindrat IAEA:s kontroller.

Vilka bevis finns det då för att Iran bedriver anrikning av uran för militära ändamål? Enligt Pollack, som år 2002 hävdade att Irak hade massförstörelsevapen och ägnat ett helt avsnitt av sin bok åt en jämförelse mellan informationerna om Irak då och Iran i dag, finns det inga definitiva bevis, ingen "smoking gun". Men indi-
cierna som talar för att Irans syfte är mili-

"Varför driver Iran sitt kärnenergiprogram till priset av ödeläggande ekonomiska sanktioner och internationell pariastatus, om det inte är för att mörka sin strävan att skaffa kärnvapen?"

hade en plutoniumfabrik i Arak och en anrikningsanläggning i Natanz. Och år 2009 uppdagades att landet hade byggt ytterligare en anläggning för urananrikning, nu underjordisk, i Fordow nära Qom. Först efter avslöjandena har Iran erkänt dessas existens och accepterat enstaka inspektioner.

För det andra har IAEA konstaterat att Iran anrikar uran i en omfattning och till en nivå som vida överskrider dess ytterst ringa behov av låganrikat uran för civila ändamål – sådant uran skulle Iran

tära är trots allt övervuldigande. Först och främst fick IAEA 2002, genom en iransk oppositionsgrupp, veta att landet

dessutom kunna köpa av Brasilien eller Argentina för en bråkdel av de kostnader man nu drar på sig. Och för det tredje har Iran de senaste tjugo åren gjort en rad satsningar som inte har något med civil kärnenergi att göra: Under 1990-talet engagerades den ökände pakistanske kärnvapenexperten Ali Khan av Iran, och de senaste åren har landet inlett samarbete med Nordkorea inom kärn- och robotteknologi. Men mest komprometterande är ändå att Iran bedriver sitt kärnenergiprogram i strid med gällande internationella avtal. FN:s säkerhetsråd har antagit sex enhälliga resolutioner med krav på att landet skall stoppa sitt anrikningsarbete och öppna anläggningarna för IAEA:s inspektioner. Det är bara Irans hårdnackade vägran att åtgärda besluten som lett till sanktionerna. Varför driver Iran sitt kärnenergiprogram till priset av ödeläggande ekonomiska sanktioner och internationell pariastatus, om det inte är för att mörka sin strävan att skaffa kärnvapen – hade programmet varit fredligt finns det ju ingen anledning att dölja det?

Men varför väcker just Irans kärnvapenansrängningar sådan oro i omvärlden? Indien skaffade ju sig kärnvapen 1974, Pakistan 1998 och Israel förmodas på goda grunder inneha dem, utan att ha drabbats av internationella sanktioner. En viktig skillnad är naturligtvis att ingen av dessa stater, i motsats till Iran, har undertecknat ISA. Mer avgörande för omvärldens reaktioner, och i synnerhet då västmakternas och Israels, är emellertid att Iran ses som en *rogue state*, en destabiliserande faktor i världens mest konfliktfyllda område, en stat som sedan 1979 har utgjort en ständig källa till terror och inre oro i grannländerna och till spänningar i hela området.

Till detta kommer dock ytterligare en omständighet som i högsta grad oror såväl USA som andra stormakter, och det är risken att ett iranskt kärnvapen-innehav ger upphov till spridningseffekter. Särskilt stor anses sannolikheten vara att Saudiarabien skaffar sig kärnvapen för att balansera Iran och för att inte vara helt utlämnat till USA:s stöd. Enligt Pollack har ledande företrädare för kungahuset i Riyadh vid upprepade tillfällen varnat USA, bland annat Pollack själv, för att Saudiarabien, om Iran skaffar sig kärnvapen, tveklöst kommer att göra detsamma. Det Riyadh, liksom Gulfstaterna, framför allt fruktar är att ett kärnvapen-innehav skulle öka Teherans geopolitiska aptit och tvinga ut dem själva på ett sluttande plan av eftergifter och anpassning till iranska intressen. Bakom denna oro ligger ett tilltagande tvivel på att USA i det långa loppet har viljan och förmågan att skydda sina allierade i Mellanöstern mot ett kärnvapen-

Samtal mellan USA:s och Irans utrikesministrar John Kerry (t v) och Mohammad-Javad Zarif (t h).

FOTO: THOMAS KOEHLER/GETTY IMAGES

bestyckat Iran. Farhågorna i Israel är likartade (inte minst vad avser USA) men inte identiska. Jerusalem fruktar i första hand inte, om man får tro Pollacks informationer, en direkt kärnvapenattack – denna tror man sig kunna avskräcka genom sin överlägsna andraslagsförmåga. Nej, oron gäller att Iran i skydd av sina kärnvapen skulle stimulera Hizbollah och andra grupper till att intensifiera sina terror- och missilattacker mot Israel och därmed underminera landets geostrategiska säkerhet och kanske även maktbalansen i Mellanöstern.

”Särskilt stor anses sannolikheten vara att Saudiarabien skaffar sig kärnvapen för att balansera Iran och för att inte vara helt utlämnat till USA:s stöd.”

Konsekvenserna av ett iranskt kärnvapeninnehav skulle således kunna bli svåröverskådliga. Glöm inte att omvärlden med USA i spetsen de senaste två årtiondena har tvingats till såväl militära ingrepp som ekonomiska sanktioner för att stoppa Iraks, Libyens, Syriens och Irans ambitioner att anskaffa kärnvapen. Skulle Iran likväl lyckas i sina ansträngningar och om Saudiarabien följer efter, är det inte uteslutet att Turkiet och kanske Egypten står på tur. Skulle detta ske, har i realiteten den internationella ISA-regimen brutit samman. Sett ur detta perspektiv är frågan om Irans kärnvapenprogram inte begränsad till situationen i Mellanöstern, utan rör hela den globala ordningen och säkerheten.

Vilka möjligheter finns det då att få stopp på Irans kärnvapenprojekt? Egentligen föreligger bara två grundläggande förhållningssätt till Teherans ambitioner: antingen hindrar man landet från att anskaffa kärnvapen eller avskräcker det från att hota med eller använda dem de lyckats skaffa – prevention eller inneslutning (*containment*) med andra ord.

Pollack analyserar fyra olika vägar till prevention. Först huruvida den aktuella förhandlingsprocessen under trycket av sanktioner kan övertyga Iran att avstå från sitt program. Detta är vad i synnerhet EU hoppas. Pollack menar att denna möjlighet bör prövas men hyser uppenbart ingen tilltro till den. All erfarenhet pekar på att iranierna kommer att fortsätta sin nukleära satsning, vilka löften de än ger för att slippa sanktionerna. För det andra kan omvärlden söka uppnå ett regimskifte i Teheran. Faktum är att denna väg har prövats på olika vis under lång tid, men utan resultat. Regimen har av allt att döma en icke obetydlig legitimitet och oppositionens utsikter att införa ett mer li-

beralt styre tycks nära noll. Ett tredje alternativ utgör en israelisk flygattack. Den är tekniskt möjlig, men Pollack anser inte att det israeliska flygvapnet har tillräckliga resurser för att mer än tillfälligt vingklippa iranierna – en slutsats som han dessutom hävdar att den israeliska flygledningens själv har kommit fram till. Till yttermera visso skulle ett israeliskt anfall för evigt övertyga iranierna om att de snarast möjligt måste skaffa kärnvapen. Det fjärde och sista alternativet att hindra Iran från att ”go nuclear” är givetvis en amerikansk intervention. USA har otvivelaktigt förmå-

gan att först slå ut Irans luftförsvar och kommunikationssystem för att sedan kontinuerligt bomba dess kärnanläggningar under en period. Pollack menar emellertid att en efterföljande invasion blir ofrånkomlig – jobbet kan inte lämnas halvgjort; marktrupper måste på plats spåra upp och destruera allt vad Iran har av kärnanläggningar, forskningsinstitutioner och dataarkiv. Kostnaderna skulle därför kunna bli enorma: internationella iranska terrorattacker, missilangrepp på Israel, effekter på oljeleveranser och oljepriset med åtföljande risk för global recession, och så vidare. En sådan intervention skulle dessutom med nödvändighet bli större än både första och andra Irak invasionen. Pollack utesluter inte att den kan bli nödvändig men anser att nackdelarna under nuvarande förhållanden överstiger fördelarna.

En komplikation, om det kan uttryckas så, med förhandlingsalternativet är att omvärlden inte kan vara säker på hur nära Iran är ett innehav av kärnvapen. Möjligheten finns nämligen att Iran kan ha eller vara på väg att uppnå en *breakaway*-förmåga. Denna innebär att landet i realiteten besitter allt nödvändigt kunnande och tillräckligt med höganrikat uran för att på kort tid producera ett eller flera fungerande kärnvapen och då bryta sig ut ur ISA-ordningen – som Nordkorea gjorde 2006, fastän det undertecknat avtalet 1985. Ja, Pollack tycks inte vilja utesluta att denna förmåga redan finns, men att högsta ledningen i Teheran har beslutat sig för att uppskjuta det slutliga steget att utträda. Resultatet av Genèveförhandlingarna skulle i så fall kunna bli att sanktionerna avvecklas samtidigt som Iran innehar eller förvärvar en oupptäckt och olaglig *breakaway*-förmåga. Pollacks analys av de fyra preventionsvägarna leder således till följande slutsats: varken förhandlingar,

regimskifte eller israeliskt bombangrepp kan med någon större säkerhet hindra Iran från att skaffa kärnvapen; det kan bara en fullskalig amerikansk invasion.

När Pollack inte föreslår en sådan utan föredrar inneslutning och avskräckning (*containment-deterrence*) som amerikansk huvudstrategi, är mitt intryck att han menar att loppet är kört, att det är för sent för omvärlden att hindra ett iranskt kärnvapeninnehav. Ambitionen måste istället vara att innesluta Iran och avskräcka landet från att använda eller hota med kärnvapen, precis som USA med framgång gjorde gentemot Sovjetunionen. Strategin bygger emellertid på en enkel men fundamental utgångspunkt som Pollack utförligt diskuterar, nämligen att Iran agerar rationellt, i varje fall i den mening att regimen i Teheran inte sätter igång en händelsekedja där den spelar med såväl sin egen som hela landets undergång i ett massivt amerikanskt eller israeliskt motangrepp med kärnvapen. Givet denna förutsättning kan kanske inneslutning fungera, men den innebär, som Pollack understryker, en långdragen konfrontation med ayatollornas Teheran i syfte att inte bara avskräcka från användandet av kärnvapen, utan också för att begränsa och tvinga tillbaka Irans inflytande i regionen, och ytterst att verka för att den extremistiska regimen antingen störtas eller liberaliseras.

Om något visar Pollacks bok på ett övertygande vis att det inte finns någon snabb och enkel lösning på det iranska problemet. Att kritisera svagheter i hans förslag om inneslutning och avskräckning uppfattar jag som en överloppsgärning – det finns nästan ingen invändning mot något av de alternativ han analyserar som han inte själv har examinerat. Pollack rekommenderar inte inneslutning av övertygelse och entusiasm. Han ser strategin som den minst dåliga av många otillräckliga och osäkra handlingsalternativ. Det kvarstående intrycket efter läsningen av Pollacks lysande genomgång är dels att även den informerade allmänheten i väst fullständigt underskattar allvaret i den iranska problematiken, dels att framtiden rymmer en explosiv snarare än en fredlig lösning. Pollacks framställning av situationen i Mellanöstern lämnar också ett annat obehagligt intryck, nämligen det bisarra i att väst de senaste två årtiondena har sökt tvinga Israel till ett fredsavtal inte bara med Fatah och Hamas (”palestinierna”), utan till ett avtal som skulle ha backats upp av Assads Syrien, det Hizbollahdominerade Libanon, Saddams Irak, Khaddafis Libyen, Mubaraks Egypten, saudernas medeltidsrike och ayatollornas Iran.

Lennart Berntson

Geniets vardag

LITTERATUR/KONST

Ar 2008, bara ett par år före hennes död, hade Louise Bourgeois en enorm retrospektivutställning på Guggenheim i New York. Det som alla besökare oundvikligen slogs av var den enorma storleken på allting. Varje våning av museet var fyllt till brädden med skiftande, ofta storskaliga verk. Och där, någonstans i mitten, hängde en oansenlig liten tavla som ändå tycktes rama in hela utställningen. På den hade hon skrivit: "Det handlar inte så mycket om varifrån min motivation kommer som hur den har lyckats överleva".

Vad gör man för att hålla motivationen vid liv, dag ut och dag in, i ett helt liv? Den frågan står i centrum när journalisten Mason Currey nu omvandlat sin populära blogg till bok. *Daily Rituals* har samlat ihop historier om hur 161 genier strukturerade sin vardag och sitt arbete. Det är främst författare vi får möta, men även några tonsättare, konstnärer, filmregissörer, arkitekter och en och annan akademiker. Vi får ta del av udda detaljer, som deras vidskeplighet (Truman Capote kunde aldrig ha fler än tre fimpår i en askkopp) och neurotiska drag (Beethoven ville ha exakt 60 bönor i sin kaffekopp). Just om Louise Bourgeois lär vi oss att hon led av ständiga sömnproblem. "Mitt liv har organiserats av sömnlöshet", berättar hon i en intervju. Med tiden lärde hos sig att utnyttja de vakna nattimmarna mer produktivt. På dagarna arbetade hon alltjämt flitigt, berättar hon, men utan att åstadkomma särskilt mycket.

Vissa tycks ha varit mindre plågade av arbetet än andra. Georges Simenon, som publicerade 425 böcker under sin livstid, skrev aldrig mer än några timmar om dagen. Han vaknade klockan sex, gjorde kaffe och skrev sedan fram till halv tio. Sedan en lång promenad, lunch och en eftermiddagslur. Resten av tiden spenderade han med familjen (och sina otaliga älskarinnor).

Anthony Trollope skrev 47 romaner och ytterligare 16 böcker i andra genrer. Han började ännu tidigare, klockan halv sex. "Alla som har levt som litterära män", menar han, "skulle hålla med mig om att tre timmar om dagen räcker för att producera så mycket en man bör skriva". Tricket är att hålla stenhårt på den regeln, vilket Trollope också gjorde. Om han blev klar

med en roman innan dessa tre timmar var till ända, tog han genast upp ett tomt ark och började skriva på en ny (en rutin som han delade med Henry James).

Morgonen tycks vara bäst anpassad för skrivande. Majoriteten av de författare som beskrivs i boken har en särskild dragning till morgontimmarna. När en reporter undrade om han skrev under dagen eller natten, svarade Günter Grass: "aldrig, aldrig under natten". Poeten W. H. Auden menade att det bara vara "världens Hitlers som arbetade om natten; ingen ärlig konstnär gör det". Och Nicholson Baker älskar morgonen så mycket att han försöker klona den. Han vaknar tidigt, strax efter fyra, för ett första skrivpass. Efter någon timme blir han trött och återvänder till sängen, bara för att vakna igen klockan halv åtta för att påbörja sitt andra morgonpass.

Att komprimera en människas liv till korta anekdoter är naturligtvis bedrägligt. Stiliserat låter det ofta mer romantiskt än det kanske är. Thomas Manns schema lockar fram bilder av ett behagligt och

skrev han 1 000 ord om dagen, även om han i unga år låg närmare 2 500.

Men vad gäller intensiva arbetsperioder var det få som kunde mäta sig med Honoré de Balzac. Visserligen hade han längre perioder utan skrivande, då han kunde koppla av och njuta. Men när han väl skrev var schemat brutalt. Balzac gick och la sig direkt efter middagen, som serverades klockan 18. Klockan ett på natten vaknade han igen. Han klev upp ur sängen och satte sig sedan och skrev ostört i sju timmar fram till klockan åtta. Då bröt han för en 90 minuter lång vila. Arbetet fortsatte omedelbart därefter, och sträckte sig fram till 16. För att orka med den här rutinen, drack han kopiösa mängder kaffe (50 koppar om dagen). Under de resterande två timmarna fram till middagen hann han med att bada, promenera och ta emot gäster. Sedan började det om igen.

För många verkar det mesta komma av sig självt. Simone de Beauvoir försökte varje år ta en paus från skrivandet och åka på en längre semester. Men hon blev snart

"Thomas Mann skrev på förmiddagen. Det som inte blev gjort före lunch fick helt enkelt vänta till nästa dag. Efter lunchen rökte han sin första cigarr"

sorgfritt liv. Han skrev på förmiddagen. Det som inte blev gjort före lunch fick helt enkelt vänta till nästa dag. Efter lunchen rökte han sin första cigarr. Sedan drog han sig tillbaka till soffan, där han tillbringade eftermiddagen med att läsa tidningen och böcker, följt av en tupplur. Först klockan fem fick familjen och resten av omvärlden störa.

För vissa verkar de dagliga rutinerna vara ristade i sten. För andra är det en ständig kamp. Henry Miller fick ständigt tvinga sig till att skriva de tre timmarna på morgonen som han hade föresatt sig. Det var inget enkelt företag, menade han, utan krävde en enorm disciplin. Även landsmannen F. Scott Fitzgerald fick samla kraft för att ta sig igenom skrivandet och var precis som sin fiktiva gestalt Jay Gatsby extremt disciplinerad. Under sina mest produktiva perioder kunde han skriva upp till 8 000 ord under bara en sittning. Det var precis så många ord som P. G. Wodehouse fick ur sig när han på en dag skrev klart slutet till *Tack, Jeeves!* I normala fall

uttråkad och längtade tillbaka till sin dagliga arbetsrutin.

Värre var det för Goethe. Med tiden fann han det allt svårare att hitta inspiration. Det var bara tidigt på morgonen som han kunde få något gjort, och då ofta väldigt litet, sällan ens en hel sida. Goethe är något ensam i den här samlingen i det att han vägrade arbeta om han inte först kände inspiration. Man ska inte tvinga fram något, menade han. Det är bättre att låta de icke-produktiva dagarna förflyta eller sova igenom dem än att skriva något som ändå inte kommer ge någon tillfredsställelse.

Men det finns ju vissa sätt att tjuvkoppla inspirationsmotorn. När Ayn Rand hade kört fast med sin debutroman *Urkillen*, vände hon sig till en läkare som försåg henne med läkemedlet benzedrine (baserat på amfetamin). Det satte omedelbart fart på pennan. Nu kunde hon skriva dag och natt, ibland utan att sova på flera dygn. Snart hade hon också avslutat sin roman. Amfetaminerna fortsatte hon att an-

vända för att stimulera skrivandet under de följande tre decennierna.

Men Rand var inte ensam. W. H. Auden började varje dag med benzedrine, som han beskrev som ett arbetsbesparande verktyg, precis som alkohol, kaffe och tobak. Graham Greene började också med benzedrine när han under en period var tvungen att skruva upp tempot. Bara under morgonpasset kunde han nu skriva 2 000 ord jämfört med hans tidigare 500. Jean-Paul Sartre var desto mer generös i sin självmedicinering. Han gick på co-rydrane, ett slags mix av amfetamin och aspirin, som senare klassades som gift och förbjöds. Istället för de 1-2 tabletter som föreskrivits tog han 20.

Men den drog som återkommer i många författares liv är alkohol. Efter att ha skrivit 500 ord på förmiddagen, tog Kingsley Amis en taxi direkt till puben för att njuta av dagens första drink. Sedan lunch med vin och efterföljande kaffe och avec. För Fitzgerald var alkoholen nödvändig för den kreativa processen. Många författares liv slutade tragiskt på grund av alkoholen. John Cheever är ett av flera exempel. Hans arbetsdagar blev ständigt allt kortare. I slutet av sitt liv hällde han upp det första glaset redan klockan sju, samtidigt som det första ljuset började leta sig in i hans rum. Författaren och redaktören Edmund Wilson, en av de ledande figurerna bland New Yorks intellektuella, beskrivs som den enda litterära alkoholisten vars arbete inte tog skada av drickandet, även om Hemingway också klarade sig hyfsat. Immun mot bakfylla steg han varje dag upp halv

sex på morgonen för att jobba.

De flesta av dem vi möter här är stora män som ofta har höga tankar om sig själva. Ingenting fick stå i vägen för arbetet. Och de tog för givet att alla praktiska förnödenheter skulle finnas till hands. Freuds fru lade fram kläder till honom, valde hans näsduk och strök till och med tandkräm på hans tandborste. Benjamin Britten kunde hjälpligt göra te och koka ägg, men inte mycket mer. Enligt hans partner kunde han inte bädda sängen utan att det blev en enda röra.

Kvinnornas verklighet är däremot annorlunda. Toni Morrison hade aldrig möjlighet att skriva regelbundet. "Jag har aldrig kunnat göra det, främst därför att jag alltid har haft ett nio till fem-jobb." Istället fick hon hitta tid, här och där, mellan arbetspassen eller på helgerna. Hennes hemlighet var att inte ägna sig åt något annat, som att gå på cocktailbjudningar eller äta middagar med vänner. Ungefär samma villkor gällde för Alice Munro, särskilt som ung mamma, då hon fick skriva under de korta pauser hon fick in mellan hushållsarbete och barnpassning. Hon undvek att prata om sitt skrivande, och hemlighöll det helt för grannar och andra utomstående. Agatha Christie gjorde inte heller någon stor affär av sitt arbete. Hennes vänner undrade när hon egentligen skrev. "Jag måste ha varit som en hund som drar sig undan med ett ben", förklarar hon. "De försvinner mystiskt och sedan ser man dem inte på en halvtimme."

Daily Rituals är fylld med underhållan-

DAILY RITUALS
HOW GREAT MINDS MAKE
TIME, FIND INSPIRATION,
AND GET TO WORK
MASON CURREY
Picador 2013

de detaljer, även om det är oklart vad vi egentligen lär oss om konstnärligt skapande och vad det innebär att vara författare. Själva behållningen ligger i anekdoterna. Som den här, om den 33-åriga John Cheever, när han bodde på Manhattan och under en tid ville smälta in med de andra kostymherrarna i huset:

Så gott som varje morgon under fem år satte han på sig sin enda kostym och ställde sig i hissen tillsammans med andra män som var på väg till arbetet. Men Cheever fortsatte hela vägen ner till ett förråd i källaren. Där tog han av sig kostymen och skrev iklädd boxersshorts i några timmar, varefter han klädde på sig igen och tog hissen upp för att äta lunch.

Även han undvek att arbeta på eftermiddagen. Ofta tog han med sin dotter på långa promenader genom Manhattan. Ibland, på vägen hem, stannade de till på Menemsha Bar på 57:e gatan.

Carl Cederström

Ett geni i arbete: Thomas Mann vid sitt skrivbord.

FOTO: THE BRIDGEMAN ART LIBRARY/
IBL BILDBYRÅ

De fick saker att hända: presidenten och representathusets oppositionsledare.

FOTO: JACK KIGHTLINGER/ALL OVER PRESS

Kompisar på kvällstid

POLITIK

Knappast någon i vuxen ålder är omedveten om vilken roll som krönt Ronald Reagans karriär. Mindre känd utanför USA är Tip O'Neill, representanthusets oppositionsledare under Reaganepoken. En nyligen publicerad biografi, *Tip and the Gipper*, behandlar samspelet mellan Reagan och O'Neill. Det hade en avgörande betydelse eftersom

Republikanerna kontrollerade Vita Huset och senaten, men inte representanthuset.

Boken har skrivits av Chris Matthews, som då var kommunikationschef åt Tip O'Neill (idag programledare på nyhetskanalen MSNBC). Som stabsaktör hade han i uppgift att presentera snarare än utforma politik. Möjligen bidrar det till en mindre partiskt själv rättfärdigande inblick än vad som brukar erbjudas när politiker håller i pennan.

I USA, precis som för den delen i Sve-

rige, föregås flertalet politiska beslut av ett febrilt rävspel. Landets storlek tvingar fram en mer decentraliserad partistruktur än i Sverige. Det bidrar till ett väsentligt större antal politiska konstellationsmöjligheter, samt en mindre statisk, underförstådd spelplan. Inför närapå öppna ridå förekommer lobbyism, hot, kohandel, donationsjakt, oheliga allianser samt ömsesidigt ryggkliande. Matthews vittnar om att PR-trick som syftar till att manipulera folkviljan – inklusive riktade pressläckor, demagogi samt manipulerade demonstrationer – var flitigt förekommande inte minst på hans eget bord. Till exempel berättar han om hur han tillsåg att demokratiska kongressledamöter mutade trötta och frusna demonstranter med kaffe och donuts utanför Vita Huset. Syftet var att deras underblåsta vrede inte skulle slå över i ilska också mot Demokraterna.

Stundtals framstår tv-serien *House of Cards* som en dokumentär. Likväl går det att hävda att Matthews synsätt är mer realistiskt, inte minst som han är tillräckligt mogen för att se nyanser och inte bara vårtor. Såväl Reagan som O'Neill behärskade det politiska spelet, men Matthews argumenterar övertygande för att båda därutöver utmärkte sig genom en stark inre övertygelse gällande rätt färdriktning för landet. Att övertygelserna inte helt sammanföll berodde delvis på skillnader i bakgrund.

Tip O'Neill var karriärpolitiker ut i fingerspetsarna. Pappan hade presterat en klassresa från murare till kommunpolitiker, men själv växte han upp i solid medelklassmiljö. Redan under universitetstiden kandiderade han till delstatsparlamentet. Det visade sig bli första och sista gången han förlorade ett val. Han tog omedelbart till sig läxan att lokala frågor ofta engagerar väljarna mest, samt att kärnväljarna inte kan tas för givna. O'Neill utvecklades till en livslång New Deal-politiker, starkt influerad av att depressionseran sammanföll med hans politiskt danande år (han föddes 1912). År 1936 vann han en plats i det egna delstatsparlamentet (Massachusetts) genom att driva den keynesianska linje som just, för första gången, blivit högsta politiska mode. År 1952 avancerade han till rikspolitiken och representanthuset. O'Neill förefaller ha vunnit platsen genom Kennedyklanens stöd, eventuellt var stödet förenligt med krav på obekväma politiska gentjänster.

Medan O'Neill vanligen byggde politiskt stöd på luncher och i korridorer, trivdes Reagan bäst i stora publiksammanhang. Ledigheten på scen var förstås i hög grad ett resultat av hans långa erfarenhet som skådespelare och TV-programledare. En vinnande personlighet tycks ha bidragit till att han hamnade framför kameran, det-

ta trots att Reagans familjeförhållanden är som hämtade ur en Steinbeckroman. Han växte upp i en liten stad i Mellanvästern, pappan var misslyckad säljare och alkoholist, hushållsekonomin var ständigt ansträngd. Räddningsplanka var mamman, som tycks ha ägt förmågan att se ljus när andra ser mörker. På college gjorde Reagan avtryck som en utåtriktad sportstjärna. Yrkeskarriären inledde han som sportradio-kommentator. Efter en provspelning hamnade han i Hollywood med ett långtidskontrakt. Sin politiska bana inledde Reagan i skådespelarnas fackförbund. Här profilerade han sig dels som antikommunist, dels som kärnvapenmotståndare.

Länge röstade Reagan på Demokraterna. Matthews menar att Reagan växlade parti efter att marginals-katten, på 1940-talet, hade höjts till 90-procent. På 1950-talet umgicks han en hel del med direktörerna på General Electric, det egna tv-programmets huvudsponsor. Förmodligen bidrog även det till en högerglidning. Vidare var Reagans outsider- och etablissemangsprofil mer gångbar i det republikanska lägret. När han år 1966 för första gången kandiderade politiskt, för att bli guvernör i Kalifornien, hade Demokraterna dominerat den politiska scenen kraftfullt sedan 1930-talet. Med bara fyra års undantag hade Demokraterna ägt majoriteten i både representanthuset och senaten.

Regelmässigt försökte motståndarna sänka Reagan som en politiskt oerfaren B-skådis. Det bet inte riktigt i väljarkåren, särskilt inte när Reagan svarade att motståndaren illustrerade att det också gick att ha för mycket politisk erfarenhet. Humor var ett viktigt vapen i Reagans arsenal, den avväpnade kritiken och befäste hans profil som en folkets man snarare än ännu en politikerbroiler. I guvernörsvalet vann Reagan en skrällseger.

På riksplanet förblev Reagan ändå lite av en udda fågel. Hans ofta upprepade tal om att staten utgjorde problemet snarare än lösningen var då, på 1960-talet, ännu inte politiskt passligt. Det var först när ekonomin störtök på 1970-talet han vann mer brett gehör. Medan flertalet tidigare republikaner bara vågat utmana demokraternas keynesianska inriktning på marginalen, erbjöd Reagan en helt ny färdriktning.

En huvudtes hos Matthews är att Reagan och O'Neill förmådde kompromissa trots kraftigt avvikande grundsyn. Förvisso kräver den sanningen modifikation. Matthews redogör själv för hur O'Neill kämpade stenhårt mot Reagans dramatiska skattesänkningar och budgetnedskärningar. Att Reagan ändå lyckades växla spår berodde på stöd hos en (av återvalsskäl) mer konservativ falang 'Southern Democrats'. Vidare skriver Matthews att

O'Neill var säker på att Reagan grävde sin egen grav, att 'Reaganomics' skulle misslyckas. Lagom till valet 1984 vände ändå ekonomin uppåt. Matthews menar vidare att Demokraterna begick misstaget att välja en broiler som motkandidat: Walter Mondale. Reagan kammade hem segern i inte mindre än 49 av 50 delstater!

Matthews ger däremot O'Neill sista ordet gällande Reagans Nicaraguapolitik. Visst hade Ortega samröre med Moskva, men USA:s inblandning snarare stärkte än försvagade Centralamerikas kommunister. I Centralamerika köpte inte Tip O'Neill det förhärskande dominoresonemanget. Istället kritiserade han Reagan för kanonbåtsdiplomati. På så vis lyckades O'Neill strypa amerikansk finansiering av Contras.

Däremot visade O'Neill enad front med Reagan gällande den direkta politiken gentemot Sovjet och Gorbatsjov. Enligt Matthews önskade sig både USA och Sovjet fred, men båda sidor var livrädda för motpartens intentioner. Vidare gör Matthews gällande att kombinationen piska (upprustning av konventionella vapen liksom missilförsvaret) och morot (Reagans

en stor pensionsreform som gav och tog bland båda partiernas lösningsförslag (i skarp kontrast till Obamas kontroversiella hälsovårdsreform).

Matthews gör gällande att Reagans och O'Neills kompromissvilja befrämjades av personlig mognad, inklusive förmågan att verkligen lyssna på andra. Som besläktad delförklaring nämner han deras ålder; ett ställningskrig skulle ha omintetgjort bådas ambition att lämna ett politiskt avtryck. Vidare menar Matthews att även personliga likheter – generationskamrater med irländskt påbrå – bidrog till ömsesidig förståelse.

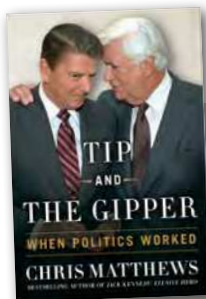
En alternativ delförklaring till kompromissviljan, som Matthews inte erbjuder, är att politikerna Reagan och O'Neill båda erbjöd tydliga politiska åsikter. Om det låter som en självklarhet, fundera då över den grumliga blå-röda röra som dagens politiska ledare erbjuder. Såväl Obama och Romney som Reinfeldt och Löfvén hävdar alla gärna att skillnaderna mellan dem själva och motståndaren är ofantliga, men det rör sig mest om petitesser som deras pr-team försöker blåsa upp till kolossala proportioner.

"För att kompromissa på allvar måste det finnas något substantiellt att kompromissa om, och även en förmåga att skilja mellan sak och person."

vänskaplighet) verkligen bidrog till att öppna den historiska dörren mot samtal och kärnvapennedrustning.

O'Neill och Reagan samverkade även gällande Irländskonflikten (båda hade irländska rötter). Detta genom att strypa donationer till IRA från amerikanska privatpersoner. Samtidigt uppmuntrade Thatcher att driva den förhandlingslinje som sedan utmynnade i ett banbrytande genombrott. Med Alan Greenspan som kommissionsordförande utformade Reagan och O'Neill dessutom ett kompromissförslag till

Matthews bok påminner om att en konstruktiv kompromiss inte handlar om att kompromissa sig fram till en urvattnad mellanposition, det är i praktiken synonymt med att kontinuerligt böja sig för intressegrupperna på en politisk mittlinje (som den belånade medelklassen). Inte heller befrämjas kompromissen genom att, i avsaknad av sakargument, angripa genuina meningsmotståndare på svepande emotionella grunder (vilket ofta drabbade Ronald Reagan). För att kompromissa på allvar måste det finnas något substantiellt att kompromissa om, och även en förmåga att skilja mellan sak och person. Det var ett stående skämt mellan Reagan och O'Neill att deras vänskap tog vid efter klockan sex.

TIP AND THE GIPPER
WHEN POLITICS WORKED
CHRIS MATTHEWS
Verlag C.H. Beck 2013

Både Reagan och O'Neill var tydliga och konsekventa gällande färdriktning. Trots sina olikheter vann båda det ena valet efter det andra. Chris Matthews väl-skrivna och klarsynta bok illustrerar att dagens institutionaliserade politikergarde troligen underskattar möjligheten att vinna gensvar genom att, hör och häpna, utforma och stå fast vid en tydlig politisk agenda. Förmodligen skulle inte heller en dos personlighet vara karriärdödande.

Mark Brolin

En av problem-
lösningarna: fracking.

FOTO: RICH LASALLE/
GETTY IMAGES

Till medelvägens försvar

KLIMATKRIS

William Nordhaus, professor i nationalekonomi vid Yale, var en av de första akademiker-na som bidrog med en nationalekonomisk modell till de vanliga klimatförändringsmodellerna. Hans DICE-modell (förkortningen står för dynamisk integrerad klimattationalekonomi) från början av 1990-talet åskådliggjorde vad alla sådana modeller har visat sedan dess: Att det inte är någon dum idé att minska lite på koldioxidutsläppen men att det kan bli väldigt kostsamt att skära för mycket. Tillsammans med andra nationalekonomiska modellutvecklare blev Nordhaus på så vis en envis försvarare av klimatdebattens medelväg, till både klimatskeptikernas och klimatalarmisternas stora besvikelse.

The Climate Casino aktualiserar det övertygande försvarstalet för denna medelväg, som får stöd av eleganta argument och slående fakta. Diskussionen innehåller dock även överlastade stycken med miljöpanik, där bristen på dokumentation

är förvånansvärd, något som förringar värdet av det övergripande budskapet.

Nordhaus framhåller ofta hårda insikter i klimatdebatten. Han bestrider *New York Times*-journalisten Justin Gillis påstående att "en allt varmare planet kämpar för att kunna livnära sig" eftersom de senaste årtiondenas missväxt skulle kunna vara "föranledd eller förvärrad av en global uppvärmning som orsakats av människan". Han påpekar att många sådana studier är mycket konservativa och bortser från jordbrukarnas oerhörda förmåga att lokalt och enkelt anpassa sig. Han drar slutsatsen att avkastningen från jordbruket i många regioner antagligen kommer att öka under de första tre grader-na av temperaturhöjningen, vilket kommer att få matpriserna att sjunka istället för att stiga.

När det gäller frågan om hälsa och sjukdomar, poängterar författaren att till och med i det sårbara Afrika är effekten inte större än noll till tre procent vad gäller alla sjukdomar, och detta trots att dessa uppskattningar antagligen är "överdriv-

na". Han framhåller en ironi som ligger i de optimistiska implikationerna: En snabb ekonomisk tillväxt är väsentlig för de scenarion som producerar global uppvärmning, men tack vare de högre inkomster som tillväxten medför blir sjukdomarna möjliga att hantera, och de kommer också att bli hanterade.

I enstaka stycken, som ofta motsäger den tuffa analysen i resten av boken, bekymrar sig författaren för extrema risker och vändpunkter – i linje med titeln, *The Climate Casino*. Han uttrycker, exempelvis, en oro för att regnskogen i Amazonas kan komma att försvinna. Men han tar inte hänsyn till ny forskning från samma grupp som ursprungligen orsakade denna oro, forskning som visar "en mycket lägre risk" än man ursprungligen trodde.

Nordhaus tar fram en kostnadskurva för den globala uppvärmningen, som visar att den nu orsakar en minskning av den globala bruttonationalprodukten med 0,2 procent och en minskning av BNP med 4,5 procent vid seklets slut, detta vid en ökad uppvärmning med mer än 4 grader. Trots att han säger att detta bygger på en metastudie från 2009, försummar han faktiskt det faktumet att just denna studie visar att den globala uppvärmningen innebär en *nettofördel* på upp till runt 2,2 grader, eller runt år 2070–2080. Det skulle också vara mer i linje med Nordhaus åsikt att produktiviteten inom jordbruket kommer att öka vid temperaturhöjningar på upp till 3 grader.

Dessutom ligger Nordhaus kostnader inte bara i den högre delen av metastudien och FN:s bedömningar, utan också tre gånger så högt som hans egen uppskattning i DICE från 1994. Detta trots att samma metastudie pekar på att de bästa beräkningarna av klimatkostnaderna visar att dessa har *sjunkit* sedan 1990-talet.

Trots dessa invändningar är det en stor bedrift av denne nationalekonom att han jämför klimatkostnadskurvan med den ekonomiska kostnadskurvan för att minska koldioxidutsläppen. De två kurvorna låter oss se de minskningar i koldioxidutsläpp som maximerar fördelarna jämfört med kostnaderna. Nordhaus kommer fram till att vi borde ha en global koldioxidskatt på runt 20 dollar per ton år 2015 och minska koldioxidutsläppen med 20 procent. Detta motsätter sig skeptikerna, som säger att vi inte borde genomföra några minskningar alls, men också alarmisterna, som förordar dramatiska minskningar av koldioxidutsläppen.

Jag uppskattar verkligen författarens grundläggande tanke. Men jag har tre problem med själva argumenten. För det första fokuserar han på koldioxidskatter som huvudlösningen, kanske för att det är vad

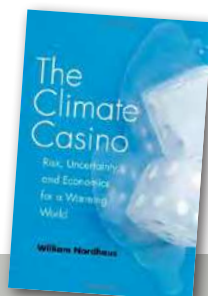
hans modell kan hantera. Ändå ligger huvudlösningen i att göra den gröna energin billigare. Detta kommer att ske genom forskning på och utveckling av grön teknik, vilket han själv medger "är en central del av alla strategier för att minska de långsiktiga koldioxidutsläppen, med eller utan en prislappspolitik för koldioxidutsläpp".

För det andra bortser han från så kallad *fracking* (hydraulisk spräckning) som en lösning för de närmaste årtiondena. I USA har *fracking* – som innebär att man övergår från kol till en mycket renare naturgas – antagligen har reducerat de globala koldioxidutsläppen med två gånger så mycket som Kyotoprotokollet och alla EU:s initiativ har lyckats med. Ändå finns inte *fracking* metoden ens med i bokens index, och medan kol-till-gas nämns vid ett tillfälle kallas vindkraften obegripligt nog för "det verkliga guld".

För det tredje tittar han inte på hur ineffektiv klimatpolitiken är. Nordhaus påpekar att illa genomtänkta beslut leder till små minskningar i koldioxidutsläppen till ett högt pris, och framkastar nonchalant att de generellt är två gånger så kostsamma som de skulle behöva vara. Men det är värre än så; världens största klimatpaket från EU är troligtvis tre eller ännu fler gånger ineffektivare än det skulle behöva vara.

På det hela taget ger *The Climate Casino* en god överblick över klimatnationalekonomin. Kostnaden för den globala uppvärmningen under århundradet kommer att vara "låg i jämförelse med de troliga generella förändringarna i den ekonomiska aktiviteten" – kanske 1–5 procent av förbättringarna i BNP per capita på 500–1000 procent. Jämför detta med kostnaden för att ta itu med klimatförändringarna på ett smart sätt på runt 1–2 procent, trots att de verkliga kostnaderna troligtvis är mycket högre. Därav bokens huvudbudskap: Vi borde minska en del på koldioxidutsläppen, men bara en del.

Bjørn Lomborg
Översättning:
Martin Peterson

**THE CLIMATE CASINO
RISK, UNCERTAINTY, AND
ECONOMICS FOR
A WARMING WORLD
WILLIAM NORDHAUS
Yale University Press 2013**

Kontinuerlig krishantering

POLITIK

V i är rätt härdade vid det här laget. Nästan varje dag tvingas man läsa om akuta hot mot demokratin. Det kan röra sig om marginella förändringar i det statliga stödet till svensk dockteater. Och den som hyser betänkligheter mot att staten ger sitt stöd till vissa tv-kanaler och tidningar men inte till andra, utmålas omedelbart som ett hot mot demokratin.

Så ofta och så högljutt larmas det om hoten mot demokratin att de flesta kloka människor har slutat med att lyssna och läsa så fort hoten kommer på tal. För just nu mår den svenska demokratin riktigt bra, och det är svårt att upptäcka några allvarliga hot på horisonten.

I alla fall trodde jag det tills jag läste David Runciman:s lika välskrivna som väl-tänkta bok *The Confidence Trap* som höjer flera varningens fingrar. Det faktum att vi – och med vi menar han vanligen Nordamerika och Västeuropa – har klarat oss någorlunda helskinnade hittills är ingen garanti för att vi också i framtiden ska göra det. Det finns flera faror. Runciman nämner fyra: krig, offentliga finanser, miljökatastrofer och konkurrerande politiska modeller, som Kina. Han kunde gott ha lagt EU till listan av hot, för här har vi ett nytt slags politisk entitet med ett i bästa fall oklart demokratiskt mandat.

Runciman, som är professor i *politics* vid universitetet i Cambridge, hemfaller sällan till abstrakt teoretiserande; istället har han förankrat sin bok i ett antal konkreta kriser för demokratin, bland andra de båda världskrigen och deras efterspel, 1930-talets depression, Kubakrisen 1962, kriget mot terrorismen och till slut den finanskris som inleddes 2008 och väl ännu inte är helt över. Hans analys visar att demokratins styrkor ofta är nära besläktade med dess svagheter.

Demokratin är ofta både vulgär och närmast slafsig: ett odisciplinerat folk visar sig barnsligt otåligt i sina krav på att inte bara få alla sina önskningar uppfyllda,

utan kräver att få dem uppfyllda nu eller allra senast i morgon. Politikerna måste göra sitt bästa för att uppfylla kraven, annars kastas de ut av en nyckfull väljarkår. I det ständiga larm och brus med de höjda röster och grova anklagelser som kännetecknar väl fungerande demokratier, är det inte lätt för ansvarfulla och eftertänksamma stämmor att göra sig hörda.

Somliga har i detta sett – *surprise, surprise* – ett hot mot demokratin och vill ge mer makt åt experter, men det är vanligen en bot som är värre än sjukdomen. Även om Runciman är den förste att erkänna att i, till exempel, frågan om människans påverkan på klimatet av idag och imorgon är det närmast omöjligt för vanligt folk att sätta sig in i problematiken på ett sätt som låter oss slippa att lita till experter.

De kriser som Runciman skärskådar är vitt skilda, men ändå har de en hel del gemensamt. Det såg länge ut som om demokratierna skulle förlora första världskriget mot autokratierna. 1930-talets depression såg till en början ut att leda till diktaturens seger. Många såg Sovjetunionen som ett alternativ till demokratin. 1962 stod hela mänskligheten på randen till ett kärnvapenkrig och sin hittills kanske allvarligaste kris. 2008 höll hela världsekonomin på att braka samman med depression och massarbetslöshet som följd. Och det hade i sin tur öppnat dörren för demokratins kritiker, som gärna pekar på det auktoritära Kina som modell för framtida stabilitet.

Men demokratin klarade sig. Det tyska krigsmaskineriet kollapsade. Hitler förlorade. Sovjetunionen backade, drog tillbaka sina missiler från Kuba. Sovjetunionen förlorade det kalla kriget. Konsekvenserna av den finansiella härdsmlåten 2008 har inte blivit fullt så katastrofala som vissa Kassandror förutspådde.

Orsakerna var enligt Runciman flera – en var att demokratier kan improvisera, de kan vara oförutsägbara. Kennedy kunde dunkelt antyda att det amerikanska folket aldrig skulle tillåta att han vek

>>

sig. Chrusjtjov hade ingen sådan opinion att ta hänsyn till eller, som i detta fall, att skylla på. Demokratiska ledare kan också kosta på sig att misslyckas, det värsta som kan hända dem är att de förlorar jobbet. När diktatorer misslyckas är det inte ovanligt att de förlorar livet.

Över huvud taget har det visat sig att demokratier är ganska bra på krig, speciellt om de blir långvariga. Diktaturer måste vinna sina krig snabbt, annars blir risken överhängande att de kollapsar. På papperet kan det tyckas som om centralt styrda diktaturer skulle vara starkare än ofta kaotiska demokratier. Verkligheten visar att så inte är fallet. Väst vann det kalla kriget.

Över huvud taget har demokratierna visat en enastående förmåga att krångla sig ur besvärliga situationer; *muddle through* har varit det metodiska segervapnet. Här ligger en fara; det är en styrka som om det vill sig illa kan bli en svaghet – den fälla av överdriven tillförsikt som Runciman talar om. Bara för att vi har klarat oss så här långt, finns det inget som säger att vi också gör det nästa gång. Eftersom vi har vant oss vid att domedagsprofetior aldrig beannas, är risken stor att vi kommer att ta alltför lätt på varningarna när nästa kris drabbar oss. Det har givit oss en trygghet som kanske kommer att en dag visa sig vara illusorisk. Den som kommer dragande med *this time is different* kommer att möta trötta gäspningar: vi har hört det förut, ni politiska kommentatorer har ju förutsagt åtminstone sex av demokratins tre senaste kriser.

Runciman vill varna oss för att bli alltför trygga i vår förvisning att demokratin kommer att överleva alla kriser och inte bara det, att den också kommer att fortsätta att sprida sig över jorden. Hans bok riskerar egentligen att förstärka denna trygghet, att göra oss än fastare förankrade i trygghetsfällan.

ett politiskt system som har klarat att mot dåliga odds vinna stora krig, besegra totalitära och till tänderna beväpnade stater på både

höger- och vänsterkanten, att med tur och trixande ta sig ur besvärliga ekonomiska situationer, ska väl inte behöva frukta de moln som alltid tornar upp sig vid en demokratiska horisonten. I ett historiskt perspektiv tycks de just nu ändå ganska små.

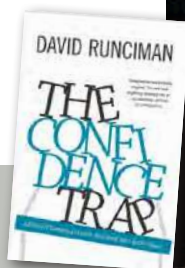
Att det trots allt gått riktigt bra fram till nu är, som sagt, inget löfte om att framtiden ska se likadan ut. Visserligen är det sant att inget utvecklat demokratiskt land med en GNP per capita på över 7 000 dollar har fallit tillbaka till ett autokratiskt styrelseskick. En medelålder hos ett lands befolkning på åtminstone 30 år ökar också demokratins chanser att överleva. Men allt detta är statistik som aldrig ger oss

några säkra verktyg för att förutsäga hur framtiden kommer att gestalta sig. Runciman undrar om det kanske inte finns en fara att vissa länder snart kommer att ha en så hög medelålder att det blir alldeles för dyrt att finansiera alla dessa pensionärer. Vi har inget svar på den frågan.

Miljön är en annan fara som det kan bli svårt att hantera inom demokratiska system. Vaga hot om framtida katastrofer kan komma att kräva insatser som hotar dagens välstånd. Politiker, som måste tänka på nästa val, kommer alltid att välja att bevara välståndet. Om katastrofen verkligen inträffar en dag, så är det någon annan som är tvungen att hantera den.

Och inte bara det. I demokratier ta-

"Demokratin är ofta både vulgär och närmast slafsig: ett odisciplinerat folk visar sig barnsligt otåligt i sina krav på att inte bara få alla sina önskningar uppfyllda, utan kräver att få dem uppfyllda nu eller allra senast i morgon."

THE CONFIDENCE TRAP
A HISTORY OF DEMOCRACY
IN CRISIS FROM WORLD
WAR I TO THE PRESENT
DAVID RUNCIMAN
Princeton University Press 2013

las det ständigt om framtida katastrofer. Människor tenderar att slå dövörat till, och det av ren självbevaringsdrift. Den som tar alla hot om framtida katastrofer på fullaste allvar kommer att leva i ett ständigt tillstånd av ångest som endast gynnar tillverkarna av psykofarmaka.

The Confidence Trap är en alldeles utmärkt bok, välskriven och bitsk i tonfallet. Bäst är författaren i bokens mera generella och spekulativa stycken, medan redogörelserna för de olika kriserna inte så ofta lägger något direkt nytt till dessa av historiker i det flesta fall redan grundligt genomtröskade händelser.

Runciman säger att den bästa bok som någonsin har skrivits i detta ämne är Toc-

quevilles *Demokratin i Amerika*. Liksom sin stora föregångare ser Runciman demokratis styrkor och svagheter och hur dessa nära hänger samman med varandra. Den kan tyckas bångstyrig och oregerlig, men just det ger oss möjlighet att improvisera, att treva oss fram, möjligheten att förkasta en lösning eller en politiker när det verkar finnas andra som är bättre, möjligheten att vingla fram mellan olika politiska och ekonomiska alternativ istället för att följa en för alltid utstakad enda väg.

Demokratis vulgaritet innebär att många röster får komma till tals, inte bara etablissemangets. Tocqueville fruktade att den skulle ödelägga gamla fina vär-

den – han ställde det vulgära och ociviliserade Amerika mot det så kultiverade Europa; en rå populism hotade att krossa aristokratisk förfining. Men demokratin ger plats för det mesta och de flesta värden.

Runciman ger inga råd hur vi ska ta oss ur *the confidence trap*, och skälet till det är enkelt: det går nog inte, i alla fall inte med bibehållen demokrati. Denna fälla, om det nu djupast sett är en fälla, är en del av demokratis natur. För att demokratin ska överleva måste vi som har förmånen att leva i en sådan ha en tro och en övertygelse om att vi kan fixa också nästa kris, även om vi just nu inte har den ringaste aning om när den kommer och hur den ser ut.

Carl Rudbeck

Handgemäng i det italienska parlamentet.

FOTO: FRANCO ORIGLIA/GETTY IMAGES

Allt som finns att veta

TEKNOLOGI

På planet till Helsingfors sitter jag med min iPad och läser om konkreta förändringar i mänskligt beteende och mänsklig miljö som har ägt rum sedan iPhone introducerades år 2007. Bredvid mig sitter ännu några resenärer och läser papperstidningar, men vi är samtidigt många som använt telefonens appar som boardingkort. Planet jag sitter på har gratis wifi, och bortsett från flygplanets förfärliga bullernivå och aluminiumburkens bristande benutrymme är därför förutsättningarna för en produktiv stund inte mycket annorlunda än i hemmets favoritfåtölj.

Triviala betraktelser av vår tids stora teknologiska transformationer går det i dag tretton på dussinet. Så när Viktor Mayer-Schönberger och Kenneth Cukier redan i titeln skriver att "big data" kommer att förändra hur vi lever, arbetar och tänker, är det med viss konkurrens de säger sig ha identifierat vår tids stora revolutionsmekanism. Men de menar det verkliga. Big data kommer att skaka om "allt från affärsmodeller och vetenskap till sjukvård, myndigheter, utbildning, ekonomi, humaniora och varje annan aspekt i samhällslivet".

Det är inte utan att de har en poäng.

Mayer-Schönenberg är professor vid Oxford Internet Institute vid Oxforduniversitetet medan Cukier är teknikredaktör på *The Economist*. I *Big Data*, skriven som en typisk flygplatsbok, ägnar de en hel del skärmutrymme åt hur företag och affärsmodeller påverkas. Men det är beläggen för hur vårt sätt att tänka förändras som verkligen driver hem deras poäng.

"Big data" har blivit ett så kallat *buzz word*, liksom iPhone med hemvist i Silicon Valley. Vad begreppet försöker fånga är att tekniska förändringar radikalt förändrar hur vi handskas med information. Den första förändringen är att kostnaden för att lagra data kryper allt närmare noll. Anders Borg visar gärna upp sina arm-muskler när han vandrar med nådiga luntan, medan Pär Nuder såg lite töntig ut när han hade ett USB-minne runt halsen. Men det var Nuder som hängde med i sin tid – idag finns i praktiken inga utrymmes- eller kostnadsbegränsningar för hur mycket information som kan lagras elektroniskt.

Den andra förändringen är att dagens datorer är så kraftfulla att vår förmåga att bearbeta, sortera och hitta rätt i denna enorma informationsmängd har förbätt-

rats så till den grad att den i princip också är obegränsad. Trots att internet egentligen är en gigantisk höstack med information, gör Google och andra sökmotorer att vi på några sekunder hittar precis den nål vi är ute efter precis just nu. För bara några år sedan oroade sig de som brukar oro sig för ny teknik över att människan inte skulle kunna hantera ett ständigt ökande "informationsöverskott" och att allt viktigt och intressant skulle försvinna i "bruset". De hade fel.

I vanliga fall hanterar människan stora mängder information genom att sortera hårt och generalisera kraftfullt, i bästa fall med ett slumpmässigt och standardiserat urval, i värsta fall med personliga, tillfälliga eller fördomsfulla observationer. Idag behöver man inte göra något urval – i princip all information kan samlas in, i princip all information kan bearbetas, och resultatet blir ändå användbart. Det är "big data".

Författarna presenterar flera exempel, några som redan är klassiska och ofta återkommande. Wal-Mart studerade kundernas köpbeteenden vid annalkande väderkatastrofer och upptäckte, föga förvånande, att ficklampor och batterier stod högt på inköpslistan. Att söta Pop-Tarts också köptes i stora mängder var mer oförklarligt, men det fick förstås företaget att ordna ett ställ vid kassan som ett lönsamt sätt att underlätta kundernas tillvaro. Google upptäckte för ett antal år sedan att man kunde visa hur influensan sprider sig, information som hälsomyndigheter kan

"Idag behöver man inte göra något urval – i princip all information kan samlas in, i princip all information kan bearbetas, och resultatet blir ändå användbart. Det är big data."

ha nytta av när de vill stoppa smittspridning. Hur? Genom att testa otroliga 450 miljoner olika matematiska modeller och jämföra det teoretiska resultatet med det faktiska utfallet säsongen 2007/2008, hittade bolaget en kombination av 45 sökord som kunde förutse influensans framfart.

Big data möjliggörs genom att all tillgänglig information är lika med, eller i alla fall snudd på lika med, all information som potentiellt skulle kunna vara tillgänglig. Googles databas innehåller inte bara sökningar kring sjukdomar, utan också användarnas geografiska plats, sexuel-

la intressen och vanligaste filosofiska fråga – allt i en enda salig men analyserbar röra. Författarna förklarar hur detta gör att frågan *vad* blir viktigare än *varför*, och hur *korrelation* blir viktigare än *kausalitet*. Datorer bryr sig inte om varför Pop-Tarts är bättre orkanföda än Snickers eller Bounty. Men de berättar för oss att det är så verkligheten ser ut. De gör det dessutom på ett sätt att det blir svårare att komma med vanliga invändningar, i synnerhet sådana som förekommer i den allmänna debatten; att urvalet är för litet, att någon har en alternativ förklaring till hur orsak och verkan hänger ihop eller rent av att något "känns fel".

Samtidigt som många möjliga nya affärsmodeller framträder, och trogen sin genre är boken full av sådana framgångssagor, är det också tydligt att två grupper kommer att se sin ställning kraftigt utmanas. Den första är samhällsvetare som idag försörjer sig på att ställa intrikata frågor om hur samhällets institutioner eller människors interaktioner fungerar och ägnar karriärer åt att spekulera kring orsakssamband som i bästa fall framträder som hyggliga hypoteser. De har all anledning att känna sin position och utkomst hotad.

Den andra är medierna. Som om inte omställningen från papper till webb och en ny annonsmarknad vore nog – här kommer en teknik med potential att låta dagens hobbyexperter och kritiska bloggare bli ännu bättre på att granska ur-

sprungskällorna och vaska fram alternativ eller mer relevant information, utan att behöva förlita sig på några mellanhänder. Att tekniken i dagsläget är för dyr och komplicerad är en klen invändning, eftersom teknik tenderar att bli billigare och mer användarvänlig över tid.

Att "big data" blir alltmer tillgängligt innebär dock inte att datorer är perfekta. Inte heller att användningen av all denna tillgängliga information är problemfri. Men det betyder att vårt sätt att tänka förändras. Det är just i denna bemärkelse "big data" är revolutionerande på en nivå som

Pär Nuder – före detta minister i framkant.

FOTO: KENT HULT/SYDVENSKAN/IBL BILDBYRÅ

inte många andra omvälvningar kommer i närheten av.

Ännu är utvecklingen i sin linda. Det märks inte minst på att författarna tenderar att vara överentusiastiska över möjligheterna. En sak de inte fick med i sin bok men som har uppmärksammats av kritiker, är att Google Flu Trends under förra säsongen kraftigt överskattade antalet influensafall. På författarnas pluskonto hamnar dock att de ägnar det avslutande kapitlet åt sådant som vållar bekymmer.

Dock saknas det senaste årets stora diskussion om hur "big data" redan har använts och förändrat även demokratiska staters övervakning av medborgarna. Alla avslöjanden om hur den amerikanska underrättelsetjänsten använder teknikens möjligheter till att samla in all tänkbar information om alla tänkbara människor, har fört dessa frågor högst upp på den politiska agendan. Att Edward Snowdens namn helt saknas i boken beror förstås på att den skrevs innan den förra NSA-medarbetaren hade blåst i sin visselpipa, men det får till konsekvens att balansen mellan potentiella möjligheter och faror inte känns helt välavvägd.

När Barack Obama i slutet av januari tvingades hålla ett tal om hur NSA:s möjligheter att samla in, spara och bearbeta "metadata" ska se ut, beror det på att den viktiga frågeställningen inte är huruvida ett lands underrättelsetjänst har rätt att leta efter den nål i höstacken som tyder på terrorism. Det centrala är vem som ska byg-

ga upp höstacken och hur kontrollen av sökandet i den ska se ut.

Av den stundtals märkliga debatten kring övervakningssamhället att döma är det uppenbart att många tyckare och tänkare ännu inte har förstått vilket fundamentalt skifte som har ägt rum på informationsområdet de senaste åren. I detta syfte tjänar *Big Data* som en utmärkt och lättillgänglig, om än stundtals tjugig, introduktion. Den väcker dock lika många frågor som svar.

Att det finns ett problem med statlig övervakning vet vi redan. Men hur är det med företags övervakning av kunder, medarbetare och konkurrenter? Individens informationsbehandling av grannar och potentiella partners? Google har redan idag tekniska möjligheter att med stor sannolikhet korrekt förutse valresultat, detta på ett sätt som opinionsinstitut inte är i närheten av – samtidigt som vi vet att publiceringen av dylika prognoser påverkar väljarnas beteende. Likadant är det med ekonomiska prognoser som når marknaden. Det väcker frågor kring informationslopp och vilken tilltro man kan sätta till

spådomar som inte baseras på en kristallkula utan på hårda siffror.

Författarna drar detta till sin spets genom att väcka till liv den annars sömniga filmen *Minority report*, där tre clarivoyanta individer förutser brott innan de begås. Det leder i filmen till att myndigheterna sätter brottslingarna bakom lås och bom innan själva handlingen är begången. Med "big data" är denna utveckling inte längre teknisk science fiction, utan en fråga om hur vi ser på människan som moraliskt ansvarig för sina handlingar och för sina tankar, och hur vi ser på statens och andra delar av samhällets skyldighet att skydda oss från risker. Den kristna syndabekännelsen, där troende ber om förlåtelse för såväl tankar och ord som gärningar, kan här få sin sekulära och högst konkreta motsvarighet.

Ingenstans i boken presenteras ett framtidsscenario som om något vore av tekniken givet. Tvärtom anmodas läsaren att begrunda hur vårt sätt att leva, arbeta och – framför allt – tänka påverkas av de stora datamängdernas samhälle. Det är en klok uppmaning.

Håkan Tribell

BIG DATA
A REVOLUTION THAT WILL
TRANSFORM HOW WE LIVE,
WORK AND THINK
VIKTOR MAYER-SCHÖNBERGER
& KENNETH CUKIER
John Murray 2013

Nationaldagsfirande. Väl tillvaratagen kraft för integration?

FOTO: KARIN TÖRNBLM/IBL BILDBYRÅ

Hur mycket mångfald tål vi?

INVANDRING

Alltmedan frågeställningar kopplade till migration blir viktigare för väljarna i de rika länderna, har partier i politikens huvudfåra gjort det mesta för att undfly ämnet. Den politiska vänsterns hållning har synts vara ”undvik frågan, se till att få så mycket invandring som det är möjligt att driva igenom och hävda att det främjar tillväxten”. Att jämföra med den politiska högerens hållning: ”var vagt emot invandring, men gör inget som kan sammanlänkas med rasism eller minska tillväxten”.

Men naturen avskyr ett vakuum och så även politiska opportunisterna. Det utrymme som de etablerade partierna har läm-

nat i migrationsfrågan, har snabbt fyllts av ett galleri av groteska politiska aktörer. Rasister, xenofober och psykopater har hittat fram till en åhörarskara av vanliga, hyggliga medborgare som oroas alltmer av tystnaden från övriga partier.

Det är med dessa utgångspunkter som Paul Collier tar sig an västvärldens migrationspolitiska diskussion i boken *Exodus*. Collier är utvecklingsekonom, tidigare på Världsbanken, och har skrivit uppmärksammade studier kring hållbar utveckling och fattigdomsbekämpning. Mötet med och behovet av att analysera emigrationen från fattiga länder till rika, har lett honom till att ta sig an immigrationen till de rika länderna från de fattiga.

Trots att han själv är en del av en inter-

nationaliserad värld, intar Collier en kritisk hållning till tanken att moderna västerländska samhällen bör anamma och välkomna en postnationell framtid. Men är inte hans egen familj, med tre olika medborgarskap, och den föreliggande boken, skriven på engelska i Frankrike, ett belägg för att det postnationella redan är här? frågar han. Och han svarar: ”En livsstil som min familjs är beroende av, och potentiellt parasiterande på, dem vars identiteter förblir rotade, och som åt oss tillhandahåller bärkraftiga samhällen mellan vilka vi kan välja. I de länder jag arbetar med – de mångkulturella samhällena i Afrika – är de ofördelaktiga konsekvenserna av svaga nationella identiteter uppenbara.”

Det finns få referenser till Sverige i boken – ändå slås man av hur träffande och relevanta observationerna och analyserna är för diskussionen i vårt land. Collier konstaterar att i alla länder utan ett valsystem som uttryckligen främjar en tvåpartistruktur (USA, Storbritannien), inhöstar numera invandrings- och invandrarfientliga partier en anmärkningsvärd andel av rösterna.

”Men långt ifrån att frammana en samsad debatt om invandringspolitiken bland partierna i mittfåran, har uppkomsten av extremisterna skrämt bort dem än mer

”Collier har inte mycket till övers för generella utsagor som att den mångfald av etniska grupper och kulturer som migration leder till alltid ger positiva sociala resultat.”

från frågeställningen. Antingen ser man detta utfall som en chockerande förkastelsedom över vanligt folk eller som en chockerande förkastelsedom över den politiska mittfårans partier.” Collier väljer det senare. ”Det är i det närmaste en katastrof att en femtedel av de infödda väljarna i vissa europeiska länder slösar bort sina röster på paripartier därför att partierna i mittfåran inte vill ta sig an en vettig diskussion om vad dessa väljare, med rätt eller orätt, ser som den viktigaste frågeställningen som deras land står inför.”

Som ekonom för Collier en omfattande och nyanserad diskussion kring de ekonomiska effekterna av migration – såväl invandring som utvandring. I ett längre perspektiv är inte de positiva ekonomiska effekterna av invandring särskilt stora för mottagarlandet, menar Collier. Det beror givetvis på migrationens sammansättning och migranternas försörjningsgrad och kvalifikationer. De tydligaste vinsterna finns på kort sikt – om unga arbetskraftsinvandrare tillfälligt minskar försörjningsbördan i samhället – men de skaffar också barn och blir själva äldre. Migrantexceptionalism, att medvetet ta emot endast de mest talangfulla och kvalificerade migranterna, kan ge positiva effekter i det medellånga loppet. För glest befolkade länder kan det finnas långsiktigt gagneliga följder.

Men trots att han är ekonom, säger Collier att diskussionen om och utvärderingen av migrationen måste vidgas också till att innefatta de sociala effekterna – något som ekonomer sällan intresserar sig för, i den mån de alls begriper frågeställningen. Och det är här Colliers bok blir som mest intressant och har sina största förtjänster.

Collier har, korrekt nog, inte mycket till övers för generella utsagor som att den mångfald av etniska grupper och kulturer som migration leder till alltid ger positiva sociala resultat. Det är en utsaga som bara kan besvaras konkret och ofta också bara *post festum*. Det finns länder som Dubai, vars fast bosatta befolkning till 95 procent består av invandrare och som är ett av de rikaste länderna i världen, och det finns länder som Japan, som också är ett av de rikaste i världen och som i stort sett är stängt för invandring. Och Collier har, som framhållits, sett tillräckligt många

mångkulturella, dysfunktionella samhällsbildningar, inte minst i Afrika.

En mer skeendeorienterad formulering av frågan inom denna ram är, och obeaktat att det anses vara anatema att uttrycka sig så i svensk debatt, att fråga hur mycket invandring ett samhälle tål. Den mångfald som ett samhälle tillförs genom migration har uppenbara dynamiska och positiva effekter – upp till en viss nivå. Men mångfald medför också problem vad gäller ömsesidig tillit. Som Robert Putnams forskning kring etnisk och kulturell mångfald (”diversity”) nog så förtretligt visar: ju högre andelen migranter är i samhället, desto lägre bli den ömsesidiga tilliten mellan invandrare och infödda. Och för att lägga sten på bördan: ju högre andelen migranter är, desto lägre blir också graden av tillit inom de olika befolkningsgrupperna.

Det är givetvis en beklaglig utveckling, men som Putnam påpekar ”vore det olyckligt om en progressiv politisk korrekthet skulle leda till en förnekelse av den utmaning som mång-

fald utgör visavi social solidaritet”.

Ytterligare en utmaning finns i sakförhållandet att ju längre det kulturella avståndet mellan migranterna och den infödda befolkningen är, desto mer långlivad tenderar den diaspora som migranterna skapar att bli, eftersom absorptionen (vare sig det handlar om assimilation eller integration) av nykomlingarna i majoritetsbefolkningen tar längre tid. Ju mer långlivad diasporan är, desto större tenderar migrantbefolkningen att bli, eftersom den underlättar för nya migranter att anlända. Det betyder att invandringsländerna framöver kommer att stå inför en ökad migration från länder med större kulturellt avstånd till den infödda befolkningen, detta eftersom deras långsammare absorption i majoritetskulturen upprätthåller en större diaspora. Det i sin tur riskerar att tydligare urgröpa det sociala kapital som tillit i samhället utgör.

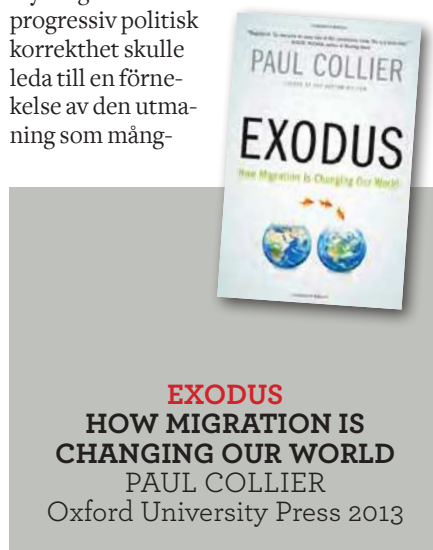
Minskad tillit, ökad misstänksamhet, minskad solidaritet, samhörighet och empati leder i sin tur till sämre livsförhållanden i samhället, och inte bara högre sociala, utan också ekonomiska kostnader. De sociala kostnaderna för migrationen kan därmed tillintetgöra de eventuella ekonomiska vinsterna eller förorsaka än större ekonomiska förluster.

Det som driver emigranter från utvandringsländerna är dysfunktionella samhällen – det kan gälla ekonomin eller politiken eller bägge. Samhällen är dysfunktionella av kulturella skäl. Deras sociala och politiska modeller och institutioner producerar misstro och våld, och deras ekonomiska modeller upprätthåller fattigdom och korruption. Migration betyder att folk röstar med fötterna och vill byta till en bättre, funktionell samhällsmodell.

Men vi vet att det migrationshistoriskt finns en avgörande skillnad mellan invandrare och nybyggare (”settlers”). Invandrare absorberas av majoritetskulturen. Nybyggare upprätthåller sin egen kultur och sina kulturella institutioner. För mottagarlandet är det av stor betydelse om såväl invandrarernas som nybyggarnas modeller är funktionella eller inte, i så måtto att de antingen främjar eller eroderar tillit och tillväxt. Problemet med omfattande och uthålliga diasporer med migranter från dysfunktionella samhällen blir därmed uppenbart. När absorptionen fördröjs ökar risken att just de dysfunktionella kulturella egenheter som fått migranterna att lämna sitt ursprungsland, upprätthålls under längre tid i invandringslandet.

En politik för mångkultur och kulturbevarande genom offentliga insatser spår på problematiken, säger Collier. Man kan

>>

jämföra med svensk officiell ”invandrar- och minoritetspolitik” från 1970-talets början fram till 1990-talets mitt, när det hette att invandrargrupper skulle få offentligt stöd till att bevara sin kultur och kvarstå som eller ombildas till nationella minoriteter. Generöst tilltagna välfärds-system fungerar som incitament för att inte vara självförsörjande och vidmakthåller utanförskap.

En multikulturell politik leder till att man börjar tala om migranterna som ”communities”, gemenskaper eller ”grupper”, som är den svenska termen (”den iranska gruppen”, ”den turkiska gruppen”), och man utvecklar ett särskilt politiskt språk om deras behov och rättigheter (”våra invandrare”). Medan det anses att migranterna självklart tillhör gemenskaper som har samfälliga intressen som behöver skyddas, anses den infödda befolkningens gemenskaper (gemensam etnisk identitet eller nationell identitet bland infödda) behöva stå tillbaka, agera som brohuvuden in i det nya samhället (”också majoriteten måste integreras i det nya mångkulturella”) eller vara falsk och fantasiföster (”det finns inget ursprungligt svenskt”).

Förslag om avgränsade grupprättigheter, kvotering, rätt till positiv särbehandling och även krav om eller tankar på rätt till parallell lagstiftning inom vissa områden – civilrätten främst – kommer i nästa led. Men politiska signaler om mångkultur för migranterna å ena sidan och antidiskrimineringslagar för de infödda å den andra, bryter den gyllene principen om likabehandling.

Ökad invandring, en politik för mångkultur som försvagar assimilation eller integration och generösa välfärdssystem som uppmuntrar utanförskap är i längden en omöjlig ekvation, framhåller Collier lakoniskt och korrekt.

Han avslutar sin bok med en rättfram och i denna kontext oförskräckt diskussion om hur migrationspolitiken måste reformeras hos mottagarländerna för att säkra en nödvändig och önskad tillströmning av nykomlingar och säkra flyktingars skyddsbehov samtidigt som den slår vakt om de strukturer och normer hos det mottagande samhället som gör det attraktivt att migrera till.

Näst Thomas Sowell omfattande produktion kring migration, etnicitet, minoriteter i relation till ekonomi, samhällen och historia – och jämte namn som Walter Williams och Shelby Steele – tillhör Colliers *Exodus* det mest pregnanta och eftertänksamma jag har läst i genren. Översatt till svenska skulle den tillföra mycket till den så världsfrånvända diskussionen i Sverige.

Thomas Gür

Sagoslottet Neuschwanstein – inspirerade Walt Disney.

FOTO: CC/BY/ND/POLYBERT 49/Flickr

Kungen av kitsch

HISTORIA

”Han är tyvärr så vacker, besjälad och förtjusande att jag fruktar att hans liv likt en flyktig gudadröm kommer att gå förlorat i denna gemena värld.” Så uttryckte sig Richard Wagner i maj 1864 efter sitt första möte med Bayerns nyttillträdde kung, den blott 19-årige Ludwig II. Citatet ger en hänvisning till den bild av regenten som alltsedan hans död omsorgsfullt har odlats av eftervärlden: en underkön men fragil monark, en verklighetsfrämmande *Dream king* och *Märchenkönig* som helst drog sig tillbaka till något av sina praktfulla slott i den storslagna bayerska naturen. En kitschens konung och parfymerad dandy som ömt vårdade sin drömvärlds allt dunklare manifestationer snarare än tog sig an sina plikter som statsöverhuvud. Vem minns inte Luchino Viscontis episka film *Ludwig*, med en kongenialt orolig och paranoid Helmut Berger i rollen som den lika extravaganta som skygge härskaren, som mellan 1864 och 1886 kunde titulera sig kung av Bayern, av huset Wittelsbach, en av världens äldsta kungaätter.

Vägen upp från den lilla byn Füssen i sydvästra Bayern till det mest berömda av Ludwigs slott, Neuschwanstein, är i sanning praktfull. Den snirkliga backen upp genom majestätiska tallskogar erbjuder ett anslående panorama, med de angränsande Alpernas snöklädda toppar som spektakulär fond. Ludwig visste precis hur och var han ville ha det törnsaslott som sedermera inspirerade såväl

Walt Disney som Andy Warhol. Den unge regentens övriga palats – i synnerhet det närliggande Linderhof – framstår med sina alpina palmträdgårdar, prunkande på fågelstroner, färggranna venusgrottor, orientaliska dekorationer och svulstiga kulisser som bisarra nog, kan man tycka. Men när den av allt att döma halvt sinnesförvirrade Ludwig lät bygga sitt Neuschwanstein högst uppe på en svårtillgänglig klippfylla omgiven av resliga alptoppar, förstod väl de flesta varthän det barkade – med såväl den goda smaken som tillståndet i riket.

Från 1869 till Ludwigs legendsusade och av konspirationsteorier omgärdade drunksningsdöd i Starnberger See söder om München 1886 (dagarna efter det att en regeringskommission hade omyn-digförklarat honom), byggdes det frenetiskt på det än idag ofärdiga slottet. Anläggningen utgör en idealiserad bild av en medeltida riddarborg i gotisk stil, men med gränslöst eklektiska inslag som inte bara lockar till sig turisthorder från hela världen – med sina 1,5 miljoner besökare årligen lär det vara Tysklands mest populära utflyktsmål – utan också konst- och arkitekturstudenter som här får sig en lektion i historicismens mest groteska uttryck. Men vad bryr sig väl härskaren om pöbelns skrän och smakpolisens klander? I dessa väldiga salar och gemak, bland otaliga kulisser, kabinett, gallerier, trappor och balkonger, kunde den romantiske narrkonungen drömma sig in i en värld som var hans och ingen annans.

För att komma till slottets hjärta, den pråliga konsertsalen med sina väldiga tavlor och muralmålningar med mytis-

ka motiv från idolen och vännen Wagners germanska operor, måste man bland annat passera arkader i bysantinsk stil, en kolossal tronsal i guld som skall associera till Kung Arthurs och graalriddarnas hov, och mäktiga sovgemak med träpaneler och bayerska sniderier, allt i en bisarr stilblandning som får det att svindla för ögonen. I denna våta dröm av förvänd estetik var det tänkt att Ludwig tillsammans med Wagner "skulle smida konstens framtid till mänsklighetens fromma".

Så långt alltså den mediala och närmast skarikerat romantiska uppfattningen av den excentriske kung Ludwig; av denna skygga enstöring med narcissistiska och misstänkt schizoida drag, som i likhet med sin lika legendsusade och extravaganta kusin "Sissi", kejsarinnan av Österrike, älskade ensamheten lika mycket som han föraktade hovlivet. Men är detta en sann bild av den bayerske monarken? "Det finns så att säga två Ludwigar – en påhittad och en historisk", skriver biografen Oliver Hilmes i sin färskta levnadsteckning *Ludwig II*. Flera hundra böcker har förvisso skrivits om den egenartade regenten, men Hilmes har uppenbarligen haft tillgång till det rigoröst bevakade "Hausarchiv der Wittelsbacher Dynastie", som inhyses i Bayerisches Hauptstaatsarchiv i centrala München. Här har han kunnat granska en mängd aldrig offentliggjorda handlingar, bland annat kungens egna dagböcker och brevväxlingar, liksom samtida diplomaters rapporter om det politiska läget i Bayern och hovskvallret från stadens residens.

Hilmes har alltså haft för avsikt att med hjälp av sorgfälligt skärskådade källor tränga in bakom de mest populära stereotyperna och teckna en bild av Ludwig inte bara i egenskap av sagokung, utan också som statschef. För en sådan var han ju, trots allt. Med denna föresats lyckas Hilmes si och så. Inte för att han handskats slarvigt med sitt material, utan för att Ludwigs spektakulära aktioner och överdådiga idéer faktiskt tog så mycket plats att det i viss utsträckning äventyrade hans officiella uppdrag som regent. Den månghövadade staben av ministrar, kabinettssekreterare, hovsek-

reterare och adjutanter verkar hur som helst ha haft fullt sjå med att styra upp den kungliga verksamheten. Men att biografen inte riktigt lever upp till sin ambitiösa målsättning är inte så allvarligt; studien är under alla omständigheter både välskriven, lärorik och oavlatligt roande. Den ger framför allt en god bild av periodens politiska och kulturella klimat. En smula raljant i tonen är han förstas, Hilmes. Men hur undvika en viss ironisk distans när föremålet för ens levnadsteckning bryr sig mer om den poetiska insceneringen av sitt kungastyre än om det faktiska regerandet? Och som lika pompöst som lättkränkt väljer att fly in i parallella fantasivärldar så fort verkligheten inte längre motsvarar de momentana önskemålen?

Wagner, ja. Inte utan visst fog beskriver Hilmes mötet mellan den tillbakadragne monarken och den karismatiska tonsättaren som ett lyckokast i den europeiska kulturhistorien. "Utan Wittelsbacher-regenten ingen *Ring*, *Mästersångarna* hade inte fullbordats, *Parsifal* förmodligen inte komponerats och Bayreuthfestspelen säkert aldrig inträttats", misstänker Hilmes. Det må vara hur det vill med den saken, men faktum kvarstår: den berömde kompositören hade under en längre tid ett avgörande inflytande på Ludwigs världsbild, liksom de bådas grandiosa maner i sin tur hade inflytande på tidens tycke och smak. För kungens del fanns dessutom en homoerotisk laddad underton i relationen, vilket knappast var ömsesidigt. Wagners intresse i affären hade av allt att döma mer med fåfänga och pengar att göra. Bara under det första året erhöill han motsvarande 16 miljoner kronor i dagens penningvärde från den kungliga skattkistan! Inte undra på att det knorrades i korridorerna och att inflytelserika personer vid hovet gjorde allt som stod i deras makt för att rädda Ludwig (och statsfinanserna) ur den duperande charlatanen Wagners klor!

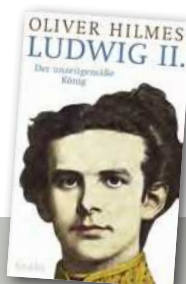
Men det hjälpte föga – titanens musik och dess mytisk-utopiska världar tol-

kades av den unge regenten som ett slags reningsprocess som skulle befria mänskorna från en i övrigt ful och smutsig verklighet. Denna närmast messianska interpretation av Wagners konst låg helt i linje med tonsättarens egen självbild. Att Wagners idéer för de kritiskt sinnade i omgivningen utgjorde en "omänsklig, kvinnofientlig och steril mansvärld" och liknades vid "militäriska och munklika spektakel", var förstas avsett som klander men uppfattades av Ludwig som ljuv musik. En mer frikostig mecenat kunde tonkonstnären hur som helst inte önska sig.

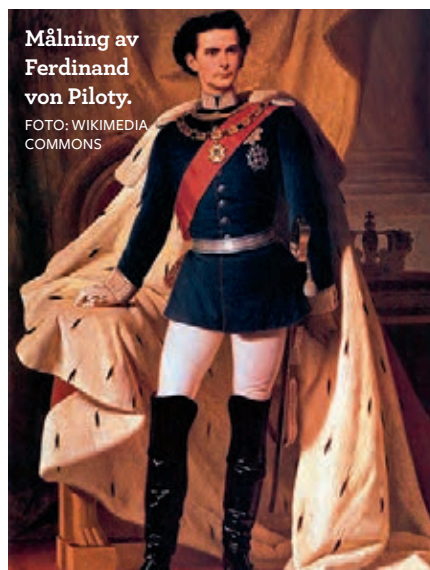
Hilmes spirituella och anekdotiskt genomsyrade levnadsteckning kontrasterar på många punkter mot andra, mer hagiografiskt inställda biografier över den besynnerlige kungen. Men visst lyckas han också presentera en mer balanserad bild av statsmannen Ludwig. I synnerhet de intrikata turerna kring Tyska rikets grundande efter fransk-tyska kriget 1870-71 utgör intressant läsning, där Hilmes vederhäftigt redogör för de radikala förändringarna av de inomtyska politiska förhållandena och för Bayerns särställning som största tyska kungarike näst efter ärkerivalen Preussen. För Ludwig personligen, som högst motvilligt hade låtit sitt Bayern ingå i den tyska koalitionen under kriget, blev konsekvenserna av freden ett förödmjukande nederlag. Hans rike upphörde med ens att vara en suverän stat, och som kung underställdes han nesligen Preussens kung Wilhelm I, nu kejsare i Tyska riket. Att Bayern redan tidigare varit en konstitutionell och inte en absolut monarki, hade i sig inneburit en för Ludwig ogynnsam inskränkning av maktbefogenheterna. Men nu krympte hans herradöme ytterligare.

Besvikelsen resulterade i att hans sociala fobi tilltog. Allt oftare drog han sig tillbaka från de offentliga plikterna i München och in i sina kostnadskrävande slottsprojekt. Så kompenserade han förlusten av makt med upprättandet av en sällsam och teatral parallellvärld där han tilläts spela den oinskränkte självhärskare han alltid drömt om att vara. Till en så kallad statskommission – bestående av en minister, några regeringstjänstemän, assistenter och en läkare – den 9 juni 1886 begav sig till slottet Neuschwanstein för att meddela Ludwig att han inte längre kunde titulera sig kung av Bayern. Efter en del tumult mellan kommissionen (som på grund av pinsamheten i situationen hade druckit sig rejält berusad) och Ludwigs livgarde, kunde den alltmer världsfrånvände monarken slutligen omhändertas och föras bort till sommarresidenset Schloss Berg vid Starnberger See. Vilket bara några dagar senare beseglade hans öde.

Martin Lagerholm

LUDWIG II
DER UNZEITGEMÄSSE KÖNIG
OLIVER HILMES
Siedler 2013

Målning av
Ferdinand
von Piloty.
FOTO: WIKIMEDIA
COMMONS

Somliga gör gott: volontärer serverar julmåltid i Los Angeles fattigkvarter.

FOTO: FREDERIC J. BROWN/TT NYHETSBYRÅN

Dubbla signaler

PSYKOLOGI

Påståendet att de flesta människor anser sig vara moraliska i någon mening borde inte upplevas som kontroversiellt. En del skulle hävda att religion är grunden för den mänskliga moralen, andra att denna helt enkelt utvecklats genom evolution för att vi ska kunna överleva i större grupp. De flesta menar att de flesta av oss är utrustade med någon form av moral och förmåga att skilja gott från ont.

Samtidigt är det uppenbart att vi inte alltid är överens om vad som är gott och ont, rätt eller fel. De flesta konflikterna i världen både mellan individer, grupper och stater har sin grund i att parterna ser olika på vad som är gott eller rättvist.

I Sverige går vi in i ett valår. Frågor som vård, skola och invandring presenteras från olika politiska positioner men med samma övertygelse om att den egna lösningen är den moraliskt riktiga. Ingen ser sig själv som omänsklig, ond eller orättvis. Snarare påstås de politiska förslagen alltid vara till för allas bästa.

Hur fungerar då vårt moraliska system och vad är det som formar vår förståelse av vad som är gott och vad som är

ont? I sin bok *Moral tribes* gör professorn i samhällsvetenskap vid Harvard Joshua Greene ett försök att förklara varför vi beter oss som vi gör. Men han har högre ambitioner än så. Han vill även argumentera för en globalt erkänd moral som han kallar för *metamoral* och som ska kunna lösa problem som, till exempel, att över en miljard människor lever i extrem fattigdom.

Greene har delat upp boken i tre huvudämnen genom vilka han argumenterar för sin lösning. Den första delen diskuterar hur människans moralsystem fungerar. Den andra är ett långt resonemang om altruismens betydelse och hur Greene anser att begreppet bör uppfattas. Slutligen presenterar han sin lösning för hur världen kan bli bättre än vad den redan är.

Den del som beskriver hur vårt moralsystem fungerar är spännande läsning, även om mycket redan är känt. Greene har en fantastisk förmåga att begripliggöra komplicerad forskning. Med rader av exempel tar han läsaren genom olika försök som visar att vi faktiskt är programmerade för att samarbeta och att vår hjärna är utrustad med en form av moralisk reglering. En del av teorierna är sådant som tidigare presenterats av bland annat Frans de Waal, som har ägnat mycket tid åt att forska på schimpanser och bevisa förekom-

sten av en hos primater inbyggd rättskänsla och en biologiskt betingad moral.

Greene visar att vår hjärna alltid ger oss dubbla signaler. Den ena slås automatiskt på som en direkt reflex när vi möter problem, medan den andra håller tillbaka reaktionen och manar till eftertanke. För att illustrera fenomenet jämför han det med en kamera som kan ställas in för både automatisk och manuell fotografering. Det behövs inte mer än subliminala signaler för att vår första impuls ska utsättas för moralisk reglering. Ett par ögon målade på en vägg gör att människor fattar andra beslut än vad de gör i ett rum med kala väggar. På liknande vis ger människor olika svar på samma fråga beroende på om det finns risk för att någon annan ska få ta del av deras svar eller ej. Det kanske enklaste exemplet på hjärnans dubbla signaler är försöket som går ut på att försökspersonen ska säga "grönt" när den ser ordet "rött" skrivet med grön färg. Enligt Greene läser människan mer automatiskt än vad den skiljer mellan olika färger, och en konflikt uppstår därmed i hjärnan mellan en signal som säger "läs texten" och en annan som säger "nämnen färgen".

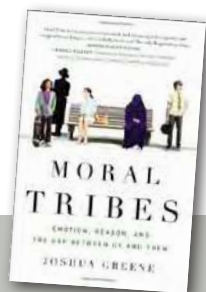
Greene menar att vi är utrustade för att själva överleva men också för att bidra

till flockens överlevnad. En starkare flock stärker också flockens medlemmar. Vårt samarbete med andra möjliggörs genom en uppsättning av psykologiska anpassningar som hindrar annars själviska individer från att utnyttja samarbetets förmåner. Att vi rodnar eller känner oss generade är utslag för en reglering som gör oss anpassningsbara till andra människor. Försök åskådliggör att barn som inte är äldre än sex månader visar tecken på att vilja hjälpa andra. Dock förtydligar Greene att inte allt som möjliggör eller rör sig kring samarbete är moraliskt, men framhåller att inget av det som anses vara moraliskt skulle existera om våra hjärnor inte var utformade för samarbete.

Vårt intresse för samarbete är dock begränsat. Vi kalkylerar våra tillgångar och ser först och främst till att de som är

"Greene visar att vår hjärna alltid ger oss dubbla signaler. Den ena slår automatiskt på som en direkt reflex när vi möter problem, medan den andra håller tillbaka reaktionen och manar till eftertanke."

oss närmast har det bra. Att stärka flocken ser vi som en del av vår självbevarelsedrift, men intresset för att stärka andra flockar som vi upplever som konkurrenter om samma tillgångar är inte lika självklart, eftersom det strider mot vår instinktiva självbevarelsedrift. Därför söker vi också godtyckliga markörer med vars hjälp vi identifierar andra. Det kan vara alltifrån hudfärg till klädsel, matvanor eller andra beteendemönster. Detta gör oss dock inte till rasister per automatik, enligt Greene. Försöken han lägger fram visar att våra instinktiva negativa reaktioner på de yttre attributen, som kläder eller hudfärg, modereras när det möts av goda argument. Det vill säga: när hjärnan ställer om från automatisk till manuell funktion och vi manas till eftertanke, förlorar de yttre attributen den betydelse som utlöste vår första

MORAL TRIBES
EMOTION, REASON, AND THE
GAP BETWEEN US AND THEM
JOSHUA GREENE
Atlantic Books 2014

reaktion. Det har, enligt Greene, sin orsak i de omständigheter som rådde när den funktionen utvecklades. Stammen eller flockens rörelser var tillräckligt begränsade geografiskt för att inte stöta på människor med exempelvis annan hudfärg. Därför är också negativa reaktioner på en annan hudfärg lättare att förändra än våra föreställningar om könsroller, som är mycket djupare rotat i vårt system eftersom det har funnits med oss så länge vi existerat.

I övergången från "jag och vi" till "vi och dom" händer alltså något. Greene hävdar att våra instinktiva reaktioner är bättre på att hantera "jag och vi"-relationer. Våra "vi och dom"-relationer skulle bli bättre om vi i sådana sammanhang medvetet skulle ändra hjärnfunktionen från instinktivt reflexmässig till eftertänksam.

Istället tenderar vi att göra tvärtom. Greene visar hur vi upprätthåller vår förs-

ta reaktion och formulerar det vi anser är rationella förklaringar med anspråk på god moral, istället för att byta till hjärnans manuella förnuftiga sida, lyssna till goda argument och ändra åsikt. Därigenom görs den andre till, exempelvis, ett hot mot våra gemensamma tillgångar eller vår säkerhet. Till det kan läggas våra instinktiva reaktioner för att anpassa oss till flocken. Många säger hellre det alla andra säger än kommer med en avvikande åsikt och skämmer ut sig. Därmed får också, exempelvis, muslimfientliga eller andra rasistiska tendenser i Sverige och Europa, som alltid försvaras med vad som anses vara rationella argument, sin förklaring.

Avsnittet i boken om altruism är långt och snårigt. Ändå är det värt en ansträngning, inte minst för att Greenes resonemang om varför altruism är missförstått övertygar. Enligt hans sätt att förstå idén vore altruism utmärkt att hålla sig till även i vår tid.

För Greene är altruism varken en fråga om att ge upp all sin egendom för att vara andras glädjepump, öka välbefinnande på bekostnad av andras frihet eller förslava en del av befolkningen för att därigenom öka allmänt välbefinnande. Snarare menar Greene att altruism, som han förstår begreppet, är bäst lämpat för att öka globalt välbefinnande genom kombinationen av vår programmerade vilja att bidra och insikten om vad vi själva behöver för att vara

nöjda och välbefinnande.

Greene argumenterar för givmildhet vilar som allt annat på solid forskning. När vi uppnått ett visst mått av välbefinnande är vårt välbefinnande inte längre lika beroende av pengar eller prylar. För en fattig människa är situationen dock annorlunda. Det betyder att i det första steget har materiellt välbefinnande stor betydelse för vårt välbefinnande. Men ju högre upp vi kommer i inkomstnivå, desto svagare blir sambandet mellan materiellt välbefinnande och välbefinnande. I och med att vi är tillfreds med vår situation ökar också viljan att bidra till flockens välbefinnande och vår givmildhet ökar.

I det avseendet kan man kanske låta den i Sverige ibland negativa reaktionen på ytterligare skattelättnader ses som en talande illustration på vad forskningen kommit fram till.

Avslutningsvis argumenterar Greene övertygande för liberalism som det idésystem som bäst passar vår natur och samtidigt har störst möjligheter att skapa en bättre värld. Även om hans argumentation utgår från amerikanska förutsättningar, krävs det inte mycket kunskaper om USA och amerikansk politik för att kunna översätta några av begreppen och idéerna till svenska omständigheter. Och även om man inte är liberal bör det ses som uppförande med någon som argumenterar för ett samhällsbärande system utifrån tät empiri och forskning, snarare än från slagord och en subjektiv tolkning av statistik.

Vår hjärnas dubbla funktion har goda förutsättningar att utvecklas i rätt riktning enligt Greene. Han pekar på att det idag är många som med stor känslomässig övertygelse kämpar för kvinnors och homosexuellas rättigheter. Men innan det kunde göras genom en *känsla* som "kändes rätt", så behövde någon göra det genom en *tanke*. Greene är övertygad om att liknande processer är möjliga även i andra frågor och rekommenderar oss att övergå till hjärnans manuella förnuftiga sida när det kommer till frågor som rör "vi och dom". Väl medveten om att det finns ett gap mellan teori och praktik, är Greene noga med att framställa sig själv som både pragmatisk och liberal. Således konstaterar han att det inte räcker med att vara idealförpackas i "ismer", utan de måste också ges uttryck i vårt beteende för att få långsiktiga konsekvenser.

Greenes bok är så tät och välskriven att man ibland längtar efter ett andrum. Samtidigt är boken en påträngande påminnelse om våra svaga sidor och hur vår hjärna styr vårt beteende. Eller som första sidans citat av Anton Tjechov formulerar saken "Människan kommer att förbättra sig när du visar honom hurdan han är."

Eli Göndör

Fantasin och makten

KULTURHISTORIA

La Fontaines fabel figurerar på för-sättsbladet till Alain-Gérard Slamas senaste bok, *Les écrivains qui ont fait la République* (Författarna som har skapat republiken):

En besutten Bonde kände döden nära,
Kallar sina söner, talar sen så här:
Akta er, jag ber, så ni den gård ej säljer
Vilken fädren har oss bragt
Skattegömma där man lagt.
(Översättning: Gustaf Holmer)

La Fontaines förborgade skatt får hos Slama symbolisera den roll litteraturen spelar i den franska nationens liv. Under sek-lernas gång har de stora författarna, tack vare att de bemästrar språket, format fransmännens syn på sig själva, och de har kulturellt och politiskt format den nationella identiteten. Denna tes har Slama utarbetat under sin undervisning vid L'Institut des Sciences politiques, en elit-högskola där man inte i första hand ägnar sig åt litterära studier. Hans verk är tänkt att komma ut i tre volymer, varav endast den första föreligger nu. Den för läsaren från kejsar Karl den stores 800-tal till den absoluta monarkin och vidare till 1700-talets företrädare för olika politiska doktriner.

Redan i denna första del skisserar Slama hur den kulturella bilden av Frankrike successivt har vuxit fram, hur de särdrag som förknippas med Frankrike kan hänfö-ras till vissa författare. Sålunda skulle, för att välja några exempel, det chevalerska draget hänföras till Rolandssången, uni-

ta återkommer när han redogör för nationens politiska historia. Till skillnad från många historiker anser han att litterära texter är värdefulla dokument även i detta sammanhang, inte genom att förmedla fakta men genom att belysa de skikt i vårt medvetande där idéer formas. Inte i något annat land, hävdar Slama, återfinns det intrikata samspel som har rått mellan franska makthavare och krönikörer, filosofer och skönlitterära författare.

Karl den store skulle idag kanske vara mindre känd om han inte hade haft en krönikör vid sin sida. Själv var han knappt skrivkunnig. Tack vare hans historiegraf Eginhard känner vi till hans framgångar som krigsherre, men även som fredsstiftare och som initiativtagare till en kulturell renässans i antikens anda. Det som ytterligare befäste bilden av denne monark och närmast gav den ett mytiskt skimmer, var den hjältedikt som skrevs två hundra år efter hans död, Rolandssången. Den skildrar hur hans brorson blir dödad i strid mot muslimer i bergspasset Roncevaux, för-rådd av sin styvfar Ganelon. Kejsaren lyssnar på sina vasaller, förmår att skilja plikten från egna känslor och benådar Ganelon. Här formas arketyper av den ideala monarken. Eginhard fick efterföljare under medeltiden. Det var kyrkans män, vilka hade ordet i sin makt, som blev kungarnas följeslagare och krönikörer.

Nästa centralfigur i Slamas framställning är Germaine de Staël, dotter till Ludvig XVI:s finansminister Necker och gift med en svensk ambassadör. I sitt verk från 1800, *De la littérature*, överbryggar hon epoken från medeltid till l'ancien régime.

Den stora revolutionen förändrade definitivt den politiska ordningen, däremot hade den en mindre inverkan på det litterära skrivandet. Ett mönster hade redan utmejslats under åren av absolut kungamakt, ett mönster som Germaine beskriver som en paradox. Litteraturen blomstrade, och samtidigt hade stil och uttrycks-sätt blivit alltmer enhetliga. I den slutna miljö som hovet i Versailles utgjorde gavs

ingen möjlighet att påverka politiken. Som kompensation gällde det att briljera i denna inre krets, att uttrycka sig med grace och elegans, att vara kritisk med esprit och framför allt att undvika att vara grov och tungfotad. Denna så kallade klassiska stil präglades av lätthet och klarhet, och den blev ett ideal för lång tid.

När Slama övergår till att beskriva de tre politiska huvudströmningar han urskiljer efter revolutionen, är det på lika många författare han baserar sin framställning. I kronologisk ordning presenterar han Rousseau för vänstern, Joseph de Maistre för de konservativa och Benjamin Constant för en första form av liberalism.

För att ge bakgrund till Rousseaus politiska tänkande och det verk som blev revolutionärernas katekes, *Le contrat social* (Samhällsfördraget), visar Slama att Rousseau alltid burit med sig den fråga som är verkets utgångspunkt, den hur man organiserar ett rättvist samhälle. Den skymtar i alla hans verk och hade sitt ursprung i hans egen känsliga läggning, vilken överallt fick honom att skönja orättvisor. Enligt Slama ansåg Rousseau att människan inte var född god, vilket traditionellt brukar sägas. Däremot ansåg han att människan har en moralisk instinkt som gör att hon kan skilja på gott och ont, och därmed har hon också ett medfött sinne för rättvisa. Det är utifrån denna människosyn som Rousseau formulerar sitt samhällskontrakt.

Samma år som denna bok publicerades, 1762, gav han även ut *Emile*, det verk där han beskriver den uppfostran som gör en ung man till en medborgare, en idealfigur som Rousseau möjligen hade i sina tankar när han avfattade sin sociala utopi. Denna innebar att varje medborgare skulle avstå från att kämpa för sina personliga intressen och istället tänka på det allmänna bästa. Folksuveräniteten skulle garantera att de lagar som stiftades gällde för alla. Samtidigt garanterade den också frihet från förtryck och en naturlig jämställdhet människor emellan. Rousseau föregriper här deklarationen om alla människors lika värde.

Slama är medveten om att de Maistre idag är rätt okänd, för yngre generationer helt okänd. På sin tid, 1754-1821, var han den som klarast formulerade kritiken mot och analyserade följderna av den franska revolutionen. de Maistre tillhörde en ämbetsmannafamilj och var född i Cham-

"Inte i något annat land, hävdar Slama, återfinns det intrikata samspel som har rått mellan franska makthavare och krönikörer, filosofer och skönlitterära författare."

versalismen till Montaigne, rationalismen till Descartes, det kritiska sinnelaget till Molière, självhävdelsen till Voltaire, ironin till Mauriac ... Stereotyper, medger Slama, men det är helhetsbilden som är av betydelse. De otaliga nyanser den består av vittnar om kreativitet, en ständig förnyelse som inte bör gå förlorad. Det antyds att den risken skulle föreligga idag.

Några av namnen i Slamas långa lis-

Den franska litteraturen formar den franska identiteten: Kråkan och räven från Jean de La Fontaines fabler.

FOTO: BRIDGEMAN/IBL BILDBYRÅ;

béry i Savojen, som från 1720 till 1860 var en del av kungariket Sardinien. När revolutionen annekterade Savojen, flydde han till Schweiz. Han fick sedan diplomatiska uppdrag för kungen av Sardinien, vilka bland annat förde honom till Sankt Petersburg. Han mest kända verk, *Les soirées de Saint-Petersbourg*, består av elva samtal mellan en rysk mystiker, en fransk soldat och författaren själv. Av dessa samtal, som ger sken av att äga rum i en 1700-tals-salong, framgår att de Maistre omöjligt kunde se upplysningsfilosofernas abstrakta förnuftsfilosofi som grund för en samhällsordning.

Det är i *Considérations sur la France* som han utvecklar sina motargument. Politik, anser han, måste bygga på en erfarenhet som provas över tid och som även omfattar människors känslor och föreställningar. Gentemot revolutionens totala brott med det förflutna framhåller han den etablerade ordningen, som vilar på traditionella värderingar. Han ifrågasät-

ter Rousseaus tes om den folkliga suveräniteten, som denne ser som oavtrettlig. Det har dock visat sig att makt alltid måste delegeras. de Maistres människosyn stod i skarp kontrast till Rousseaus. Den var märkt av den kristna synen på människan som en förtappad varelse, underkastad högre makters vilja och därför medveten om tillvarons obeständighet. Människan har inget annat val än att anpassa sig och därur föds behovet att leva i en trygg och långvarig gemenskap.

Enligt Slama är det Rousseau och de Maistre som har satt bilden av det som är vänster respektive höger i fransk politik. Mot vänsterns ideala syn på individen som ansvarig och medveten ställer de Maistre en mer komplex och mer pessimistisk människosyn.

Någon har sagt om Benjamin Constant att hans liv var som en roman, och han skrev också en roman, *Adolphe*, om passionernas alla vändor. Hans politiska författarskap var dock betydligt mer omfattande. I det revolutio-

nära skede där Frankrike befann sig drog dock inte hans liberala credo till sig den största uppmärksamheten. Han hade hoppats att revolutionen skulle resultera i ett republikanskt statsskick, vilket inte blev fallet. 1794 inledde han en långvarig förbindelse med Germaine de Staël, och hon utövade ett starkt inflytande på honom. Båda tolkade Napoleons statskupp 1799 som inledningen av ett skede med formell maktfördelning. Det verkliga resultatet blev diktatur, vilket dömde paret till exil. Först efter Napoleons slutgiltiga abdikation kunde Constant inta en plats i det politiska livet.

Trots en viss misstro mot hans person från Ludvig XVIII:s sida, fick han en naturlig roll som ledare för den liberala oppositionen. Han banade väg för en parlamentarisk samhällsordning, men han hade vidare visioner än så. Han ville överbrygga klyftan mellan vänster och höger och skapa en politisk center. Detta sista steg misslyckades, enligt Slama; centern är ännu idag en obetydlig partibildning. Däremot kan hans kamp för individuell frihet ha haft en inverkan på de stora partierna och förhindrat deras radikalisering.

Efter avslutad läsning hyser jag en förhoppning om att Slama måtte finna tid och kraft att fullfölja sitt verk. I vilket fall är denna innehållsrika första del en vacker torso.

Ruth Lötmarker

LES ÉCRIVAINS QUI ONT FAIT LA RÉPUBLIQUE

ALAIN-GÉRARD SLAMA
Plon 2013

Förväntningarna var stora när partiledarna började genomgå terapi i tv. Många såg själva programidén som genial: ingen ger sig ju in i politiken utan att lida av socialt eller emotionellt mindervärdeskomplex, sjuklig makt-hunger, eller direkt galenskap.

Så mycket kittlande material, alldeles gratis.

Besvikelsen blev desto djupare. Något så intetsägande har inte sänts i svensk tv sedan vi fick lyssna på bofinken, i väntan på kvällens magasinssprogram med Gunnar Arvidson. Och jag tycks ha varit näst intill ensam om att ha förutsett fiaskot.

Det alla förbisåg var att en partiledares själsliga brister är mycket mer bokstaviga än en och annan skavank, eller ett avgränsat vansinne. Partiledare saknar helt enkelt själ. Huruvida det är en fråga om arv och genetik, eller om årtal i den politiska världen tagit död på själsliga rester som kanske fanns där från början, ska jag låta vara osagt. Klart är i alla fall att ingen tar sig till den politiska toppen med själen i behåll.

Sådant kan vara spännande som skönlitterärt grepp, men om Goethe hade skrivit sin Faust som en inläggande terapisesion med det tomma skallet Faust, efter att Mefistofeles tagit sitt, hade den knappast blivit en klassiker.

Mitt råd till televisionen, eftersom jag antar att den även fortsättningsvis kommer att envisas med att intimisera våra partiledare, är därför att istället fokusera på skavanker i de kroppsliga skal som bevisligen finns kvar. Varför inte följa partiledarna på besök hos doktorn? En vänskaplig rektoskopi på Jonas Sjöstedt, eller en tonsillektomi av Annie Lööf, skulle säkert locka många tittare. Eller kanske intervjua partiledarna under en rotfyllning, eller avlägsnande av en besvärlig visdomstand, vid det årliga tandläkarbesöket?

En sådan programserie skulle göra partiledarna så mänskliga som möjligt är, med tanke på råvaran, och samtidigt bjuda på ett och annat komiskt inslag. Det senare är nödvändigt för att hålla tittarsiffrorna uppe och önskvärt för att lätta upp valrörelsen.

Inför valrörelsen har Svenskt Näringsliv, talesorganisation för svenskt näringsliv, låtit förstå att det inte läggs sig i vem som bildar regering i höst, förutsatt att organisationen får gehör för ett antal punkter. En av dessa är att Sverige ska avskaffa kronan och ersätta den med euron.

Det är ett heroiskt krav, med tanke på att i stort sett alla de problem med euron som förutsågs för tio år sedan, då Svenskt Näringsliv satsade en halv miljard kronor på att förklara att dessa problem inte skulle uppstå, nu faktiskt har uppstått. Direktörernas fortsatta beslutsamhet att ändå göra oss av med kronan är i den meningen storartat tap-

per. Svenskt Näringsliv är ett slags omvänd Sven Dufva, villigt att riskera allt för att släppa djävulen över bron.

Det är svårt att inte känna en vemodig sympati för sådan målmedvetenhet. Särskilt ett år som detta, då vi högtidlighåller en hel generation som gick förlorad i skyttegravarna i strid för ogenomförbara och destruktiva europeiska maktdrömmar. Låt oss därför uppmuntra Svenskt Näringsliv av hela vårt hjärta, så att även våra barnbarnsbarn om hundra år får möjlighet att minnas sanna européer, som stupade i en meningslös strid för ingenting.

Få företeelser väcker så starka känslor som förrädare och quislingar. Överlöpare hamnar nästan alltid i ett slags socialt tomrum, eftersom inte heller de som drar nytta av förräderiet vågar lita på den som redan bytt sida en gång. Så var det för Kim Philby och Guy Burgess under kalla kriget och så har det varit för förre JämO Claes Borgström och hederskvinnan Bengt Westerberg under könskriget. Och nu har könskriget fått ännu en fanflykt, denna gång åt andra hållet: Belinda Olsson.

Jag tvivlar på att raseriet över frågeställningen

”Har feminismen gått för långt” har lagt sig hos Olssons tidigare stridskamrater, trots att det nu är flera veckor sedan den ekivokt betitlade tv-serien ”Fittstim – min kamp” avslutades. På samma sätt spritter det säkert fortfarande av triumfatorisk skadeglädje i olika nätbaserade mansgupper på andra sidan fronten. Men kan något i längden komma

ur detta, annat än ytterligare splittring, misstänksamhet och ruelle?

Vi, den stora majoritet som inte strider, utan lever i harmoni med varandra över könsgränserna, har också ett ansvar. Situationen kan verka hopplös när konflikterna inom lägren blir ursinnigare och bitterare än de mellan lägren, men det är ingen ursäkt för inaktivitet. Någon måste slåss, även för freden.

Tiden, tror jag, är mogen för en tredje ståndpunkt. I en manifestation för könsfreden kommer jag därför att tillbringa de närmaste veckorna i min säng. Alla som vill lägga ned vapnen och göra mig sällskap är välkomna. Klädsel: ledig.

War is over, if you want it.

SÖNDAGAR
KL 20.30

MEDICI RENÄSSANSENS GUDFÄDER

Serie i fyra delar om huset Medici som dominerade den italienska renaissance och medverkade till att skapa ett utomordentligt europeiskt kulturarv.

Klassisk bildning på

AXESS TV

Se Axess TV på webben med Axess LIVE

1500°C OF HIGH TECHNOLOGY

Sculpted at 1500°C, the monobloc middle case of the Tudor Black Shield – made entirely of high-tech ceramic – delivers a level of resistance which makes it extraordinarily durable, even in extreme conditions. In customised matt black, the aesthetics of the Ducati Diavel Carbon are as powerful and unique as those of the Tudor Black Shield.

TUDOR BLACK SHIELD

Self-winding mechanical movement, waterproof to 150 m, 42 mm case and bezel, both in high-technology ceramic. Visit tudorwatch.com and explore more.

- 8. Ettanubbe
- 9. Ne dryckare
- 10. The djext, eitan

Timing Partner

TUDOR
WATCH YOUR STYLE

— 1851 —
NYMANS UR

WATCHES & JEWELRY
STOCKHOLM | VÄSTERÅS
WWW.NYMANSUR.COM

KRONSUR

HÄMNGATAN 14 STOCKHOLM TEL 08-545 136 50
E-MAIL: INFO@KRONSUR.COM
WWW.KRONSUR.COM